

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

РЕНДОВИЧ ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 336.64:615.838

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ
САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Алексєнко Людмила Михайлівна
доктор економічних наук, професор

ТЕРНОПЛЬ – 2012

ЗМІСТ

Список умовних скорочень.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ.....	11
1.1. Організаційні та нормативно-правові основи функціонування підприємств санаторно-курортного комплексу	11
1.2. Теоретична концептуалізація фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу	23
1.3. Основні фактори впливу на ефективність фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу.....	41
Висновки до розділу 1.....	63
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ	66
2.1. Ретроспективна характеристика економічного розвитку вітчизняних санаторно-курортних підприємств.....	66
2.2. Аналіз динаміки обсягів і структури капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу	79
2.3. Оцінка ефективності фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортної сфери.....	90
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ	125
3.1. Удосконалення управління формуванням прибутку підприємств санаторно-курортного комплексу в контексті його максимізації.....	125
3.2. Оптимізація структури та вартості капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу.....	141
3.3. Альтернативні джерела фінансування діяльності підприємств санаторно-курортної сфери.....	152
Висновки до розділу 3.....	164
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	190

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

СКК	санаторно-курортний комплекс
СКП	санаторно-курортні послуги
ПСКК	підприємства санаторно-курортного комплексу
ДОТ	дитячі оздоровчі табори
ЗАТ	закрите акціонерне товариство
ФСЗІ	фонд соціального захисту інвалідів
ФСС з ТВП	фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
ВООЗ	Всесвітня Організація Охорони Здоров'я
ДАУТК	Державне агентство України з туризму та курортів

Вступ

Актуальність теми. В Україні функціонує багатoproфільний санаторно-курортний комплекс (СКК), який відповідно до Конституції України, Декларації прав людини та Міжнародної угоди з економічних, соціальних і культурних прав реалізує права населення на охорону здоров'я. Санаторно-курортне забезпечення є складовою державної політики в системі охорони здоров'я.

Формування адекватної ринковим умовам соціально орієнтованої рекреаційної системи зумовлено необхідністю: по-перше, подальшого розвитку загальнодержавної політики в санаторно-курортній сфері щодо підвищення доступності та якості медичної допомоги, яку здійснюють згідно з національними програмами у галузі охорони здоров'я; по-друге, аналізу сучасних тенденцій і перспектив створення системи лікування та відпочинку з урахуванням впливу погіршення демографічної ситуації в Україні; по-третє, виявлення основних напрямів розширення попиту на курортні послуги та формування рекреаційної пропозиції для розроблення концепції основного призначення курортів – забезпечення профілактики захворювань і реабілітації населення. Дослідження цих явищ має велике значення щодо пошуку пріоритетів реформування курортної сфери з урахуванням перспектив розвитку національної економіки.

Відсутність у сучасній фінансовій науці комплексних досліджень фінансового забезпечення суб'єктів господарювання санаторно-курортної сфери актуалізує розроблення концептуальних засад розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу.

Загальні проблеми функціонування і розвитку, а також питання фінансового забезпечення суб'єктів господарювання активно досліджені науковцями. Серед них: Л. Алексеєнко, П. Буряк, І. Бланк, О. Василик, Ю. Воробйов, В. Гуменюк, В. Дем'янишин, І. Зятковський, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Опарін, Р. Слав'юк, О. Терещенко, С. Юрій та інші. Значний внесок у теоретичні й прикладні аспекти фінансового забезпечення

санаторно-курортного комплексу зробили зарубіжні вчені В. Азар, І. Барчуков, Дж. Боуен, В. Квартальнов, Ф. Котлер, Дж. Майкенз й інші. Проте, незважаючи на їх значний доробок у цьому напрямі, низка важливих проблем фінансового забезпечення саме підприємств санаторно-курортної сфери потребує глибшого дослідження.

Усе викладене й обумовило вибір об'єкта, предмета, мети дослідження та підтверджує актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження є складовою держбюджетної науково-дослідної роботи кафедри фінансів за темою „Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (номер державної реєстрації 0105U000861) та науково-дослідної роботи кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету за темою „Сучасні фінансово-управлінські проблеми господарської діяльності” (державний реєстраційний номер 0108U002108), у межах яких автор запропонував удосконалення методики розрахунку показників рентабельності основних послуг, додаткових платних послуг (побутових, культмасових, туристично-екскурсійних, послуг автотранспорту, зв'язку, житлово-комунальних, охорони здоров'я) і послуг допоміжних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад й аналіз практики фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортної сфери, а також обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення.

Відповідно до окресленої мети були визначені такі *завдання*:

- розкрити сутність і роль рекреації у національній економіці та її соціально-економічний вплив на суспільство;
- обґрунтувати трактування понять „фінансові ресурси підприємства” та „фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”;

- охарактеризувати сучасний стан санаторно-курортного комплексу та визначити пріоритети його розвитку відповідно до стратегічних орієнтирів соціально-економічної розбудови України;
- систематизувати критерії оцінювання ефективності фінансування підприємств санаторно-курортного комплексу;
- проаналізувати практику управління фінансовими ресурсами підприємств санаторно-курортного комплексу;
- обґрунтувати доцільність створення центрів фінансової відповідальності для посилення моніторингу за діяльністю санаторно-курортних підприємств;
- виокремити світові тенденції та окреслити перспективи фінансової реструктуризації санаторно-курортного комплексу.

Об’єктом дослідження є процес формування та використання фінансових ресурсів підприємств санаторно-курортного комплексу.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є фундаментальні положення вітчизняної і зарубіжної фінансової науки, а також методологічні та загальносистемні принципи проведення комплексних наукових досліджень. У роботі використані такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: абстрактно-логічний метод, історичний аналіз та логічний синтез, методи індукції і дедукції, теоретичні узагальнення – при дослідженні теоретичних та організаційно-правових засад фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортної сфери. Аналіз процесу фінансового забезпечення і визначення ефективності фінансово-господарської діяльності санаторно-курортних установ здійснений на основі методів групування, порівняльного, факторного та економіко-статистичного аналізу, синтезу, формалізації. Обґрунтування напрямів модернізації фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу базоване на методах узагальнення й

економіко-математичного моделювання, наукової абстракції та комплексного підходу.

Статистичну і фактологічну основу дослідження становлять: нормативно-правові акти, що регулюють діяльність підприємств санаторно-курортної сфери; теоретичні напрацювання світової та вітчизняної фінансової науки; дані Державної служби статистики України, департаменту фінансово-ресурсного забезпечення Міністерства охорони здоров'я України, а також фінансова звітність підприємств санаторно-курортного комплексу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу завдань, пов'язаних із фінансовим забезпеченням підприємств санаторно-курортного комплексу. Вагомі результати, що становлять особистий внесок дисертанта, полягають у наступному:

удосконалено:

– механізм фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу, який, на доповнення до наявних складових, охоплює, з одного боку, соціально-економічні індикатори оцінки доцільності фінансування підприємств (залежно від відносин власності на джерела фінансування, методів і способів залучення фінансових ресурсів, територіальної належності, ступенів ризику), а з іншого – систему нормативно-інформаційного забезпечення ефективності фінансової діяльності підприємств (критерії взаємозв'язків коефіцієнтів фінансової ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності й майнового стану з прибутком підприємств), що дає змогу виявити резерви зростання прибутковості підприємств санаторно-курортної сфери;

– концептуальні засади підвищення прозорості програм фінансування (інвестування) санаторно-курортних підприємств на основі принципів державно-приватного партнерства та розвитку взаємодії учасників; підвищення рівня інфраструктурного забезпечення в рекреаційному кластері; забезпечення відтворення рекреаційних ресурсів, привабливих для

потенційних споживачів, з урахуванням особливостей нових форм соціально-економічних відносин;

– методичний підхід до поділу витрат операційної діяльності санаторно-курортних підприємств на умовно-постійні та змінні, що дає змогу оцінити вплив зміни обсягів наданих послуг на структуру витрат із урахуванням специфіки функціонування рекреаційної сфери;

– організаційно-методичні засади поетапного залучення підприємствами санаторно-курортного комплексу інструментів боргового фінансування, що дає змогу залежно від економічного розвитку підприємства визначити його стратегію на основі розрахунку рентабельності основних послуг, додаткових платних послуг (охорони здоров'я, побутових, культурно-масових, туристично-екскурсійних, автотранспортних, зв'язку, житлово-комунальних) та послуг допоміжних підприємств;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття „фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”, що запропоновано розуміти як систему формування, використання і контролю фінансових ресурсів у процесі державного фінансування, самофінансування чи кредитування для підвищення рівня реалізації рекреаційного потенціалу;

– класифікація принципів управління фінансами підприємств санаторно-курортного комплексу (справедливості, соціального детермінізму, соціальної взаємодії) згідно з соціально-рольовою теорією та критеріями ефективності (рівень соціальної стабільності, відповідність мети і результатів рекреаційних програм очікуванням населення, ступінь дотримання принципу соціальної справедливості у системі надання санаторно-оздоровчих послуг, об'єктивності та публічності управлінської інформації).

– організація управління фінансовою діяльністю санаторно-курортного комплексу шляхом децентралізації його організаційної структури та створення центрів фінансової відповідальності, що сприятиме активізації

підприємницької діяльності в рекреаційній сфері та збільшенню частки ринку.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження визначають обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення теоретичних підходів до підвищення ефективності діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу на основі поліпшення їх фінансово-організаційної структури та створення центрів фінансової відповідальності, що можуть бути використані при розробленні стратегії фінансового забезпечення санаторно-курортних закладів.

Окремі наукові результати дисертаційного дослідження використовують департамент фінансово-ресурсного забезпечення Міністерства охорони здоров'я України (довідка № 10/06-78 від 12. 09. 2011 р.), у роботі державного підприємства „Санаторій „Кришталевий палац” (довідка № 01-05/672 від 09. 09. 2011 р.), санаторій „Нафтуся Прикарпаття” (довідка № 346/1 від 08. 09. 2011 р.), а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-15/386 від 15. 09. 2011 р.).

Особистий внесок дисертанта полягає в обґрунтуванні теоретико-організаційних основ фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств. Основні наукові положення дисертаційної роботи, що виносяться на захист, є самостійним здобутком автора.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретико-методичні та практичні положення, висновки і результати дисертаційної роботи автор доповідав на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: III–VIII Міжнародних науково-практичних конференціях молодих вчених „Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (м. Тернопіль, 2006–2011 рр.), II, III та IV Міжнародних науково-практичних конференціях „Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної

науки” (м. Тернопіль, 2008, 2009, 2011 рр.), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Управління у сферах фінансів, оподаткування, страхування і кредиту” (м. Львів, 2009 р.), XII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених „Соціальні фінансові та економічні основи ефективної глобалізації світової економіки” (Донецьк, 2010 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції „Фінанси України” (Маріуполь, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Напрями розбудови податкової системи України в умовах утвердження ринкової економіки” (Тернопіль, 2011 р.) .

Публікації. Основні положення і найважливіші результати дослідження викладено у 24 наукових публікаціях, з яких 23 написані індивідуально. Із зазначених робіт 9 – праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації (3,92 д. а.), 15 – праці апробаційного характеру (2,02 д. а.). Загальний обсяг публікацій становить 5,94 д. а., з яких автору належить 5,78 д. а.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків; містить перелік використаних джерел із 183 найменувань, 15 додатків на 24 сторінках. Основний текст роботи викладено на 170 сторінках. Дисертація ілюстрована 12 рисунками на 12 сторінках і містить 46 таблиць на 41 сторінці.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Економіко-правові та організаційні основи діяльності підприємств санаторно-курортної сфери в економічній системі держави

На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво зростає роль рекреації в усіх сферах життєдіяльності людини. Розвиток економіки нині характерний зростанням соціальної напруги у суспільстві, інтенсифікацією витрат сил людини у процесі праці, посиленням негативного впливу навколишнього середовища на стан здоров'я людини. А це все зумовлює суттєве зростання ролі збереження та зміцнення людського потенціалу за допомогою відпочинку. Адже саме рекреація сприяє відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності й здоров'я.

Поняття „рекреація” у перекладі з латині означає відновлення сил, а з французької та польської – перерву, відпочинок, розвагу, зміну дій, що не пов'язані з трудовою діяльністю, і характеризує місце, простір, де відбуваються ці дії [133, с. 52; 172, с. 17].

Розглянемо та проаналізуємо деякі з визначень, що трапляються у науковій літературі. Так, у великому тлумачному словнику сучасної української мови рекреація розглянута як перекладний аналог із французької та латинської мови і потрактовано як „відпочинок, поновлення сил людини, витрачених на трудову діяльність” [21, с. 1024].

Узагальненим є визначення рекреації М. Долішнього, який вважає, що рекреація – необхідна умова нормального життя людини, засіб компенсації напруження та відновлення працездатності, продовження виробництва [41, с. 7].

Визначення рекреації як суспільного явища, що відображає ставлення з приводу відтворення і розвитку життєвих сил людини, котре навели В. Мамутовий, А. Амоша, що не сповна характеризує засоби досягнення відтворення та розвитку життєвих сил людини [121, с. 6].

Дещо звужено трактує рекреацію Ю. Лобанов, на думку якого – це „діяльність людини, спрямована на відновлення своїх фізичних і психічних сил, розвиток особистості, не пов’язану з виконанням трудових обов’язків і задоволенням побутових потреб” [82, с. 62].

Також недостатньо чітко та повно визначає рекреацію В. Мацола, стверджуючи, що рекреація – це об’єктивно зумовлений процес затрат суспільної праці, спрямованої на збереження, відновлення та розвиток функцій робочої сили [86, с. 22].

Достатньо змістовно трактує рекреацію І. Смаль, розуміючи під нею відновлення та відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною у процесі життєдіяльності; всі види діяльності у вільний час, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб людини [133, с. 52].

На основі систематизації наявних підходів до визначення поняття „рекреація” запропоновано його трактування як системи заходів, пов’язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, спортивної та культурно-пізнавальної діяльності на спеціалізованих територіях, спрямованих на збереження й відтворення фізичного, психологічного і духовного стану здоров’я людини та її життєвих сил. Принципова різниця у розумінні поняття „рекреація” полягає у визначенні засобів досягнення відтворення та розвитку життєвих сил людини. Такий підхід дав змогу акцентувати увагу на особливостях рекреаційної діяльності, що передбачає розвиток державою, громадськими та іншими організаціями системи заходів щодо задоволення рекреаційних потреб членів суспільства [110, с. 329].

Розглядаючи рекреацію та рекреаційну діяльність, варто відзначити, що ці поняття мають подвійний зміст. По-перше, рекреація – це відпочинок людини, відповідно, рекреаційна діяльність – це поведінка людини, спрямована на задоволення власних потреб. По-друге, рекреація – це галузь невиробничої сфери, а рекреаційна діяльність – розвиток державою, суспільними та іншими організаціями системи заходів щодо задоволення рекреаційних потреб членів суспільства [121, с. 6–7].

Якщо ж розглядати безпосередньо санаторно-курортну сферу, то в США чи країнах Європейського Союзу інше й ставлення клієнтів до системи оздоровлення. Поняття „sanatorium” у розумінні американських науковців асоціюється лише з закладами, де лікують психічно відсталих людей. Якщо у країнах Європейського Союзу клієнт лікується в спеціалізованих медичних закладах, а на курорт їде тільки на відпочинок та реабілітацію, то в країнах СНД і, зокрема, в Україні відпочинок у санаторії (якщо не враховувати санаторіїв, розташованих на березі моря) нерозривно пов'язаний якщо й не з лікуванням, то з оздоровленням. Нерідко саме в санаторії клієнти вперше проходили весь діагностичний комплекс, тобто те, що теоретично мали зробити ще вдома. І хоча санаторно-курортні підприємства, як правило не приймають відпочиваючих із гострими формами хвороби, проте розробляють та впроваджують різноманітні методи саме санаторно-курортного лікування.

В країнах Європейського Союзу діє концепція страхової медицини, й витрати оздоровлення в спеціалізованих закладах частково покривають за кошти державних чи приватних фондів страхування.

У XXI ст. зросли потреби клієнтів як до якості обслуговування та умов проживання, так і до переліку санаторно-курортних послуг.

Всесвітня Організація Охорони Здоров'я, наголошуючи на індивідуальній та суспільній значимості здоров'я, його впливі на стан національної безпеки країни, розглядає охорону здоров'я як „сукупність

взаємозалежних заходів, що сприяють зміцненню здоров'я і проводяться вдома, в навчальних закладах, на робочих місцях, у громадських місцях, у громадах, у фізичному та психосоціальному оточенні, а також у секторі охорони здоров'я та зв'язаних із ним секторах” [27].

Інвестиції в охорону здоров'я знижують рівень захворюваності й смертності, продовжують працездатний вік людини; отже, і час функціонування людського капіталу. Здоров'я людини можна розглядати як капітал, котрий частково залежить від генетичних факторів, спадковості й певною мірою – від зусиль і затрат самої людини й суспільства. Інвестиції, пов'язані з охороною здоров'я, вповільнюють процес зносу людського капіталу.

Американський учений Дж. Кендрік, який також досліджував дану проблематику, стверджував, що інвестиції в охорону та відновлення здоров'я протягом певного часу дають ефект не тільки у грошовій, а й у психологічній формі [60, с. 45]. Лікування, профілактика захворювань та інші заходи у сфері охорони здоров'я – важливий фактор зниження рівня захворюваності, що позитивно впливає на продуктивність праці й добробут населення. Відповідно, в результаті зниження рівня смертності та продовження трудового життя людини значно зростають доходи населення і збільшується національний дохід.

В економічній системі держави підприємства санаторно-курортної сфери – це підприємства, що надають клієнтам як мінімум три види послуг – розміщення, харчування та оздоровчі послуги. До них, насамперед відносять санаторії і пансіонати.

Підприємства санаторно-курортної сфери належать до сфери послуг і, зокрема, до сфери профілактичної медицини. Отже, маємо чітко усвідомлювати особливість санаторно-курортних послуг як товару [74, с. 84-86].

Загалом реалізація послуги невіддільна від джерела та об'єкта послуги. На відміну від матеріальних товарів послугам властиві певні ознаки, що відображені в таблиці 1.1 (дод. А).

Таблиця 1. 1

Основні ознаки санаторно-курортних послуг та їх характеристика

Ознаки санаторно-курортних послуг	Характеристика ознак
Невідчутність послуги доти, доки споживач її не спробує, не відчує, не доторкнеться чи не випробує	Процес визначення споживчих якостей послуги, таким чином, не може бути встановлений за запахом, кольором чи іншими ознаками, властивими для матеріальних товарів
Нероздільність виробництва та споживання послуги	Вказано на присутність суб'єкта продуцента рекреаційної послуги, тобто визначає пріоритет, місце розташування і цим обмежує можливість вибору споживання
Непостійність якості	Дію й ефект санаторно-курортної послуги важко передбачити та контролювати, оскільки ефект лікування рано чи пізно зникає
Незбережуваність послуги в часі, що не дає змогу підприємству СКК зберігати її для того, щоб передати споживачеві раніше чи пізніше якогось часу	Зростає ймовірність аритмічності попиту, що може відобразитися на зростанні виробничих та фінансових ризиків бізнесу
Відносна легкість відтворення послуги, що робить її такою ж легкою для застосування конкурентами і не потребує придбання зразка, наприклад, у матеріальному виробництві фізичного товару	Відносний характер послуги визначається тим, що при лікуванні певних захворювань можна використовувати авторські пристрої або методичні секрети, без наявності чи знання яких копіювання послуги не дасть очікуваної вигоди від споживання послуги

Джерело: складено автором за [74]

Якість послуги є величиною непостійною і суб'єктивною. У зв'язку з цим висока залежність якості послуги як від психологічного й емоційного стану споживача, його очікувань, так і від роботи обслуговуючого персоналу, його настрою, зовнішнього вигляду й т. п.

Особливість санаторно-курортної діяльності полягає в наступному:

–по-перше, процес створення продукту представлений у формі надання послуг чи виконання робіт;

–по-друге, визначальними серед виробничих факторів є цінність, детермінована рідкістю та унікальними лікувальними властивостями природного ресурсу;

–по-третє, вона є чітко вираженою сезонною, особливо на приморських курортних територіях;

–по-четверте, є певна спорідненість та відмінність між діяльністю курортною і рекреаційною;

–по-п'яте, вона є комплексною, інтегрованою.

Отже, рекреаційні послуги мають певну специфіку. В економічній літературі термін „рекреація” трактують широко і визначається, як відновлення фізичної, інтелектуальної, емоційної сили людини, котрі були вичерпані в процесі діяльності. Таким чином, специфіка рекреаційних послуг полягає у профілактичній, лікувальній, реабілітаційній допомозі, яку надають на курорті й на підприємствах санатоно-курортного комплексу.

Економічна природа рекреаційних послуг впливає на форму їх надання, джерела формування і шляхи використання фінансових ресурсів. Рекреаційні послуги надають у наступних формах: колективні, суспільні, індивідуальні. Різна форма надання послуг зумовлена різними джерелами фінансування наданих послуг. Послуги, що їх надають за рахунок фінансових ресурсів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального захисту інвалідів.

Послуги, надані в колективній чи індивідуальній формах, фінансують за рахунок коштів профспілкових організацій, добровільного медичного страхування, суб'єктів господарювання і громадян.

Різноманітні групи послуг взаємопов'язані, переплітаються і доповнюють одна одну. Соціально значимі потреби фінансує держава, якщо діє система соціального захисту, та з фондів страховика за системи соціального страхування – задоволення цих потреб створює позитивний

соціальний клімат у державі, в цей час, як індивідуальні потреби фінансують із особистих заощаджень громадян.

Особливості надання рекреаційних послуг впливають на структуру й обсяг фінансових ресурсів підприємств санаторно-курортного комплексу. Рекреаційні послуги пов'язані з наданням профілактичних та лікувальних процедур у випадку захворювання та відпочинком. Санаторії мають справу з лікувальною складовою рекреаційних послуг. Санаторні установи різних організаційно-правових форм господарювання здійснюють лікувальну й оздоровчу діяльність із використанням природно-лікувальних факторів.

За специфікою функціональної спрямованості своєї діяльності санаторні установи [24, с. 25] бувають таких видів:

- 1) протитуберкульозні санаторії;
- 2) спеціалізовані санаторії для контингенту хворих із тяжкими захворюваннями (пульмонологічні, неврологічні);
- 3) комплексні (пульмонологія, неврологія, кардіологія);
- 4) реабілітаційні санаторії;
- 5) багатопрофільні лікувально-діагностичні центри.

Профілактична медицина значно ефективніша за лікувальну. Із економічної точки зору курортним лікуванням є діяльність, пов'язана з наданням клієнтові послуг шляхом використання людського капіталу, природних, матеріальних та нематеріальних ресурсів, спрямована на відновлення і поліпшення функцій людської життєдіяльності [101, с. 386]. На багатьох курортах поряд із санаторним здійснюють й амбулаторно-курортне лікування на базі курортних поліклінік, бальнеофізіотерапевтичних об'єднань, кліматолікувальних павільйонів, інгаляторіїв, інших загально-курортних лікувально-діагностичних установ і центрів.

Для ефективного проведення наукового дослідження потрібно, насамперед, з'ясувати понятійний апарат, що забезпечує єдиний підхід до

трактування положень нормативно-правових документів. Поняття санаторно-курортної галузі є у розробленій Концепції розвитку санаторно-курортної галузі, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 231-р від 23 квітня 2003 р. У концепції розглянуто різні підходи до трактування понять курортно-рекреаційного, курортного і туристичного комплексу [125].

У ст. 260 Господарського кодексу України галузь народного господарства визначено як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності [29]. Якщо говорити про поняття комплексу, що трапляється в текстах нормативно-правових документів, то, за визначенням Економічної енциклопедії під редакцією Б. Гаврилишина, комплекс – це група взаємопов'язаних галузей, підприємств, які виробляють однорідну продукцію [46, с. 803]. Крім того, С. Мочерний дав визначення багатогалузевого комплексу як сукупності близьких за профілем діяльності технологічно пов'язаних галузей (агропромислової, територіально-виробничої, паливно-енергетичної та ін.), які виробляють однотипну продукцію [45, с. 417].

Відповідно до ст. 21 Закону України „Про курорти” обслуговування на курортах здійснюють санаторно-курортні заклади різних форм власності, створювані в установленому законодавством України порядку, і воно спрямоване на забезпечення умов для повноцінного лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань шляхом прийняття громадянами лікувальних процедур, а також забезпечення належних умов проживання, харчування, одержання культурно-побутових послуг [51].

У нормативно-правових документах використовують такі поняття, як „санаторно-курортний заклад”, „заклад охорони здоров'я”. Зокрема, Законом України „Основи законодавства України про охорону здоров'я” від

19.11.1992 р. заклад охорони здоров'я визначено як підприємства, установи та організації, завданням яких є забезпечення різноманітних потреб населення в галузі охорони здоров'я шляхом подання медико-санітарної допомоги, охоплюючи широкий спектр профілактичних і лікувальних заходів або медичних послуг, а також виконання інших функцій на основі професійної діяльності медичних працівників.

Окрім того, у Загальному положенні про санаторно-курортний заклад, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 805 від 11 липня 2001 р., зазначено, що санаторно-курортний заклад – це заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного і реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних і термальних вод, ропи лиманів й озер, природних комплексів із сприятливими для лікування умовами тощо) та зі застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури й інших методів санаторно-курортного лікування. Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що під санаторно-курортним закладом слід розуміти підприємства, установи та організації, діяльність яких спрямована на забезпечення надання послуг лікувального, профілактичного і реабілітаційного характеру населенню.

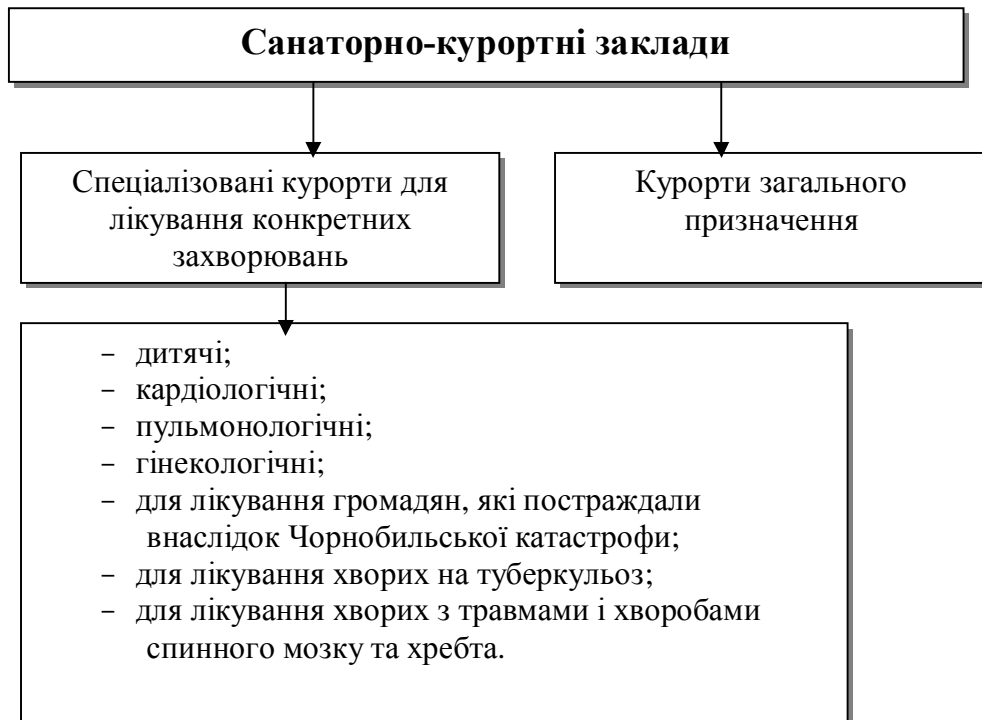
Оскільки санаторно-курортний заклад не забезпечує надання додаткових культурно-побутових та інших послуг громадянам, тому необхідно вести мову про організацію додаткових структурних підрозділів у межах одного підприємства, які б забезпечували організацію обслуговування на курортах.

У цьому випадку йдеться про діяльність підприємств санаторно-курортного комплексу, які підпадають під визначення багатогалузевого комплексу. Діяльність підприємств санаторно-курортного комплексу регулює Закон України „Про курорти” від 05.10. 2000 р. № 2026–III, в якому визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні [51]. Проте є й інші нормативно-правові документи, які регулюють діяльність таких суб’єктів господарювання, зокрема: Закон України „Основи законодавства України про охорону здоров’я” від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII; Загальне положення про санаторно-курортний заклад (установу), затверджене Постановою кабінетом міністрів України від 11 липня 2001 р. № 805 [49]; Концепція розвитку санаторно-курортної галузі, схвалена Розпорядженням Кабінету міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 231-р; Постанова кабінету міністрів України „Про перелік санаторно-курортних установ відпочинку, операції з продажу путівок до яких на санаторно-курортне лікування і відпочинок дітей не підлягають обкладанню податком на додану вартість” від 05 серпня 1997 р. № 835 [96]; Інструкція про порядок обліку, зберігання, розподілу і видачі путівок до санаторно-курортних та інших лікувально-оздоровчих установ в органах праці і соціального захисту населення України, затверджена наказом Міністерства праці і соціальної політики України від від 25 грудня 1997 р. № 42 [54]; Указ Президента України „Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів” від 8 квітня 2011 року № 444/2011 [144].

Відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД), підприємства, що надають санаторно-курортні послуги, належать до секції № 85 „Охорона здоров’я і соціальна допомога”, класу 85.11 „Діяльність лікувальних закладів” та підкласу 85.11.3 „Діяльність санаторно-курортних

організацій”, який охоплює: послуги санаторіїв та профілакторіїв; послуги інших медичних закладів для відновлення здоров’я людини [88].

На основі опрацьованої літератури та змісту Закону України „Про курорти” від 05.10. 2000 р. № 2026–III [51] розроблено класифікацію видів санаторно-курортних закладів (див. рис. 1.1).

Джерело: складено автором

Рис. 1.1. Спеціалізація санаторно-курортних закладів України

Відмінності між виділеними видами санаторно-курортних закладів зумовлюють соціальне й екологічне значення їх діяльності та впливають на організацію фінансового забезпечення.

Серед санаторно-курортних закладів виділяють спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань, у т. ч. дитячі, кардіологічні, пульмонологічні, гінекологічні, для лікування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, для лікування хворих на туберкульоз, для лікування хворих із травмами і хворобами спинного мозку та хребта, й курорти загального призначення.

Загалом можна виділити такі види санаторно-курортних закладів: санаторій, санаторій-профілакторій, спеціалізований санаторій, бальнеологічна лікарня, грязелікарня, курортна поліклініка, дитяча бальнеологічна лікарня, санаторій для дітей із батьками, дитячий оздоровчий центр, дитячий спеціалізований санаторій, пансіонати відпочинку, будинки відпочинку, бази та інші заклади відпочинку.

Зазначені види зумовлюють специфіку процесу лікування, обслуговування населення, використання спеціального обладнання природних ресурсів та необхідність створення додаткових умов для їх проживання. Виокремлені особливості зумовлюють додаткові витрати на створення всіх умов для оздоровлення та відпочинку населення, й отримання доходів від надання основних та додаткових санаторно-курортних послуг, адже поряд із санаторно-курортним закладом, який забезпечує надання оздоровчих, лікувальних та профілактичних послуг, підприємства санаторно-курортного комплексу охоплюють ще й обслуговуючі та допоміжні виробництва.

Відзначимо, що розвиток підприємств санаторно-курортного комплексу позитивно впливає і на суміжні галузі: туризм, готельне господарство, ресторанне господарство, транспортне обслуговування, роздрібна торгівля, виробництво сувенірів та реклама. До пріоритетів активізації розвитку санаторно-курортного комплексу доцільно віднести:

- а) зростання грошового потоку в регіоні;
- б) створення нових робочих місць та зростання доходів населення;
- в) реформування структури відпочинку, котру можуть використати як відпочиваючі, так і місцеве населення;
- г) збільшення податкових платежів у місцеві бюджети;
- д) подолання депресивності та прискорений економічний розвиток територій.

Проте діяльність підприємств санаторно-курортного комплексу може інколи негативно впливати на економіку певних територій, оскільки ціни на нерухомість та земельні ресурси, продукти харчування і побутові товари є вищими.

1.2. Теоретична концептуалізація фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання є важливим джерелом забезпечення діяльності підприємств реального сектору економіки. Здатність фінансових ресурсів трансформуватись у матеріальні, інтелектуальні, технічні, інноваційні та інші види ресурсів обумовлює їх вагомість у фінансово-господарській роботі підприємства. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на виробничо-господарську діяльність підприємств, спричиняє виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання і справляння податків. При цьому скорочуються можливості фінансування подальшого розвитку підприємств, зменшуються надходження до бюджету. За таких обставин важливого значення для успішного здійснення фінансово-господарської діяльності набуває формування в достатньому обсязі фінансових ресурсів підприємств.

У сучасній економіці України багато суб'єктів господарювання не має достатньо фінансових ресурсів, що зумовлено втратою підприємствами власних фінансових ресурсів унаслідок збиткової їх роботи та інфляції, недосконалістю системи оподаткування підприємств, що супроводжується іммобілізацією їхніх фінансових ресурсів, високою вартістю залучення позичкових коштів.

Розглянемо точки зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів та спробуємо виділити ознаки фінансових ресурсів. У „Великому тлумачному словнику української мови” термін „фінансові ресурси”

визначено як „сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання” [21, с. 1216]. у „Нарисах теорії радянських фінансів” фінансові ресурси визначено як „виражена в грошах частина національного доходу, що може бути використана державою на цілі розширеного відтворення і на загальнодержавні витрати”. Фінансові ресурси є частиною вираженого в грошах необхідного продукту та додаткового продукту як на макрорівні (національний дохід), так і на мікрорівні (чистий дохід). Відповідно до цього тлумачення можна зробити висновок, що фінансовими ресурсами є та частина національного доходу, яка використовується для розширеного відтворення і покриває загальнодержавні витрати, тобто необхідний критерій визначення фінансових ресурсів – є їх цільове спрямування. При цьому тлумаченні сутності фінансових ресурсів процес формування фінансових ресурсів не є їх ознакою, до критеріїв визначення фінансових ресурсів згідно з цим тлумаченням не можна віднести джерела формування фінансових ресурсів. Отже, в момент формування неможливо сказати, чи є ресурси фінансовими.

М. Сичов [130, с. 13] характеризував фінансові ресурси як „грошові нагромадження і грошові фонди, що створюються підприємствами, об'єднаннями в процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту та національного доходу”. Відповідно до цього визначення фінансовими ресурсами є лише грошові нагромадження і фонди. Отже, на відміну від наведеного тлумачення, автор, по-перше, унеможлиблює наявність фінансових ресурсів у будь-якій іншій формі, крім грошової. По-друге, на його думку, фінансові ресурси створюють у результаті розподілу та перерозподілу не тільки національного доходу, а й суспільного продукту.

Подібне до викладеного визначення сутності фінансових ресурсів знаходимо у В. Сенчагова, який вважає, що фінансовими ресурсами народного господарства є „сукупність грошових накопичень, амортизаційних відрахувань та інших грошових коштів, які утворюються у процесі

створення, розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту” [131, с. 49]. З ним частково не погоджується В. Опарін [92, с. 10-11] у частині ув’язування „фінансових ресурсів із грошовими коштами, і, по-друге, їх трактування як результату створення розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту”, та Л. Буряк [15, с. 23], який слушно зауважує, що при такому тлумаченні „відсутнє призначення фінансових ресурсів”.

Відомі українські вчені-економісти (О. Василик, А. Загородній, І. Зятковський, М. Коробов, Г. Нам, О. Романенко) вважають, що фінансові ресурси – це грошові кошти (накопичення, нагромадження, доходи), наявні в розпорядженні держави та підприємств. Розглянемо їх погляди на визначення сутності фінансових ресурсів. Так, А. Загородній [50, с. 404] визначає, що „фінансові ресурси – це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб’єктів господарювання”. Тобто, на думку цього автора, ознакою фінансових ресурсів є наявність їх тільки у грошовій формі і перебування в розпорядженні держави та суб’єктів господарювання. За таким тлумаченням незрозуміло, чим фінансові ресурси відрізняються від грошових коштів у момент їх перебування на рахунках або в касі підприємств.

Цю дилему спробував розв’язати О. Василик [22, с. 84]: „Поняття „грошові засоби” значно ширше, але фінансові ресурси виступають завжди у грошовій формі. Грошові засоби стають фінансовими ресурсами тоді, коли вони концентруються у відповідні фонди, для яких встановлено порядок створення й використання”. Проте сучасні підприємства не мають економічних стимулів, щоб спочатку залучати кошти, а вже потім трансформувати їх у фінансові ресурси для подальшого використання. Слід наголосити, що просто так кошти на підприємство не надходять, оскільки проти будь-яких коштів, залучених підприємством, виступає або товар, або зобов’язання і кожна гривню підприємство намагається залучити під прогнозований раніше напрямок використання або розвитку.

Вчені-економісти О. Василик та К. Павлюк [20, с. 25] визначають, що „фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового національного продукту, створеного за певний період в державі”. Ці автори зазначили, що фінансовими ресурсами є не просто кошти, а кошти у фондовій формі, тобто ті кошти, які мають цільове призначення. Вони, як і М. Сичов та В. Сенчагов, визначають, у результаті чого створюються фінансові ресурси („...в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового національного продукту...”), і вводять для фінансових ресурсів часову ознаку формування фінансових ресурсів („...створеного за певний період в державі...”).

О. Василик і К. Павлюк також зазначили, що „Фінансові ресурси в державі включають ресурси всіх секторів економіки. В кожному секторі фінансові ресурси розподіляються за рівнями управління. Проте не всі ресурси в державі є фінансовими ресурсами, якими розпоряджається держава” [20, с. 20]. Отже, автори підкреслили, що термін „фінансові ресурси” застосовують до грошових фондів підприємств, держави, регіону тощо. Тобто, можна зробити висновок, що з їх точки зору тлумачення фінансових ресурсів держави не відрізняється від тлумачення фінансових ресурсів підприємств.

На думку І. Зятковського фінансові ресурси підприємств – це „грошові фонди цільового призначення, сформовані у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, створеного на підприємстві, якими воно володіє та розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує на статутні потреби” [52, с. 88]. І. Зятковський, як О. Василик і К. Павлюк, ознакою фінансових ресурсів назвав грошові фонди (цільове спрямування грошових коштів), а також визначив, у результаті чого вони створюються.

Поза визначенням терміна „фінансові ресурси”, І. Зятковський і ознак фінансових ресурсів підприємств відніс джерела їх формування та факт

володіння та розпорядження ними суб'єктом господарювання: „... основними ознаками фондів грошових коштів, які формують фінансові ресурси ... можна вважати джерела їх походження і право суб'єкта господарювання володіти та розпоряджатися ними без будь-яких обмежень” [52, с. 88].

Г. Нам [156, с. 10] визначає, що до „фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі”, а під фінансовими ресурсами слід розуміти всі грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств”. На відміну від О. Василика і І. Зятковського, Г. Нам до ознак фінансових ресурсів відносить не лише ті, що мають цільове спрямування, а всі кошти, які є в розпорядженні підприємства. На основі наведеного аналізу, можна зробити висновок: дилема щодо визначення фінансових ресурсів як або всіх коштів, або їх частини, виникла через різне тлумачення сутності фінансових ресурсів держави та фінансових ресурсів підприємств.

Для підприємств усі грошові кошти є фінансовими ресурсами, але це не просто гроші (як міра вартості, як засіб нагромадження вартості, як засіб платежу і як засіб обігу), а саме ті кошти, котрі забезпечують господарську діяльність підприємства – поточну так і на потреби розширеного відтворення.

Дискусійним є запитання, якщо прирівнювати фінансові ресурси до всіх грошових коштів, якими розпоряджається підприємство, то чим фінансові ресурси відрізняються від вхідних грошових потоків. Фінансово-господарська діяльність підприємства передбачає, що грошові кошти постійно надходять на рахунки у банк або в касу – як виручка від реалізації або доходи і вибувають при здійсненні платежів. В економічній літературі розбіжностей щодо тлумачення грошових потоків (руху грошових коштів) майже немає, хоча трапляються стислі й розширені тлумачення цих термінів. Так, О. Терещенко визначає, що „рух грошових коштів – надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів” [140, с. 188]. Тобто цей автор

визначає, що грошовий потік (рух грошових коштів) – процес надходження грошових коштів на рахунки або у касу підприємства та використання грошових коштів із банківських рахунків або каси при здійсненні платежів суб'єктом господарювання. За такого тлумачення терміна „грошові потоки” важко знайти різницю між фінансовими ресурсами, розглянутими як всі наявні в розпорядженні грошові кошти підприємства, і вхідними грошовими потоками, що становлять грошові надходження підприємства.

Для забезпечення фінансово-господарського процесу і розвитку, перебування грошових коштів на рахунку або в касі не є самоціллю підприємства. На рахунках у банках або в касі грошові кошти перебувають у розпорядженні підприємства тільки невеликий відрізок часу, оскільки для досягнення основної мети роботи будь-якого підприємства – отримання прибутку – грошові кошти мають бути авансовані в основні та оборотні засоби, позаяк потенційно вартість утворюється на стадії виробництва, хоча реальне її формування починається тільки на стадії розподілу, коли вартість реалізована.

В. Опарін зазначає, що „трактуванням поняття фінансових ресурсів як суми коштів, які перебувають у розпорядженні суб'єктів підприємницької діяльності”. На його думку, „за такого підходу практично неможливо визначити, що є передумовою, тобто ресурсами, а що результатом, тобто доходами (валовим та чистим прибутком)” [92, с. 10–11].

Дослідження точок зору українських учених-економістів свідчить про те, що в своїх наукових працях деякі фахівці використовують тільки термін „фінансові ресурси підприємств”, а інші поряд із цим використовують – і термін „капітал”, так чи інакше відокремлюючи „капітал” від „фінансових ресурсів”.

Зауважимо, що І. Зятковський та В. Опарін намагаються знайти різницю у сутності категорії „капіталу” й поняття „фінансових ресурсів підприємств”. Розглянемо їхні точки зору. В. Опарін вказує, що „фінансові

ресурси – це не всі кошти, а лише ті гроші, які „роблять” гроші, тобто сума коштів, спрямованих в основні засоби та в обігові кошти підприємств” [92, с. 10–11]. Отже, В. Опарін ознакою фінансових ресурсів визнає їх спрямування в основні й оборотні засоби, а не тільки призначення (хоча спрямування означає призначення, що вже відбулося). Тобто, з його точки зору, фінансові ресурси стають такими у той момент, коли спрямовуються в основні й оборотні засоби. В. Опарін визначає: що „Основу фінансових ресурсів становить капітал. Однак, з одного боку, не весь капітал має форму фінансових ресурсів (наприклад, резервний та непрацюючий капітал), а з іншого – фінансові ресурси можуть формуватись і шляхом залучення та запозичення коштів”. Отже, автор до капіталу відносить тільки працюючий власний капітал.

Цікавою є точка зору І. Зятковського щодо взаємозв'язку фінансових ресурсів і капіталу. Він визначив, що, „як правило, власні фінансові ресурси є основним джерелом формування власного капіталу підприємств (товариств). Підприємство, організовуючи господарську та інвестиційну діяльність, використовує фінансовий капітал, джерелами формування якого є не тільки власні фінансові ресурси, а й ресурси, прирівняні до власних, та позичені” [52, с. 89]. Отже, І. Зятковський, на відміну від В. Опаріна, до капіталу відносить уже авансовані, „матеріалізовані”, використані на статутні потреби кошти. А під фінансовими ресурсами розуміє лише фондову частину коштів, що створена в результаті розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, тобто ті кошти, що вперше надходять у розпорядження підприємства й амортизаційні відрахування (додана вартість і амортизаційні відрахування, що надходять до підприємства у складі виручки від реалізації або інших доходів).

Подібно до І. Зятковського дає визначення капіталу О. Терещенко. Він стверджує, що „капітал підприємства – це засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах; демонструє джерела

фінансування придбання активів підприємства”, тобто також вважає капіталом кошти авансовані в основні й оборотні засоби, або ті, що мають бути авансовані, і тимчасово перебувають на рахунках або у касі.

Варто зазначити, що фінансовими ресурсами можуть бути лише грошові кошти, а капіталом слід вважати кошти, що вкладені в оборот підприємства.

Погляд, щодо наявності фінансових ресурсів тільки у грошовій формі є найпоширенішим серед як українських, так і російських учених. Окрім розглянутих точок зору фахівців стосовно фінансових ресурсів тільки як грошових коштів або їх частини, згадану точку зору підтримують Л. Буряк, П. Вахрін, С. Лушина, Ю. Петленко, Г. Поляк, В. Слепова і С. Хачатурян та інші.

Ю. Петленко [93, с. 7] розглядає „фінансові ресурси як грошові кошти, залучені в господарський оборот підприємства із різних джерел, сформованих під впливом організаційно-правових форм господарювання, призначених для покриття його власних потреб”. Ю. Петленко, як і Г. Нам, прирівнює фінансові ресурси до всіх грошових коштів і зазначає, що критерієм визначення фінансових ресурсів є наявність джерел їх формування та їх призначення, проте не зрозуміло, що автор розуміє під власними потребами.

Л. Буряк [15, с. 25] дає таке визначення фінансовим ресурсам підприємств – „це частина коштів суб’єктів господарювання, яка перебуває у їхньому розпорядженні та спрямовується на виробничий, соціальний розвиток, матеріальне заохочення”. Л. Буряк, на відміну від Ю. Петленко, розглядає фінансові ресурси як не всі грошові кошти, а тільки їх частину, котру спрямовують на розвиток і заохочення. Отже, автор до ознак фінансових ресурсів вводить їх призначення (спрямування).

З точки зору Л. Буряка, кошти стають фінансовими ресурсами тоді, коли їх спрямовують на розвиток або заохочення. Але за таких обставин

моменти формування і використання фінансових ресурсів мають співпадати у часі. Можна констатувати відсутність фінансових ресурсів на будь-якому підприємстві, оскільки вони виникають тоді, коли їх використовують на розвиток або заохочення.

С. Хачатурян зазначає, що „фінансовими ресурсами доцільно вважати частину коштів підприємства у фондovій і нефондовій формах, яка формується у результаті розподілу виробленого продукту, залучається до діяльності підприємств з різних джерел і спрямовується на забезпечення розширеного відтворення виробництва” [161, с. 81]. Науковець до фінансових ресурсів відносить лише ту частину грошових коштів, яку використовують для забезпечення розширеного відтворення.

А. Поддєрьогін під фінансовими ресурсами розуміє грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств. Таким чином, до фінансових ресурсів він відносить грошові фонди й ту частину грошових коштів, яку використовують у нефондовій формі [156, с.18].

Багато російських учених під фінансовими ресурсами розуміють грошові кошти, фонди, доходи і нагромадження, тобто прирівнюють грошові кошти до фінансових ресурсів. Деякі автори взагалі не дають визначення фінансовим ресурсам, а лише вказують джерела формування фінансових ресурсів. Отже, як видно з проведеного дослідження, серед фахівців є суттєва розбіжність щодо визначення економічної природи і тлумачення терміна „фінансові ресурси”.

Спробуємо узагальнити точки зору науковців стосовно цього питання. Відомо два основних погляди на визначення складу фінансових ресурсів, в тому числі фінансових ресурсів підприємств. Згідно з першою фінансовими ресурсами вважають лише грошові кошти, другою – всі кошти підприємства, які беруть участь у господарській діяльності та виражені в грошах. Окрім того, частина авторів, які фінансовими ресурсами вважають лише грошові

кошти, до фінансових ресурсів зараховують тільки новостворену вартість або ще додають до неї амортизаційні відрахування.

Поняття „фінансові ресурси” є дуже широким, оскільки охоплює різноманітні форми фінансових відносин, трансформацію власності тощо. Крім того, в сучасній фінансовій науці так і не досягнуто єдності у підходах до визначення основних складових фінансових ресурсів. Пропонуємо визначити фінансові ресурси як грошові кошти, залучені до господарського обороту підприємства з різних джерел, сформованих під впливом організаційно-правових форм господарювання, та призначених для його власних потреб.

У результаті систематизації різних підходів науковців до трактування сутності фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання дано авторське визначення поняття „фінансові ресурси підприємства” як грошові фонди цільового призначення, котрими воно володіє та розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує їх на статутні потреби.

Зазначимо, що як фінансова, так і виробнича діяльність розпочинається зі забезпечення фінансовими ресурсами. Адже вони створюють умови для безперервного виробництва та його зростання. Функціонування суб'єктів господарювання будь-якої галузі економіки значною мірою залежить від їх фінансового забезпечення.

Дефініція „фінансове забезпечення” у науковій літературі нині не є достатньо обґрунтована та однозначно сформульованою. О. Кириленко виділяє поміж методів фінансового забезпечення фінансове регулювання: „Фінансове регулювання діяльності відбувається, в першу чергу і головним чином, через оподаткування... В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні” [61, с. 34].

Досліджуючи економічний зміст цього поняття, В. Опарін вважає, що фінансове забезпечення „реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування” [91, с. 38]. Інше визначення сутності фінансового забезпечення пропонує фінансист О. Романенко, для якого – це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб’єктами господарювання і державою [126, с.18].

С. Юрій вважає, що „... фінансове забезпечення – це формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання” [155, с. 41]. В цьому визначенні відображена діяльність суб’єктів, пов’язаних з їхнім фінансовим забезпеченням, зокрема, формування і використання всіх грошових фондів, які є основою фінансових ресурсів.

Проаналізувавши різні підходи науковців пропонуємо власне визначення поняття „фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”, яке запропоновано розуміти як систему формування, використання і контролю фінансових ресурсів у процесі державного фінансування, самофінансування чи кредитування для підвищення рівня реалізації рекреаційного потенціалу.

Необхідно також зазначити, що в економічній літературі поняття „фінансове забезпечення” часто ототожнюють із поняттям „фінансування”.

Термін „фінансування” походить від латинського слова *finis* – межа, кінець і старофранцузького дієслова *finer* – довести до вдалого завершення, сплатити, заплатити. Іншими словами, „фінансувати” означає зібрати необхідні кошти, щоб до завершення періоду покрити потреби в ресурсах або грошима, або платіжними засобам, або цінностями, які стоять за такою операцією [8, с. 739].

У „Словнику сучасної економічної теорії Макміллана” подане таке визначення поняття „фінансування” – це капітал у грошовій формі, який

дають або виділяють на фінансових ринках для здійснення капіталовкладень [132, с. 182].

Деякі автори розглядають фінансування як забезпечення підприємства грошовими коштами, що виділені з державного бюджету, власними і залученими коштами (В. Стельмах, В. Сухарський) [47, с. 543; 139, с. 262]; процес надання капіталів і залучення інвестицій (капіталовкладень) для втілення (реалізації) певного проекту (Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич) [1, с. 213]. Мобілізація підприємством фінансових ресурсів необхідних для виконання поставлених перед ним планових завдань називається фінансуванням [176].

Відомо, що систему джерел фінансування можуть становити: кошти державного та місцевих бюджетів, кошти страхових фондів, кредити; власні кошти юридичних та фізичних осіб; добровільні внески; інші кошти. Використання того чи іншого джерела фінансування зумовлює форму руху грошових коштів: бюджетних – бюджетне фінансування, кредитів – кредитування, коштів страхових фондів–страхування власних коштів фізичних та юридичних осіб–самофінансування.

Самофінансування – це фінансова стратегія управління власними фінансовими ресурсами підприємств із метою накопичення капіталу, достатнього для фінансування розширеного відтворення. Самофінансування вирізняється тим, що передбачає підвищення ролі фінансових ресурсів, насамперед чистого прибутку й амортизаційних відрахувань, у формуванні капіталу підприємства.

Про повне самофінансування можна вести мову лише тоді, коли не тільки збільшення поточних витрат підприємства, пов'язаних із фінансуванням приросту оборотного капіталу, а й капітальні інвестиції та витрати майбутніх періодів забезпечуються внутрішніми джерелами коштів, насамперед власними.

Однак серед учених-економістів і практиків нема одностайності щодо розуміння економічної природи самофінансування, яке забезпечує фінансування інвестиційної та поточної діяльності підприємства.

Серед джерел самофінансування хочемо виділити наступне: власні фінансові ресурси (чистий прибуток, амортизаційні відрахування); кошти бюджету; банківські кредити.

Незважаючи на різні підходи до розуміння поняття самофінансування, чимало теоретиків і практиків схильні вважати, що воно передбачає покриття витрат на просте та розширене відтворення за рахунок внутрішніх власних фінансових ресурсів. Зазначимо, що кошти, котрі надходять на підприємство як емісійний дохід, цільові кошти бюджету, а також з інших джерел, не заборонених законодавством, після оподаткування привласнює суб'єкт господарювання, вважаючи їх власними фінансовими ресурсами. З огляду на це самофінансування слід вважати методом фінансового забезпечення розширеного відтворення на підприємстві за рахунок власних і прирівняних до них фінансових ресурсів.

Не завжди підприємства можуть забезпечити себе власними фінансовими ресурсами, тому широко використовують залучені та позичені грошові кошти як елемент, що доповнює самофінансування. За таких умов самофінансування є одночасно попередньою умовою отримання кредитів на фінансування інвестиційної та операційної діяльності й засобом їх погашення.

Для підприємства самофінансування означає вигідне вкладення капіталу. Адже власні фінансові ресурси дешевші порівняно з іншими, що їх залучають ззовні. На відміну від користування власними ресурсами, залучення кредитів потребує сплати відсотків за користуваннями

В умовах адміністративно-командної економіки розвиток санаторно-курортного комплексу відбувався на основі державних ресурсів, а це, своєю чергою, не стимулювало підприємства до рентабельної діяльності. Фактично,

нині, більшість санаторіїв функціонують за принципом самоокупності. В сучасних умовах санаторно-курортні заклади змушені самостійно займати свою нішу на ринку. Щоб досягти рентабельного функціонування курортних закладів, необхідно усвідомити, що це можливо тільки за умов надання якісних послуг, які відповідали б усім вимогам відпочиваючих, пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що незначне збільшення кількості відпочиваючих не свідчить про те, що курорти досягли такого рівня комфортабельності та якості обслуговування, як іноземні конкуренти. Доходи підприємств санаторно-курортного комплексу збільшуються через підвищення цін на путівки, але при цьому реальна якість санаторно-курортних послуг не поліпшується. Погіршення відношення ціни і якості може мати негативні наслідки для санаторіїв.

Санаторно-курортну галузь в Україні необхідно розглядати як складову частину державної політики, що є важливим розділом національної системи охорони здоров'я, котра дає змогу цілеспрямовано й ефективно здійснювати профілактику захворювань та відновлювальне лікування хворих, проводити їх реабілітацію.

В сучасній економіці підприємства санаторно-курортного комплексу належать до сфери послуг і сприяють розвитку профілактичної медицини. З урахуванням особливостей міжнародних стандартів розвитку сфери послуг і теорії масового обслуговування варто відзначити, що інвестиції в охорону здоров'я та розвиток санаторно-курортної сфери сприяють зниженню рівня захворюваності й смертності, продовженню працездатного віку людини і часу функціонування людського капіталу.

Місце санаторно-курортного комплексу в економіці країни слід віднести до невиробничої сфери. В цілому ж СКК, забезпечуючи відновлення трудових ресурсів та підвищення їх якості, вагомо впливає на функціонування як матеріального виробництва, так і сфери послуг. Доцільно

наголосити, що як виробник послуг СКК відіграє важливу роль у підвищенні рівня життя населення регіону, зокрема, в забезпеченні населення необхідними для життя матеріальними і культурними цінностями та досягненні високого рівня їх споживання.

На території є багато мінеральних джерел, лікувальних грязей, а також інших унікальних курортних ресурсів. Відповідно, Україна має значні курортні території як національного значення – приморський регіон (Крим, Приазов'я, Південночорноморські обл.), Карпатські гірські курортні зони та передгір'я, курортні території на Шацьких озерах, так і місцевого – лісові й річкові зони. Крім того, розроблена велика кількість цінних винаходів й ноу-хау в галузі курортології та медицини. Все це дає змогу оцінити курортний потенціал як істотний фактор загального розвитку країни, який може і має стати фактором оздоровлення нації й зайняти одне з провідних місць у структурі господарського комплексу (дод. Б).

Курортна справа – сукупність усіх видів науково-практичної і господарської діяльності, спрямованих на організацію й забезпечення лікування, медичної реабілітації і профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів [51]. Відповідно до Закону України „Про курорти” санаторно-курортні заклади класифікують за двома ознаками: за спеціалізацією та за характером природних лікувальних ресурсів. За характером природних ресурсів виділяють курорти місцевого значення, що мають загальнопоширені природні ресурси, та курорти державного значення, які мають особливо цінні й унікальні природні лікувальні ресурси. За медичним профілем виділяють спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань, зокрема дитячі, кардіологічні, пульмонологічні, гінекологічні, для лікування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, для лікування хворих на туберкульоз, для лікування хворих із травмами і хворобами спинного мозку й хребта, та курорти загального призначення.

Відповідно до зазначених ознак класифікації курортів можна виділити такі види санаторно-курортних закладів: бальнеологічна лікарня, грязелікарня, дитяча бальнеологічна лікарня, курортна поліклініка, санаторій для дітей із батьками, будинки відпочинку, санаторій, санаторій-профілакторій, спеціалізований санаторій, дитячий оздоровчий центр, дитячий спеціалізований санаторій, пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку.

Виокремлені види мають певні особливості діяльності, що зумовлює специфіку процесу лікування, обслуговування населення, необхідність створення додаткових умов для їх проживання, використання спеціального обладнання та природних ресурсів. Зазначені особливості зумовлюють додаткові витрати на створення всіх умов для відпочинку та оздоровлення населення й отримання доходів від надання основних санаторно-курортних послуг, а також додаткових, відповідно до спеціалізації окремого закладу. Такий поділ санаторно-курортних закладів сприяє ефективній організації та веденню обліку, зокрема витрат і доходів, а також складанню внутрішніх звітів із урахуванням особливостей діяльності зазначених закладів.

Водночас, поняття „підприємства санаторно-курортного комплексу” охоплює не тільки санаторно-курортні заклади, які забезпечують надання лікувальних, оздоровчих та профілактичних послуг, а й допоміжні та обслуговуючі виробництва, що їх організують для забезпечення надання санаторно-курортних послуг населенню. В процесі діяльності таких підрозділів виникають витрати і доходи, зокрема, такі як виручка від надання ними послуг стороннім організаціям та особам.

Ще однією особливістю санаторно-курортного комплексу є його подібність до туризму (дод. В). Проте зазначені види діяльності мають значні відмінності, що полягають, насамперед в організації діяльності. Це впливає і на підходи до організації та методики бухгалтерського обліку й контролю

таких видів діяльності. Розглянемо основні відмінності між санаторно-курортним комплексом і туризмом, наведені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні відмінності між санаторно-курортним комплексом і туризмом

Основні критерії	Санаторно-курортний комплекс	Туризм
1	2	3
Визначення понять	Санаторно-курортний комплекс охоплює санаторно-курортні заклади – заклади охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам лікувальних, профілактичних та реабілітаційних послуг із використанням природних лікувальних ресурсів курортів із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтоterapiї, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування [49]	Туризм – тимчасовий виїзд у містя, що перебувають за межами постійного перебування людей, в продовж періоду, котрий не перевищує одного року підряд, із метою дозвілля та відпочинку, лікування, спорту й оздоровлення, відвідання знайомих і родичів.
Спосіб надання послуг	Підприємства санаторно-курортного комплексу надають відпочиваючому весь комплекс послуг, що передбачений путівкою, своїми силами і засобами, а також здійснюють поряд із основною діяльністю ряд допоміжних, обслуговуючих та супутніх видів діяльності	Турфірма надає туристам гарантії (права) отримання послуг у певний момент часу в певному місці, а послуги надають інші організації, які мають договірні взаємини з турфірмою
Витрати на створення послуги	Підприємства санаторно-курортного комплексу здійснюють усі витрати на розміщення відпочиваючих, їхнє харчування, оздоровлення, профілактику захворювань та організацію відпочинку, організацію культурно-масових і спортивно-оздоровчих заходів. Окрім того, можуть бути витрати на забезпечення побутового обслуговування населення, створення послуг допоміжних виробництв	Турфірма здійснює витрати у вигляді оплати за надання клієнтам послуг сторонніми організаціями та окремі витрати на забезпечення доставки клієнтів до місця отримання ними туристичної послуги, отримання віз тощо
Реалізація путівки	Санаторно-курортні путівки реалізують зазвичай за фіксованими цінами заздалегідь, до початку заїздів, а послуги відпочиваючому надають безпосередньо при його заїзді	Туристичну путівку реалізують у момент передачі її конкретному покупцеві-туристу
Зміст виручки від реалізації путівки	Виручкою від реалізації санаторно-курортних путівок є сума коштів, отриманих під час продажу путівки, визначена з урахуванням кількості відпрацьованих ліжко-днів, тобто кількість відпочиваючих, які одержали лікувальні послуги, помножена на кількість днів, передбачених путівкою та відпрацьованих у звітному періоді	Виручкою від реалізації туристичної путівки є сума коштів, отриманих під час продажу путівки, тобто її вартість
Момент визнання виручки від реалізації	Виручку визначають в останній відпрацьований ліжко-день звітного періоду	Виручка визначається у момент продажу путівки

Джерело: складено автором

Основною відмінністю між функціонування санаторно-курортного комплексу і туризмом є те, що туристична компанія лише надає гарантії з отримання певних послуг у зазначеному місці й протягом того чи іншого часу, а підприємства зазначеного комплексу здійснюють безпосереднє обслуговування (відповідно до путівки), яке передбачає лікування, оздоровлення та відпочинок.

Отже, підприємства санаторно-курортного комплексу охоплюють набагато більший спектр видів діяльності, й, у тім числі, надання туристичних послуг.

Із огляду на різноманітність видів діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу доцільно виділити такі особливості санаторно-курортного комплексу, які впливають на структуру фінансових ресурсів:

по-перше складна та різнопланова економічна діяльність санаторно-курортних установ. Хоча основним видом їхньої діяльності є надання комплексу послуг із лікування, оздоровлення та відпочинку, вони здійснюють також низку супутніх (які охоплює вартість путівки) та додаткових (які не охоплює вартість путівки) послуг. Як правило, всі допоміжні та обслуговуючі господарства належать до самостійних галузей, котрі активно розвиваються. Це зумовлює потребу в згрупуванні інформації про доходи і витрати підприємства за всіма видами робіт, що їх здійснюють санаторії;

по-друге сезонність попиту на санаторно-курортні послуги з боку населення, що виокремлює низку проблемних питань при визнанні доходів, для отримання яких здійснюють витрати, зокрема, в частині визнання витрат одночасно з визнанням доходу, для одержання якого вони здійснені (дохід отримують у сезон відпочинку, а витрати здійснюють увесь рік як із метою надання лікувально-оздоровчих послуг, так і на утримання санаторно-курортного закладу);

по-третє розрив у часі між моментом продажу путівок та безпосереднім отриманням послуг, що впливає на порядок визнання доходу звітного періоду, а це викликає потребу в розроблені підходу до визнання виручки від надання санаторних послуг;

по-четверте припадання терміну заїзду на різні звітні періоди, що зумовлює необхідність визначення фактичної собівартості послуг санаторно-курортного лікування, які були надані протягом звітного періоду.

1.3. Основні фактори впливу на ефективність фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу

Вітчизняна економіка характерна зростанням ролі сфери послуг, що підтверджує тенденції і в світовій економіці. Розширюється спектр пропонованих послуг, збільшується число зайнятих у цій сфері.

Санаторно-курортний комплекс – складний об'єкт, який можна розглядати в рамках узагальнення різних підходів [135, 143, 166, 167]:

- 1) функціонального (курортна справа, санаторно-курортне лікування, оздоровлення, медична реабілітація та профілактика захворювань, різні види туристичної діяльності);
- 2) структурного (санаторно-курортні підприємства, система керування рекреаційним процесом, природно-ресурсний потенціал, турпродукт, об'єкти інфраструктури);
- 3) комплексного (дослідження макро- і мікросередовища підприємства);
- 4) галузевого (за видами виробничо-економічної діяльності);
- 5) історичного (еволюційного), що передбачає аналіз діяльності рекреаційно-туристичних інститутів у історичному ракурсі та вплив інновацій на їхній розвиток;

- 6) географічного, що спеціалізується на вивченні місцевості курортної зони, ландшафту, клімату, а також економічних і соціально-культурних аспектів;
- 7) логістичного підходу, який у процесі дослідження передбачає відстежування руху продукту на всіх стадіях проектування, просування й виробництва;
- 8) за напрямком прийнятих управлінських рішень (нормативно-правові, організаційно-технологічні, науково-методичні, фінансово-економічні, інформаційно-рекламні).

При дослідженні соціально-економічних процесів функціонування санаторно-курортної галузі доцільним є використання системного підходу. Відповідно до нього, санаторно-курортний комплекс розглянуто як сукупність пов'язаних між собою галузей та підприємств даного комплексу, діяльність яких спрямована на створення санаторно-курортного й туристичного продукту.

З погляду системного підходу конкурентоспроможність рекреаційного підприємства визначається досягненням як внутрішніх цілей (високих прибутків, економії ресурсів, завоювання більшої частки ринку), так і зовнішніх. Це, насамперед зниження захворюваності, збереження культурної спадщини, сприянні економічному розвитку регіону, що виражається у досягненні його високої конкурентоспроможності на міжнародному рівні, активізації залучення зовнішнього капіталу, сприянню ефективного функціонування сполучених галузей.

Цілі рекреаційного підприємства можуть бути соціальними, економічними, екологічними тощо. У таблиці 1.3 та додатку Д наведено види цілей підприємства СКК залежно від об'єкта впливу.

Таблиця 1.3

Класифікація цілей діяльності рекреаційного підприємства

Цілі	
Локальні	Глобальні
Соціальні	
Підвищення якості санаторно-курортних послуг Задоволення потреб споживачів Розвиток працівників, навчання, підвищення кваліфікації Соціальна допомога працівникам Поліпшення умов праці Розвиток корпоративної культури	Підвищення якості життя населення Зниження захворюваності населення країни Забезпечення зайнятості населення регіону Соціально-культурний розвиток населення регіону Збереження культурної спадщини Активізація інтересу зарубіжних відпочиваючих до визначних пам'яток країни
Економічні	
Одержання максимальноможливого прибутку Забезпечення підвищення конкурентоспроможності Економія всіх видів ресурсів Ефективність підвищення якості послуг Створення сприятливого іміджу підприємства Завоювання більшої частки ринку	Розвиток економіки регіону Досягнення високої конкурентоспроможності регіону на міжнародному рівні Сприяння розвитку сполучних галузей Задоволення попиту гідною пропозицією Залучення зовнішнього капіталу
Екологічні	
Дбайливе використання природно-лікувальних ресурсів Збереження природних ресурсів Введення екологічнобезпечних технологій Поліпшення облаштування території санаторію	Збереження та поліпшення стану зовнішнього середовища Збереження рекреаційних ресурсів регіону
Науково-технічні	
Пропонування нових видів санаторно-курортних послуг	Сприяння розвитку наукового потенціалу країни

Джерело: складено автором

Головним завданням діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу є досягнення відновлення функціональних резервів здоров'я рекреантів протягом обмеженого часу (термін курортної путівки або час перебування у відпустці) за максимального використання курортних і природних факторів. Головний принцип діяльності підприємства санаторно-курортного комплексу – створення конкурентоспроможних санаторно-курортних і туристичних продуктів на основі ефективного й раціонального

використання природних, соціально-культурних та виробничо-економічних ресурсів регіону.

Для того, щоб визначити механізм діяльності курортного підприємства, розглянемо особливості створення санаторно-курортної послуги в сучасних умовах. Слід зазначити, що нема єдиного загального визначення поняття послуги. Для забезпечення єдності розуміння проблеми визначимо послугу як продукт праці, що проявляється, насамперед, у вигляді процесу досягнення результату, а не тільки результату, й „характерний наявністю взаємодії в цьому процесі продавця й покупця” [85, с. 11].

Деякі вчені пробують вивести визначення послуги, описуючи специфічні ознаки; часто порівнюють її властивості з властивостями матеріально-речовинного товару. Серед специфічних властивостей послуг називають те, що вони є дією або процесом, „вони нематеріальні, їх неможливо зберігати, їхня якість мінливіша порівняно з матеріально-речовинним товаром, а також те, що виробництво і споживання послуги – одночасні” [97, с. 28].

Санаторно-курортна послуга є видом рекреаційної послуги, мета якої – „відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності” [134, с. 94].

Визначимо місце санаторно-курортної послуги в системі туристично-рекреаційних послуг. Метою рекреації можуть бути: лікування, відпочинок, розваги, нові враження та пізнання. Таке розуміння змісту рекреаційних послуг обґрунтовує можливість віднесення їх до сфери туризму. Відповідно до закону „Про туризм” під туризмом розуміють „тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування”[51]. Зазначимо, що сфера рекреаційних послуг охоплює, крім туризму, послуги установ культури та мистецтва, спорту.

Залежно від цілей подорожей є такі види туризму: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний,

діловий, навчальний. Перетинання цілей у зазначеному розумінні змісту рекреаційних послуг спричиняє можливість віднесення їх до сфери туризму. Більша частина туризму є рекреаційною за своєю природою. Враховуючи основне призначення санаторно-курортних організацій – надання лікувальних і оздоровчих послуг населенню – віднесення курортної галузі до охорони здоров'я вважають також правочинним.

Визначимо, що санаторно-курортна послуга – це послуга, яку надають підприємства розміщення, розташовані в курортних місцевостях, із метою задоволення потреби людини у санаторному лікуванні й курортному відпочинку.

Санаторно-курортна послуга – це комплексна послуга, що охоплює послуги проживання, лікування, харчування й т. д. Вона починається зі зустрічі відпочиваючого й завершується виписуванням та відправленням на місце постійного проживання. Всі складові послуги мають забезпечувати якість комплексної путівки; низький рівень обслуговування хоча б однієї складової формує негативний результат.

Рекреаційні послуги мають такі риси відмінні, від інших суспільно значимих послуг:

1. Санаторно-курортна послуга є індивідуальною.
2. Ефект від надання послуги прямо не пов'язаний із величиною витрат.
3. Результат професійної діяльності працівників санаторію проявляється в позитивному ефекті на здоров'ї людини.
4. Усі лікувальні курорти перебувають у спеціальних місцевостях, що відрізняються певним набором ландшафтно-кліматичних умов та гідромінеральних ресурсів.
5. Залежність процесу надання послуги від місцевих природно-кліматичних умов.

6. На ринок послуг рекреації попередньо надходять не самі послуги, а лише інформація про ті послуги, що можуть бути надані.
7. Лікувальні послуги належать до категорії найдорожчих, тому що оснований на застосуванні цінних природних лікувальних ресурсів, і це потребує складного бальнеотехнічного господарства й медичної техніки.
8. Спостерігається значний вплив фактора сезонності [24, 129].

В сучасній економіці рекреаційний ринок зазнає трансформацій. Спостерігаються наступні зміни: перехід підприємств із державної власності в приватну і впровадження платних послуг для населення; значна конкуренція на рекреаційному ринку; програми перебування в санаторіях стають різноманітнішими, передбачають, крім курсів лікування, проведення культурних і спортивних заходів; наявність на ринку курортних послуг багатьох інвесторів (держава, громадські організації, міжнародні структури й т. д.); скорочення фінансової підтримки з боку держави.

Доступність санаторно-курортних послуг як поняття характеризує наявність у населення (потенційних рекреантів) необхідних потреб, ресурсів і можливостей, котрі можуть бути практично спрямовані на відтворення і зміцнення здоров'я саме в даному секторі рекреаційних послуг. Проте доступність за своїми характеристиками відповідає об'єкту нечітких множин, а також є нестійким граничним станом між попитом і пропозицією, тобто типовим об'єктом маркетингових досліджень.

Вищенаведене свідчить про те, що чинники доступності носять проблемний, динамічний характер, що вимагає більш ґрунтовного їх розгляду в концептуальному аспекті (дод. Е). Структуру чинників, які визначають доступність, подано на рис. 1.2.

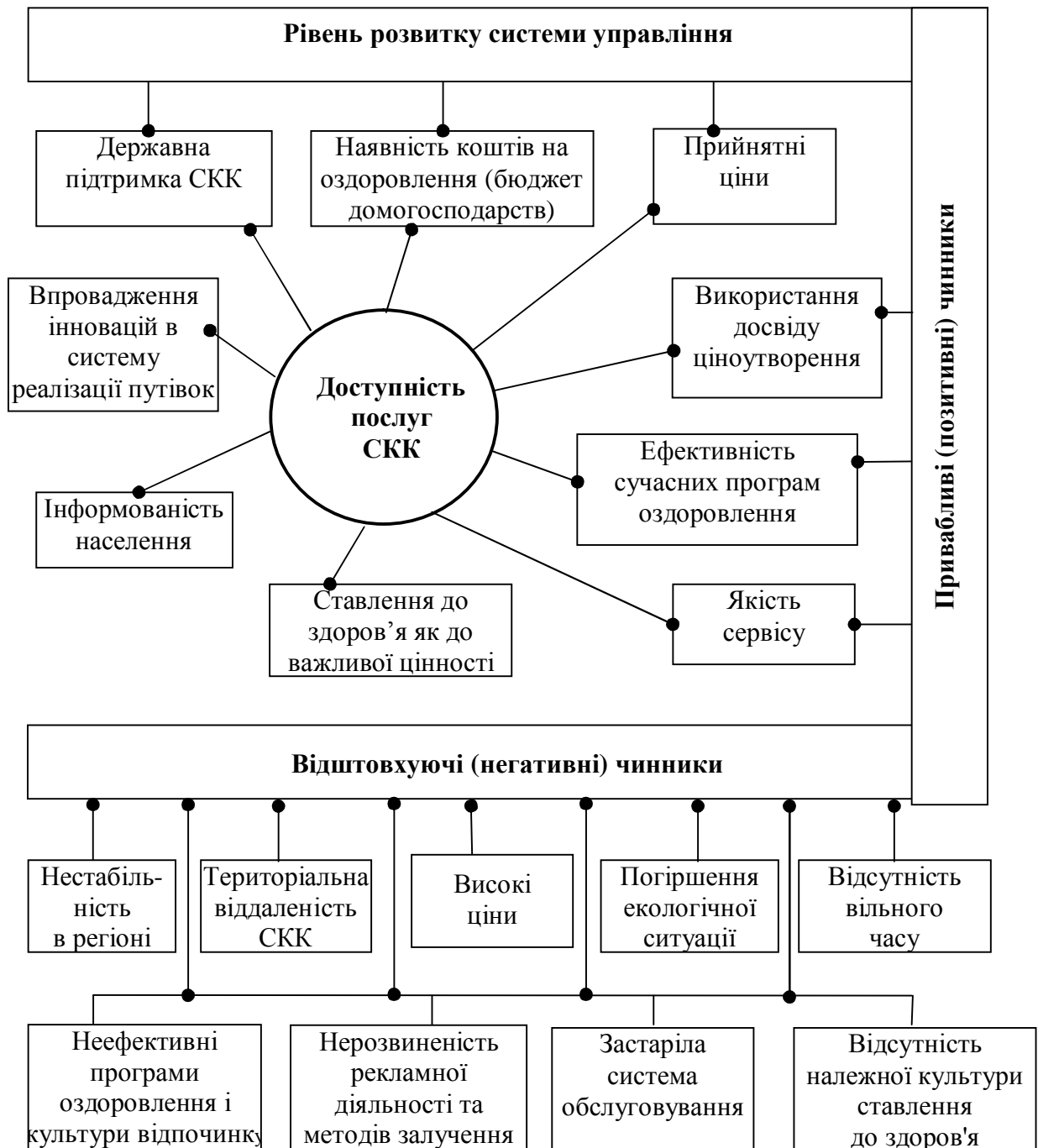

Рис. 1.2. Структура чинників, які визначають доступність послуг санаторно-курортного комплексу

З рисунку 1.2. видно, що важливим завданням у цій сфері є підвищення рівня доступності послуг СКК для потенційних споживачів, а також розробка і здійснення системи відповідних заходів, необхідних для вирішення цієї проблеми.

Відповідно до системного підходу підприємство, в т. ч. рекреаційне, діє не ізольовано від зовнішнього середовища, тому виникає необхідність дослідження факторів, які можуть впливати на зміну рівня конкурентоспроможності підприємства санаторно-курортного комплексу.

На ринку курортних послуг вибудовується чіткий взаємозв'язок його учасників: підприємств санаторно-курортної галузі, споживача, держави, постачальників і конкурентів. Напрямки і зв'язки учасників санаторно-курортної діяльності відображені на рисунку 1.3.

Джерело: складено автором

Рис. 1.3. Напрямки і зв'язки учасників санаторно-курортної діяльності

Підприємство санаторно-курортної галузі здійснює лікувально-профілактичну діяльність. Завдяки взаємодії суб'єкта рекреаційної діяльності та об'єкта рекреаційної діяльності – території, що володіє певним

природно-економічним потенціалом, досягають реального економічного результату, що сприяє подальшому розвитку території [17, с.181].

Впливовими учасниками на ринку рекреації, є безумовно, споживачі. Поведінка споживача санаторно-курортного продукту обумовлена чинністю закону попиту та пропозиції. Цей закон встановлює пряму залежність між ціною та пропозицією й зворотною залежністю між зростанням ціни та попитом. Таким чином, для формування конкурентоспроможного продукту в рекреаційній сфері необхідно вивчати параметри трьох економічних факторів: ціни, попиту та пропозиції.

Під реальним попитом розуміють платоспроможність, яку кількісно та якісно задовольняються достатньою пропозицією, тобто коли рекреаційний ринок збалансований і перебуває в стані рівноваги. Нині ситуація змінилась, оскільки є значна розбіжність між очікуваним попитом і тим, що реально пропонують та надають. Коли пропозиція за обсягом, якістю і номенклатурою не відповідає сповна платоспроможним вимогам, формується незадоволений попит.

Оскільки рекреаційний ринок розвивається в умовах конкуренції, курортні підприємства, щоб не втратити клієнтів, проводять певну цінову політику. Основними факторами ціноутворення є: витрати як основа для встановлення ціни; ціни конкурентів як орієнтир; сезонність, а також характер (унікальність) лікувальних та зміцнювальних процедур; категорія засобів розміщення.

До найістотніших зовнішніх факторів впливу на конкурентоспроможність підприємства рекреації необхідно віднести: демографічні, економічні, політичні, фактори культури, техніко-технологічні, екологічні.

Виділяють об'єктивно наявні чинники зовнішнього середовища (економічні закони суспільства, урядові рішення, податкова ставка, стан міжнародного ринку, стан національного і регіонального ринків та ін.) і

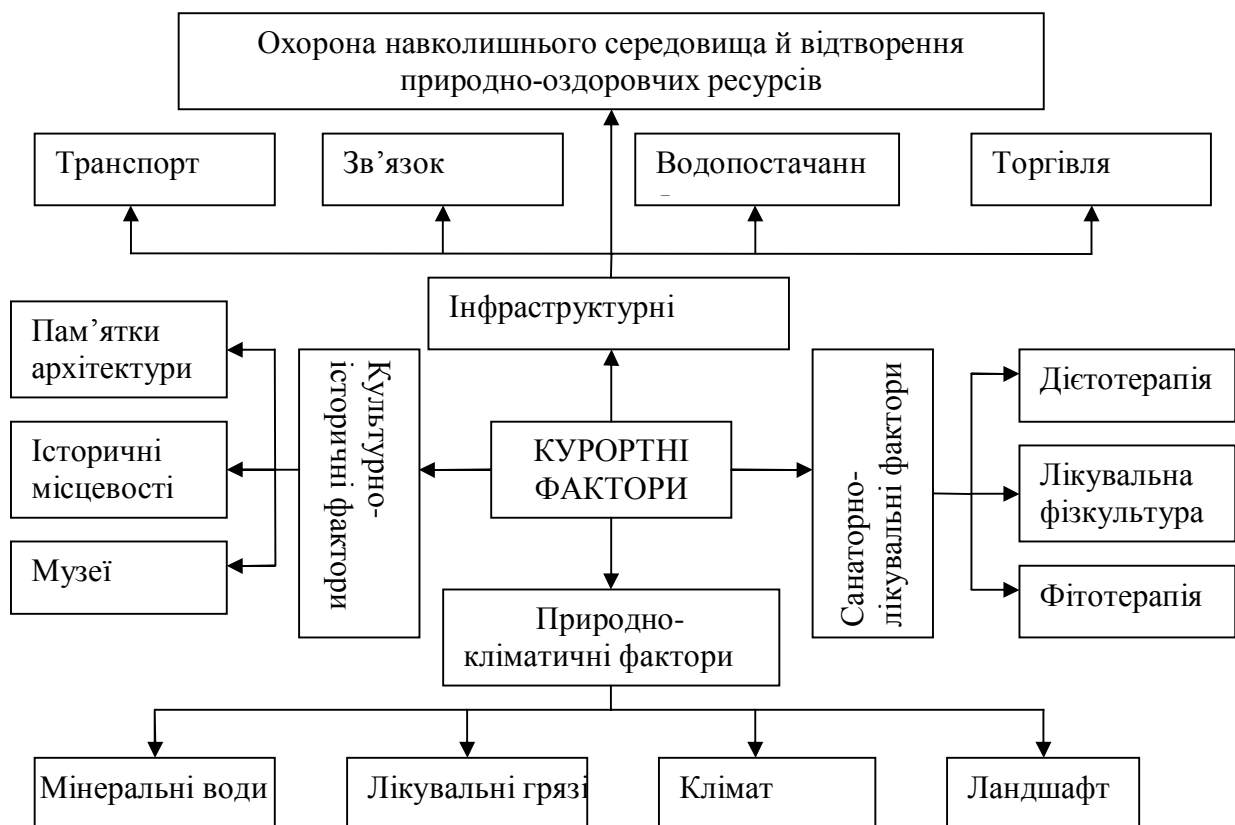
суб'єктивно наявні (розпорядження вищих органів управління, позиція конкурентів на ринку та ін.) [39, с.152-154].

Велике значення мають часово-просторові фактори – це такі об'єктивні чинники, які діють незалежно від підприємства. Територіальна приналежність визначає спрямованість функціонування підприємства, крім безпосередньо його розташування й погодно-кліматичних умов, „важливим чинниками є рельєф, пляжі, клімат, бальнеологічні ресурси, пейзажна розмаїтість”. Фактор часу враховують за оцінки доцільності капітальних вкладень, нових проектах, прогнозуванні попиту. Важливим є фактор тривалості послуги, він впливає безпосередньо на функціональні показники послуги – ступінь задоволеності, який виникає в результаті оздоровлення та відпочинку. Вибір часу тривалості відпочинку рекреантом залежить від багатьох соціально-економічних чинників: попиту, пропозиції, цін на ринку курортних послуг, доходів, наявності вільного часу і т. д.

Специфічною особливістю діяльності рекреаційного підприємства є фактор сезонності. Скорочення сезону призводить до того, що у пошуках прибутковості суб'єкти курортно-туристичного ринку саме на цей період встановлюють найвищі ціни, що, своєю чергою, стримує зростання потоку рекреантів. Сезонне функціонування може негативно позначатися на якості обслуговування: періодичне навантаження працівників призводить до зниження їхньої кваліфікації, а нерівномірне завантаження приміщень спричиняє незапланований фізичне і моральне зношення матеріальної бази.

Збільшення тривалості курортного сезону – важлива передумова підвищення якості обслуговування і зростання доходів підприємства. Економічні фактори зовнішнього середовища частково проявляють себе через суб'єктів ринку, від поведінки яких залежать ступінь прояву і наслідки їх впливу. До економічних проявів зовнішнього ринкового середовища належать: зміна кількості конкуруючих підприємств, ступінь розвитку інфраструктури, динаміка попиту, державна політика регулювання конкуренції та розвитку підприємництва.

Особливістю конкуренції санаторно-курортних підприємств є те, що конкурентною перевагою вважають природний фактор, який не піддається безпосередньо контролю з боку підприємства, однак істотно впливає на поведінку споживача. На думку колективу вітчизняних учених, „курортні ресурси слід трактувати як цілісні природні територіальні комплекси або ландшафтні територіальні системи, а їх споживну вартість – як сукупність лікувально-оздоровчих і пізнавальних властивостей”. Однак для того, щоб природні ресурси були впроваджені у туристичне споживання, необхідне залучення їх та інших ресурсів і послуг у рекреаційно-оздоровчий процес (рис. 1.4) [89, с.21].

Джерело: складено автором

Рис. 1.4. Курортні фактори та використання їх із оздоровчо-рекреаційною метою

Ефективність фінансового забезпечення санаторно-курортного комплексу залежить від факторів, які уособлюють притаманні даній сфері особливості.

Структуру внутрішніх факторів конкурентоспроможності підприємства можна розглядати з погляду використання ресурсів. Рівень конкурентоспроможності та якості санаторно-курортної послуги формується під впливом фінансових, трудових, матеріальних, інформаційних ресурсів.

Вплив фінансових факторів очевидний: вибір оптимальної форми і напрямків фінансування всіх процесів, що впливають на надання послуги; своєчасність розрахунків із постачальниками матеріально-технічних ресурсів, державними органами, персоналом підприємства; ретельне планування розподілу засобів дають змогу попередити збої у діяльності підприємства (дод. Ж).

Фінансові ресурси є основою інвестицій у курортні підприємства, вони (інвестиції) акумулюють із трьох основних джерел: бюджетних призначень, власних коштів і довготермінового кредитування.

Першим джерелом є формування інвестицій за рахунок коштів державного й місцевого бюджетів, що регулюють нормами фінансового права. Конкретно за проектами інвестиції закріплюються на конкурсній основі з обов'язковими проходженням експертиз за критеріями оцінки відповідності стратегії економічного й соціального розвитку, пріоритетних напрямків структурної перебудови економіки та фінансово-економічних показників: собівартості, рентабельності, терміну окупності.

Іншим джерелом фінансових коштів, що їх скеровують на інвестиційну діяльність, є кошти юридичних осіб усіх форм власності в децентралізованих фондах коштів, тобто особистий капітал підприємств, представлений: нерозподіленим прибутком, статутним фондом, резервним фондом і амортизаційними відрахуваннями. А додатковим залученням коштів у власні джерела є випуск акцій підприємством. Третє джерело залучення коштів – довготермінове кредитування.

Найповніший опис моделей інвестування об'єктів сфери туризму навела Н. Свірідова У туристсько-рекреаційній діяльності застосовують:

інвестування з використанням власних коштів туристичних підприємств; інвестування проектів за участю органів виконавчої влади; використовують інвестиційні кредити, у т. ч. кредити банків, міжнародних фінансових організацій, прямі іноземні інвестиції, кредити іноземних комерційних банків, інвестування проектів із використанням облігаційних позик; лізинг; пайові інвестиції; інвестування зі залученням грантів; інвестування проектів спільної діяльності. Найбільш використовуваними з перерахованих в українській економіці для інвестування проектів модернізації і реконструкції, капітального будівництва та розширення виробничих потужностей туристичних підприємств є власні кошти, прямі іноземні інвестиції, системи лізингу. Проекти соціальної та екологічної спрямованості інвестують органи виконавчої влади, міжнародні фінансові організації – через проведення грантів [128].

Трудові ресурси санаторно-курортного підприємства і його інфраструктури – це величезний спектр кадрів різних професій. Рівень якості таких ресурсів визначається сукупністю факторів, що представлені наступними групами: „об’єктивні фактори, які визначають рівень соціально-економічного стану суспільства; фактори, котрі характеризують соціально-демографічний статус і загальний фізичний стан робітника; фактори, що характеризують соціально-психологічні якості працівника; фактори, які характеризують творчі спроможності працівника” [3].

Аналіз чинників конкурентоспроможності персоналу в курортній сфері, який здійснила фахівець Цьохла С. [166, с. 93], дозволив визначити специфічні особливості, що характеризують персонал підприємств саме санаторно-курортного комплексу:

- рівень плинності кадрів, порівняно з іншими видами діяльності, вищий, особливо в перших кілька місяців після початку роботи;
- характерний великий розрив у рівні утворення для різних служб;

- величезне значення в даній сфері діяльності має мотивація трудової діяльності обслуговуючого персоналу;
- оскільки матеріальний рівень заохочення в даній сфері діяльності для більшості категорій персоналу досить низький, збільшується значення нематеріальних методів мотивації;
- підприємства, що надають санаторно-курортні послуги населенню, як правило, персоналоємні.

Особливість організації роботи персоналу санаторно-курортного підприємства проявляється також в тому, що результат їх трудової діяльності важко оцінити, оскільки він різний по терміну прояву й необхідності повторного впливу.

Матеріальне забезпечення процесу лікування й оздоровлення також впливає на якість обслуговування. Сировина, матеріали і комплектуючі в ході надходження на підприємство мають бути ретельно перевірені за кількісними та якісними характеристиками. Матеріальні ресурси структурно охоплюють будівлі виробничого і невиробничого призначення, меблі, медикаменти, медичне й побутове устаткування, інструменти, апаратуру, енергію та інші основні й оборотні фонди.

Стабілізації процесу виробництва послуг багато в чому сприяє правильне маневрування запасами. Проблема регулювання запасів у сервісі явно відрізняється від адекватної в матеріальному виробництві: з одного боку, її обсяг зростає, оскільки нема запасів готової продукції, напівфабрикатів і незавершеного виробництва, з іншого боку – різноплановість як видів, так і послуг викликає складність при керуванні. Крім того, частота споживання більшості матеріалів у сфері послуг нестабільна (дод. І).

У процес надання туристично-рекреаційних послуг задіяне інфраструктурне обслуговування. За функціональним призначенням рекреаційна інфраструктура ділиться на виробничу (транспорт, зв'язок,

будівельна індустрія, водопостачання, енергопостачання) і соціальну (торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, культурні, дитячі установи). Також до інфраструктури належить підсистема ресурсозбереження, яка відповідає за охорону навколишнього середовища й відтворення ресурсів.

Розглянемо кластер як ефективну форму організації господарського механізму функціонування рекреаційно-туристичної системи. Найважливішим у даному випадку є те, що підприємства різних галузей повинні, для досягнення найбільшої ефективності діяльності, працювати, виділяючи саме рекреаційно-туристичну сферу за пріоритетну. І таке рішення було б виправданим за даних умов, так як саме ця сфера має змогу задовольнити потреби місцевих підприємців та мешканців.

Основною метою створення рекреаційно-туристичних кластерів є внесок в оновлення та зміцнення регіонального економічного потенціалу; підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної галузі держави. Засобами досягнення мети повинні стати: визначення державних економічних пріоритетів, оптимального розподілу державної підтримки підприємств кластера; формування організаційної структури, необхідної для закріплення коопераційної системи і виконання коопераційних проектів.

Основні завдання, якими повинен займатися рекреаційно-туристичний кластер, такі:

- управління розвитком туристичного і оздоровчого центру, координація роботи його установ, підприємств і служб торгівлі, комерційної діяльності, сервісу;
- акумуляція розрізаних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів регіону, установ туризму, відпочинку і оздоровлення населення, комерційних підприємств і служб ринкової інфраструктури, їх множення і раціональне використання з метою ефективного розвитку рекреації;

- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування модернізації і нового будівництва рекреаційних об'єктів, сервісного обслуговування і комерційної діяльності;
- формування і раціональне використання цільових фондів;
- зростання рівня послуг, які надаються підприємствами кластеру;
- сприяння відтворенню і захисту природних комплексів і екосистем, флори і фауни, історико-культурних пам'яток;
- прогнозування і програмування перспективного розвитку кластеру, його фінансово-економічної та інвестиційної діяльності.

До важливого фактору, що дає можливість активізувати джерела фінансування окремих курортних територій є створення кластерів. Він повинен забезпечити залучення реальних організаційно-економічних, соціальних, фінансових, ринкових, інформаційних, правових механізмів і технологій управління; розробку, обґрунтування програм і бізнес-планів розвитку рекреаційних підприємств. Об'єднання в кластери дає можливість залучати фінансові ресурси в нові виробництва шляхом об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств того чи іншого кластера; залучення інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах; шляхом участі в конкурсах проектів, що фінансуватимуться як гранти; об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів. При цьому забезпечується обмін інформацією, а також можливість виходу на зовнішні ринки. Таким чином, регіональний розвиток пов'язаний з формуванням нових інноваційних форм розміщення продуктивних сил – кластерів, які ґрунтуються на нових знаннях.

Крім того, кластерний підхід у санаторно-курортній сфері активізує підприємництво через концентрацію ділової активності, тому сприяє створенню робочих місць, доходів, поліпшенню якості санаторних послуг, життя населення на території його запровадження. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних,

природно-рекреаційних, трудових, фінансових матеріальних ресурсів у забезпеченні якості виробництва та послуг, що надаються.

Об'єднання в кластерні мережі посилює роль дрібного середнього підприємництва, дозволяє використати його інноваційний потенціал, розширює можливості виходу на світовий ринок.

У процесі створення, функціонування кластерів у санаторно-курортній сфері сьогодні гнучко використовуються різні схеми інвестування, розподілу доходів і прибутків, що забезпечують баланс інтересів учасників стосовно до кожної конкретної ситуації. З певною умовністю можна класифікувати створення кластерів за трьома напрямками їх генезису:

Перший – горизонтальна, тобто внутрішньогалузева, міжгосподарська кооперація підприємств (фірм) з метою підвищення спільного конкурентного потенціалу на ринку збуту виробленого продукту та послуг, більш активного впливу на ціни та інші умови їх реалізації, зміцнення фінансового положення.

Другий – багатопрофільна вертикальна міжгосподарська інтеграція, яка будується за принципом єдиного технологічного ланцюжка на договірній основі або з реєстрацією юридичної особи.

Третій – становлення багатопрофільних кластерних утворень, що об'єднують як правило, підприємства різних галузей сфери туризму в межах компактною території, як адміністративно-територіальної одиниці .

Кожне кластерне утворення сфери рекреації може мати єдину інтегративну багатокomпонентну структуру. Компонентами є територіальна, функціональна, компонентна та організаційно-управлінська структури. Межі кластеру окреслені місцезрештуванням усіх курортно-рекреаційних фірм, суміжних галузей та виробництв, організацій, які обслуговують кластер і між якими існують сильні зв'язки – як горизонтальні, так і вертикальні чи структурні.

До числа суб'єктів бізнесу, що забезпечують надходження ресурсів і приймають на себе виконання частини функціональних завдань при комплексному обслуговуванні відпочиваючого туриста, відносяться комплекс фірм і організацій, допоміжні виробництва, що забезпечують безперебійну роботу провідної галузі кластера. Вони, власне, і формують економічний ландшафт курортно-рекреаційної території. Без підприємств інфраструктурного забезпечення навіть земля, багата природним лікувальним ресурсом, буде залишатися рекреаційною цілиною. До підприємств інфраструктурного забезпечення рекреації належать фірми, заклади та установи різних форм власності та господарювання:

– в галузі забезпечення послуг проживання – готелі, мотелі, кемпінги, міні-готелі домашніх господарств, що мають патенти з надання житлових послуг, як, утім, і ті, що поки його не мають через відсутність сертифікації та ліцензування подібних послуг на місцевому рівні; ремонтно-будівельні організації; пральні; комунальні служби;

– в галузі послуг харчування: підприємства харчування різних типів як у межах міст, так і безпосередньо на території курорту – ресторани, кафе, бари, їдальні; власні сільськогосподарські підрозділи курортних підприємств – підсобне господарство, аграрний цех та інші, що забезпечують курортні підприємства харчування необхідною сировиною та напівфабрикатами;

– в галузі послуг відпочинку та розваг – розважальні послуги на атракціонах на воді, в повітрі і на суші; ігрові форми розваг – казино, спортивні змагання, і ін.; морські круїзи і туристичні одноденні маршрути; інформаційні послуги Інтернету; культурні форми дозвілля – фестивалі, конкурси, концерти, послуги кіно, театрів, цирків, тощо.

Досвід організації розваг та відпочинку напрацьований окремими оздоровчими закладами регіону. Історично склалося так, що вітчизняні рекреаційні підприємства активніше розвивали санаторно-курортну справу, і в меншій мірі – комплекс рекреаційних галузей з надання відпочинку,

відновленню витрачених духовних і фізичних сил у процесі якої-небудь діяльності: лікувально-оздоровчі, фізкультурно-оздоровчі, культурно-розважальні, природовідтворювальні форми діяльності при адекватному матеріально-технічному, інфраструктурному забезпеченні. Послуги відпочинку і розваг як для дітей, так і дорослих, виставковий бізнес, шоу-бізнес та інші стають об'єктом діяльності підприємницьких структур, що забезпечують потреби рекреантів не лише в лікуванні та профілактиці захворювань.

Тим часом, диверсифікованість діяльності, пов'язана з виходом на ринок нових послуг, продуктів, повинна активніше знаходити місце в стратегії курортно-рекреаційних підприємств, а також підтримуватися місцевою і регіональною владою. Більше того, світова й вітчизняна практика свідчать про те, що послідовно та професійно реалізований маркетинг продукту, пов'язаний із розвитком індустрії шоу-розваг, культурних програм тощо, стає визначальним для розвитку самих територій та міст.

До суб'єктів, що формують систему вертикальних взаємозв'язків, відносяться торгові й інші посередницькі організації:

- транспортні фірми забезпечують вигоду часу, поставок. Серед транспортних компаній та підприємств до рекреаційного кластеру можуть бути віднесені аеропорт, морський пасажирський порт, мережа залізничного й автобусного сполучення;
- торгові фірми надають підприємствам-рекреаторам і рекреантам вигоду зручності місця придбання товарів і послуг;
- посередницькі фірми, що забезпечують даний сектор матеріалами, запасними частинами, іншими ресурсами;
- дистриб'юторські фірми представляють інтереси санаторно-курортного комплексу міста в інших регіонах і на зовнішніх ринках;

- маркетингові фірми реалізують комплекс послуг із просування курорт-но-рекреаційних послуг на нових і старих ринках, в тому числі міжнародних, надають рекламні послуги;
- ринок банківських послуг і фінансово-кредитний ринок забезпечують оптимальні умови банківського обслуговування підприємств і надання інвестиційних ресурсів.

У кластер курортної рекреації входять також сільськогосподарські підприємства регіону, що постачають рекреаторів сільгосппродукцією, а також переробні і виробничо-торгові підприємства міста і регіону, що забезпечують постачання продуктів харчування: сировини і напівфабрикатів, готової до вживання продукції.

Більшість учасників кластеру не конкурують між собою безпосередньо, просто вони обслуговують різні сегменти споживчого ринку. Так, курортні підприємства у функціональному плані розраховані як на надання послуг лікувального характеру, так і відпочинку, у той час як пансіонати, бази відпочинку, профілакторії, дитячі оздоровчі табори – переважно на лікувально-оздоровчі послуги, відпочинок і розваги.

Взагалі у санаторно-курортній сфері взаємодіють точково-ареальні і лінійні елементи. До перших належать виробничі підприємства, установи сфери обслуговування, селітебні та природні об'єкти; до других - транспортні магістралі, мережі газо-, тепло-, електро- та водопостачання, водовідведення та інші спеціальні комунікації. Окремі з цих елементів об'єднуються у систему на основі зв'язків між ними. Ці зв'язки відіграють визначальну роль при виділенні структурних блоків кластеру.

Організаційна структура рекреаційного кластеру повинна спиратись на зв'язки та взаємозалежність між фірмами, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва послуг та інновацій.

Вибір і впровадження організаційної структури залежатиме від практичних підходів щодо ідентифікації конкурентного кластеру.

Загальні цілі та стратегія кластеру, як в цілому, так і для кожної його складової, визначається вищим керівництвом, що діє через директорат. Стратегічні плани розробляються групою розпорядників виробництва і потім затверджуються вищим керівництвом кластеру. Кожне відділення кластеру несе відповідальність за планування та контроль всієї діяльності. Штатні працівники на рівні кластеру забезпечують функціональне керівництво (фінанси, юрисдикція, технічне забезпечення, контролінг тощо) усіма складовими кластеру.

У складі кожного кластера повинна діяти юридично-аудиторська служба, котра дає можливість забезпечити комплексне юридичне обслуговування і постійний контроль за господарською діяльністю кластера в цілому. Доцільно буде ввести до складу кластера структуру, яка б забезпечувала маркетинговий супровід діяльності рекреаційних підприємств, розробляла б рекламну програму. Важливо те, що об'єднання багатьох компаній однієї рекреаційної спеціалізації дасть можливість учасникам кластера досить ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Сутність територіально-функціональної структури санаторно-курортного кластеру також визначається за допомогою зв'язків. Для відображення всебічних зв'язків у рекреаційній сфері необхідно провести аналіз процесів функціонування елементів різних компонент, узагальнення можливих способів їх взаємодії між собою. Це насамперед:

- зв'язки в процесі використання курортно-рекреаційних ресурсів;
- зв'язки забезпечення умов функціонування санаторно-курортної інфраструктури та використання рекреаційного продукту;
- зв'язки використання кваліфікованої робочої сили;

- зв'язки використання санаторно-курортної інфраструктури за участю виробничих об'єктів, установ науки, обслуговування, управління, селітебних елементів;

- рекреаційні зв'язки, що формуються у процесі взаємодії селітебних елементів або місць застосування праці з природними об'єктами. Вони виникають під час переміщення людей від житлових зон до місць відпочинку і можуть мати безпосередній і опосередкований характер;

- зв'язки обслуговування і потоки кінцевих споживчих продуктів і послуг виникають між закладами обслуговування, селітебними елементами, а також місцями застосування праці;

- зв'язки використання природних об'єктів, оскільки вони спрямовані на використання в курортно-рекреаційній діяльності певного виду природного ресурсу;

- зв'язки з підготовки підвищення кваліфікації кадрів, що зумовлено посиленням ролі людського чинника в усіх видах туристичної діяльності;

- зв'язки, що виникають у результаті наявності спільного управлінського об'єкта та об'єкта управління, що важливо для розв'язання проблеми управління кластерними утвореннями в санаторно-курортній сфері;

- важливо враховувати зв'язки, що виникають у результаті наявності спільного джерела екологічного впливу для розроблення заходів щодо регіонального використання природно-рекреаційного потенціалу регіонального кластеру санаторно-курортної сфери.

Проте поліпшення функціонування регіональних кластерних утворень у сфері рекреації на основі раціоналізації зв'язків – найбільш прямий ефективний шлях. Головною функцією санаторно-курортного кластера є продукування і надання рекреаційних послуг.

У курортних містах виділяються організації, що забезпечують функціонування кластеру на основі пропозиції специфічних товарів та послуг: спеціальні навички, технології, інформацію, фінансовий капітал, виробничу та соціальну інфраструктуру.

Для функціонування системи управління конкурентоспроможністю підприємства-виробника санаторно-курортної послуги необхідно розробити оптимальні методики ідентифікації, збору й зберігання інформації. Інформація, що містить дані про економічний стан, забезпечує об'єктивне підтвердження того, що необхідна мета досягнута, і всі плани були ефективно реалізовані.

Висновки до розділу 1

Санаторно-курортний комплекс є соціально значущою системою, яка має свою специфіку розвитку. У сучасних економічних умовах ефективність цього розвитку багато в чому залежить від внутрішньорегіональної взаємодії СКК з іншими ланками економіки. Це завдання є складним і в значній мірі невизначеним. Не менш актуальною є проблема створення ефективного механізму функціонування і фінансування СКК в цілому та його окремих ланок.

За наслідками узагальнення наукових досліджень учених і фахівців, теоретичного обґрунтування і розвитку концептуальних поглядів одержано такі результати.

1. У сфері рекреації і туризму санаторно-курортний комплекс займає одне з пріоритетних місць як за значущістю для здоров'я населення, так і затребуваністю. У таких регіонах, як Прикарпаття, Крим, Закарпаття, Приазов'я це ще й вагома ланка економічної структури, яка багато в чому визначає економічний стан регіону та його перспективи. З розвитком глобальних тенденцій сфери послуг санаторно-курортний комплекс спільно з

туризмом доцільно розглядати як пріоритетну сферу національної економіки.

2. Спираючись на положення, що управління СКК здійснюється на балансових механізмах підтримки держави і власних зусиль підприємств санаторно-курортного комплексу, дисертантом розроблена концептуальна модель формування завдань входження цього комплексу в ринкове середовище. У цій моделі для державної політики виділено ключові напрями: залучення інвестицій, розвиток регіональної інфраструктури і підвищення рівня доступності послуг, а також підвищення рівня інфраструктурного забезпечення в рекреаційному кластері.

3. У результаті систематизації різних підходів науковців до трактування сутності фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання дано авторське визначення поняття „фінансові ресурси підприємства” як грошові фонди цільового призначення, котрими воно володіє та розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує їх на статутні потреби.

4. На основі систематизації наявних підходів до визначення поняття „рекреація” запропоновано його трактування як системи заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, спортивної та культурно-пізнавальної діяльності на спеціалізованих територіях, спрямованих на збереження й відтворення фізичного, психологічного і духовного стану здоров'я людини та її життєвих сил.

Обґрунтовано трактування поняття „фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”, що запропоновано розуміти як систему формування, використання і контролю фінансових ресурсів у процесі державного фінансування, самофінансування чи кредитування для підвищення рівня реалізації рекреаційного потенціалу.

5. Встановлено також, що новітні форми організації рекреаційної діяльності потребують перегляду підходів до управління фінансами підприємств СКК. В Україні сформовані необхідні інститути і правове поле

щодо регулювання розвитку санаторної галузі з урахуванням національних традицій та преференцій охорони здоров'я.

Матеріали, наведені у цьому розділі знайшли відображення у чотирьох публікаціях автора [99; 100; 136; 137].

Розділ 2. Прагматизм фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу

2.1. Ретроспективна характеристика економічного розвитку вітчизняних санаторно-курортних підприємств

В умовах ринкової економіки розвиток підприємств на перспективу можливий тільки за умови їх безперервного фінансового забезпечення діяльності, що дозволить забезпечити високий рівень конкурентоздатності, підвищення платоспроможності та стабілізацію фінансового стану підприємств.

Розвиток та функціонування санаторно-курортних підприємств, охоплює широке коло питань, таких як фінансовий аналіз, фінансове планування та прогнозування, інвестування, фінансову та дивідендну політику підприємства, управління фінансовими ризиками, витратами, активами, у тому числі дебіторською та кредиторською заборгованістю, запасами, фінансовими інвестиціями (портфелем цінних паперів), капіталом, ліквідністю, прибутковістю та фінансовою стабільністю підприємства. Будь-яке рішення у фінансовому забезпеченні повинно бути аргументоване певним станом і тенденціями у галузі управління активами та пасивами санаторно-курортного підприємства, його ліквідністю, платоспроможністю і фінансовою стійкістю, рентабельністю та діловою активністю.

Не зважаючи на високий рівень теоретичної та науково-практичної спадщини, своєчасними є постановки проблем економіко-соціального розвитку курортно-рекреаційної сфери, питання теоретичного обґрунтування та формування цілісної концепції розвитку курортно-рекреаційної сфери, розробки відповідних стратегій та механізмів її фінансового забезпечення в регіонах і країни загалом. У зв'язку з цим зростає значення наукових досліджень з метою підвищення ефективності фінансового забезпечення

курортно-рекреаційної сфери, що обумовлює необхідність розробки стратегії економічного розвитку санаторно-курортного комплексу.

У нових економічних умовах спостерігається формування вітчизняного ринку курортно-курортних послуг. Про це свідчать дані табл. 2.1.

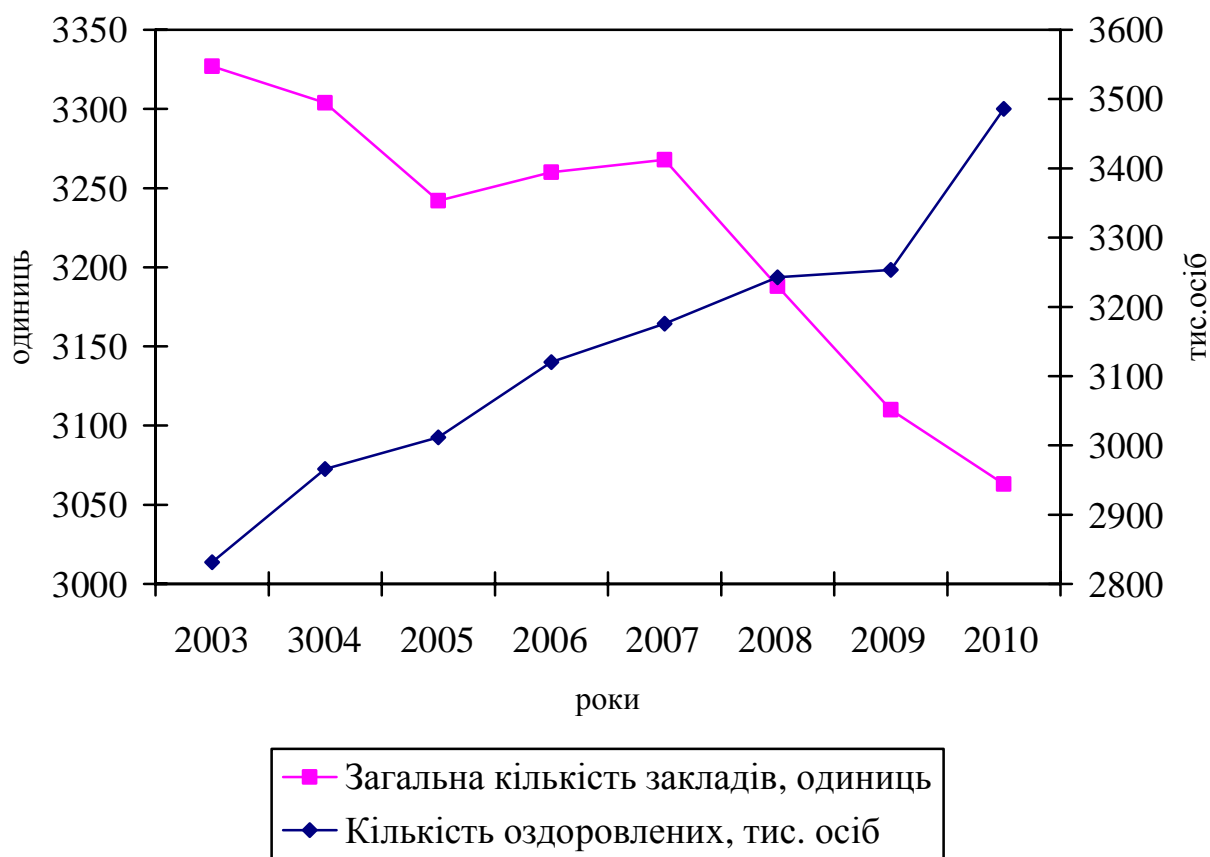
Таблиця 2.1

**Динаміка основних показників курортно-рекреаційної сфери
України**

Показники	1990р.	1995р.	2000р.	2005р.	2010р.	Зміни 2010 до 2000 рр.
Кількість оздоровлених, тис. осіб	15709,4	2735,2	2870,0	3014,7	3485,9	+615,9
Санаторії та пансіонати з лікуванням						
Кількість одиниць	505	551	549	524	523	- 26
У них ліжок (тис.)	154	159	151	145	143	-8
Санаторії-профілакторії						
Кількість одиниць	556	517	377	291	279	-98
У них місць (тис.)	55	43	31	23	22	-9
Будинки і пансіонати відпочинку						
Кількість одиниць	332	294	266	321	302	+36
У них місць (тис.)	115	83	63	65	64	+1
Бази та інші заклади відпочинку						
Кількість одиниць	2213	1862	2010	2016	1934	-76
У них місць (тис.)	302	263	238	233	224	-14
Дитячі оздоровчі табори						
Кількість одиниць	15687	5884	7615	18366	18363	+10748
У них місць (тис.)	467	256	277	236	226	-51

Джерело: складено автором за даними [165].

Слід зазначити певну адаптацію курортів до ринкових умов. У результаті поступової адаптації курортно-рекреаційної сфери країни до ринкових умов становище стабілізується: при тенденції скорочення кількості санаторно-курортних закладів, кількість рекреантів на вітчизняних курортах щорічно зростає (на 3% в середньому за останні сім років) (рис. 2.1).

Джерело: складено автором за даними [165].

Рис. 2.1. Кількість курортно-рекреаційних закладів та оздоровлених осіб

Стратегією сталого розвитку туризму і курортів України [125] визначено основні причини неефективної реалізації наявного ресурсного потенціалу України, серед яких на першому місці – низька якість національних санаторно-курортних послуг через невідповідність складових турпродукту якісним параметрам, а послуг туріндустрії – вимогам якості обслуговування. Зазначена також відсутність комплексної політики держави через несформованість методів та форм державного управління (дод. К). У списку причин неефективного використання природно-ресурсного потенціалу України у діяльності туристичних і курортних підприємств є також:

- невідповідність організаційно-фінансового забезпечення курортно-рекреаційної діяльності сучасним умовам господарювання через недосконалість нормативно-правового регулювання;

- неефективні важелі реалізації державної політики у курортно-рекреаційній сфері через розрізненість програм та дій органів влади;
- недосконалість системи контролю за раціональністю використання туристсько-рекреаційних ресурсів через багатовідомче підпорядкування суб'єктів діяльності, дублювання функцій;
- недооцінка органами державної та місцевої влади важливості туристичної діяльності та курортів для соціально-економічного розвитку держави та регіонів через відсутність постійного моніторингу та досліджень питань економіки курортів;
- недосконалість формування напрямків розвитку рекреації та освоєння природно-рекреаційних ресурсів через відсутність системи прогнозування курортно-рекреаційного потенціалу, планування використання туристичних ресурсів;
- недосконалість заходів з безпеки рекреантів через відсутність системи нормативно-правового та організаційного забезпечення безпечних умов у подорожі та на відпочинку; відсутність спеціальних механізмів забезпечення економічної, технічної, інформаційної та кадрової безпеки у туристичній галузі;
- негативний вплив політико-економічного середовища на інвестиційний клімат країни, відсутність правового захисту прав інвесторів, у тому числі іноземних, та недостатність фінансового забезпечення розвитку видів туризму та курортної діяльності;
- відсутність державної підтримки соціального туризму через скорочення системи соціального захисту у сфері оздоровлення та відпочинку;
- недостатня увага розвитку рідкісних видів туризму (екстремальний туризм, повітряний туризм, кінний туризм тощо);
- недосконалість екологічного регулювання, у тому числі рекреаційного навантаження, через непогодженість кількісних параметрів туристичних потоків, сезонної загрузки із пропускнуою спроможністю курортних

територій, безпечністю використання природних можливостей та рекреаційних ресурсів;

- неузгодженість дій органів влади та суб'єктів бізнесу у курортно-рекреаційній сфері через недостатній інформаційний обмін щодо перспектив та поточного стану, недосконалість методичного забезпечення, у тому числі звітних параметрів;

- слабка система мотивації професійного розвитку, обмежена система підвищення кваліфікації для категорій персоналу, міжрегіонального обміну досвідом та стажування у зарубіжних фірмах через відсутність галузевої системи кадрового забезпечення.

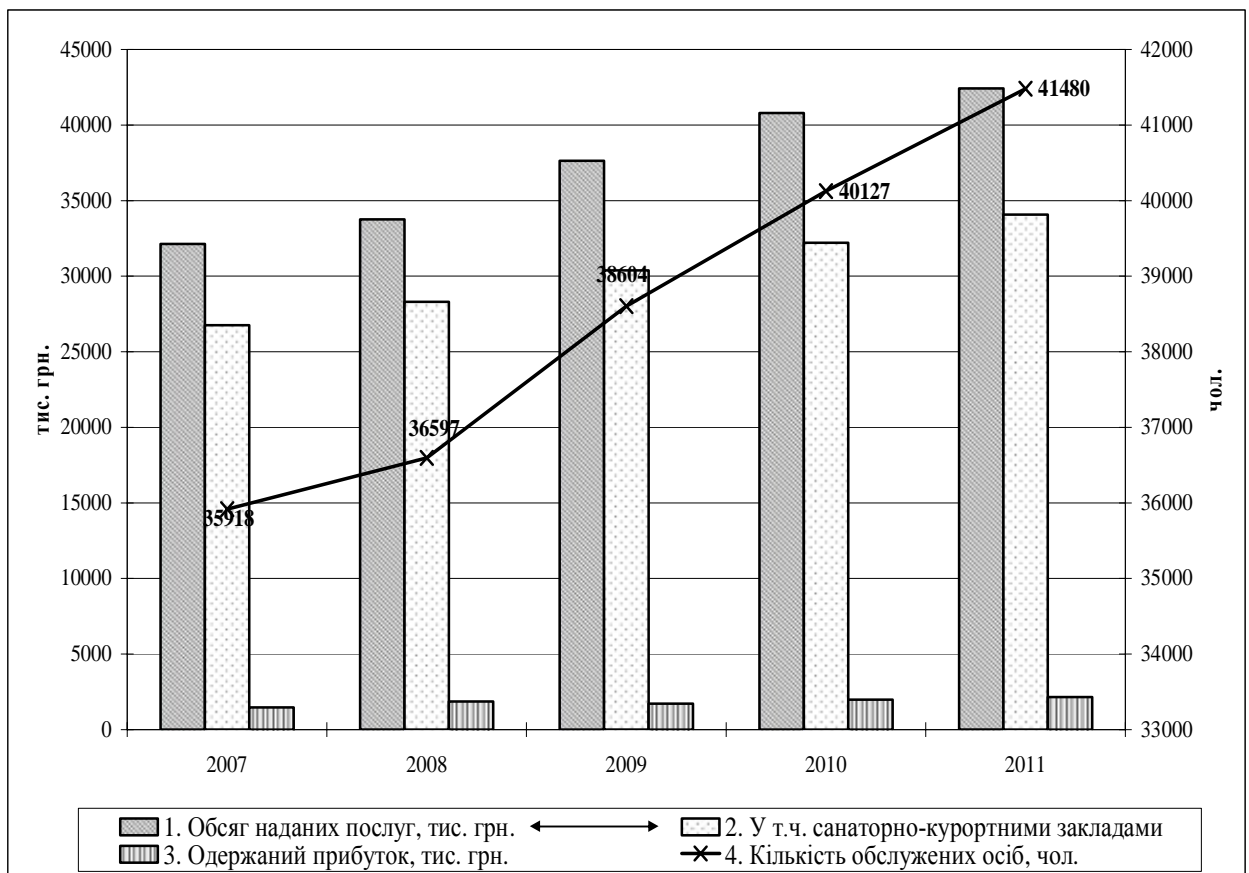
Таким чином, в Україні сформувався ринок санаторно-курортних послуг, що розвивається під впливом численних факторів, і, як наслідок, виникає необхідність забезпечення прибуткової роботи оздоровниць. В економічному значенні попит на рекреаційні послуги постійно зростає, тому що підвищується рівень урбанізації, ступінь напруженості праці, погіршується екологічна обстановка та ін.).

У цьому розділі досліджено основні результати економічного розвитку санаторно-курортних підприємств на прикладі ЗАТ „Трускавецькурорт” та його забезпечення необхідними фінансовими ресурсами.

ЗАТ „Трускавецькурорт” – це один із найбільш популярних санаторно-курортних комплексів України, який одночасно може прийняти понад 4000 відпочивальників (дод. Л). До структури товариства входять:

- санаторії „Весна”, „Кристал”, „Алмаз”, „Янтар”, „Рубін”, „Берізка”;
- комфортабельна вілла „Христина”;
- поліклініки і водолікарні, в т.ч. сучасний медичний комплекс „Мед-Палас”, який складається з діагностичного центру, водолікарні та СПА-центру;
- Палац культури ім. Т.Г. Шевченка;
- курортний ресторан „Гранд-їдальня”;
- бювети „Нафтусі” та інших мінеральних вод.

Для оцінки ефективності фінансового забезпечення доцільно акцентувати увагу на факторах, що визначають особливості діяльності санаторно-курортних підприємств. На першому етапі проаналізуємо у загальному основні показники діяльності даних підприємств за період 2007–2011 рр. (рис. 2.2). Емпірично встановлено, що протягом 2007–2011 рр. мала місце стійка тенденція до зростання кількості оздоровлених осіб та обсягів наданих послуг. Так, кількість оздоровлених осіб збільшилася на 15,5 %, обсяг наданих послуг зріс на 132 %, у т. ч. санаторно-курортними закладами – на 127,4 %, а одержаний прибуток підвищився на 147 %.

Джерело: складено автором за даними [123].

Рис. 2.2. Динаміка основних показників фінансово-господарської діяльності ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2007–2011 рр.

При подальшому аналізі детальніше проаналізуємо ці показники та основні тенденції їх зміни.

Для прийняття обґрунтованих рішень з управління фінансами санаторно-курортного підприємства необхідно, перш за все, детально проаналізувати його фінансовий стан.

Першочерговим завданням для фінансового забезпечення є загальна оцінка фінансового стану підприємства через вивчення складу і структури джерел фінансових ресурсів та активів і їхнього руху. Для вирішення цього завдання можна застосувати модель економічного аналізу, що передбачає такі операції [44, с. 226]:

- 1) визначення питомих складових та джерел набуття майна у його загальній вартості;
- 2) порівняння даних за кілька звітних періодів;
- 3) вивчення причин зміни складу та структури майна і джерел його утворення, передусім, тих, які негативно позначаються на фінансовому стані підприємства;
- 4) доведення до відома керівництва підприємства інформації, яка сприятиме прийняттю управлінських рішень, спрямованих на усунення причин, що негативно впливають на фінансовий стан підприємства.

Для здійснення господарської діяльності кожне підприємство повинне мати майно, котре належить йому на правах власності чи володіння. Вивчення складу та структури майна, а також джерел його утворення, є важливим для оцінки фінансового стану підприємства, який значною мірою залежить від доцільності та правильності вкладення фінансових ресурсів у майно підприємства (його активи). У процесі функціонування підприємства велика частина активів та їх структура постійно змінюється. Характеристику про якісні зміни у структурі майна та джерел його утворення можна отримати за допомогою вертикального та горизонтального аналізу звітності.

Важливим завданням при аналізі фінансового стану є аналіз складу та структури майна санаторно-курортних підприємств, які мають свої особливості, притаманні їм у зв'язку із специфікою цієї галузі. Особливістю структури активів санаторно-курортних підприємств є висока частка основних засобів та необоротних активів за низької питомої ваги оборотних активів. Це пов'язане, у першу чергу, з тим, що для забезпечення виробничої діяльності санаторно-курортним підприємствам необхідний потужний

потенціал будівель, споруд, які використовуються для лікування та відпочинку (табл. 2.2) (додатки Р1-Р4).

Таблиця 2.2

**Динаміка складу та структури активів ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Всього активів, тис. грн, у т.ч.:	5752	6239	6362	6567	6705
	6,6	6,4	1,7	3,4	2,5
1.1.Основні засоби та інші необоротні активи	4915	5071	5140	5291	5552
	4,5	2,6	5,1	7,6	5,5
1.2.Оборотні активи	8101,9	1137	1158	1178	1118
	9	8,1	8,0	6,8	4,7
1.3.Витрати майбутніх періодів	270,2	305,7	628,6	969,0	342,3
2. Вартість чистих активів, тис. грн	5195	5357	5215	5415	5642
	9,5	2,3	5,3	4,9	6,9
3. Питома вага у загальній сумі активів, %					
3.1.Основних засобів та інших необоротних активів	85,4	81,3	80,8	80,6	82,8
3.2.Оборотних активів	14,1	18,2	18,3	17,9	16,7
3.3. Витрат майбутніх періодів	0,5	0,5	0,9	1,5	0,5
3.4.Чистих активів	90,3	85,8	82,0	82,4	84,2
4. Темп зміни вартості активів, %					
4.1. Порівняно із 2006 роком					
1) загальної вартості активів	100	108,5	110,6	114,2	116,6
2) основних засобів та інших необоротних активів	100	103,2	104,6	107,7	113,0
3) оборотних активів	100	140,4	142,9	145,5	138,1
4) витрат майбутніх періодів	100	113,1	232,6	358,6	126,7
5) чистих активів	100	103,1	100,4	104,2	108,5
4.2. Порівняно із попереднім роком					
1) загальної вартості активів	-	108,5	102,0	103,2	102,1
2) основних засобів та інших необоротних активів	-	103,2	101,4	102,9	104,9
3) оборотних активів	-	140,4	101,8	101,7	95,0
4) витрат майбутніх періодів	-	113,1	205,6	154,2	35,3
5) чистих активів	-	103,1	97,4	103,8	104,2

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Проаналізувавши дані таблиці 2.2, можна зробити висновок, що, починаючи із 2006 року, спостерігається стабільна тенденція зростання

загальної вартості активів, основних засобів та інших необоротних активів і чистих активів підприємства.

За цей період (2006–2010 рр.) відбулося зростання загальної вартості активів на 9525,9 тис. грн. або на 16,6%. Як свідчать дані таблиці 2.2, це відбулося за рахунок зростання суми основних засобів та інших необоротних активів на 13% або на 6371,0 тис. грн.; оборотних активів – на 38,1% (3082,8 тис. грн.), витрат майбутніх періодів – на 26,6% (72,1 тис. грн.).

Наведені розрахунки показують, що темп зростання (порівняно із 2006 р.) оборотних активів був більшим, ніж у необоротних, що сприяло змінам у структурі між основним та оборотним капіталом. Так, якщо у 2006 році частка основних засобів та інших необоротних активів становила 85,4 %, а оборотних активів – 14,1% від валюти балансу, то вже у 2010 році це співвідношення складало 82,8% і 16,7% відповідно.

Таку ситуацію можна розцінювати як позитивні зміни структури балансу, що призвели до підвищення мобільності майна та збільшення обсягів реалізації санаторно-курортних підприємств і значному приросту прибутку.

Отже, аналіз показує, що у ті роки, коли темп зростання оборотних активів був більший за необоротних, відбувався перерозподіл у структурі активів на користь оборотних, що спостерігалось у 2007 та 2008 роках. А у 2009 році частка основних засобів зменшилася через суттєве зростання вартості і питомої ваги витрат майбутніх періодів.

Для того, аби визначити, яка сума активів була сформована за рахунок власного капіталу, визначається вартість чистих активів як різниця між загальною сумою всіх активів підприємства і його залученим капіталом [11, с. 47].

Так, сума чистих активів збільшилася у 2010 році порівняно із 2006 роком на 8,5%. Але протягом даного періоду не було постійної тенденції до зростання їх суми. У 2008 році, порівняно із 2007, відбулося зменшення їх вартості на 2,6%.

Крім того, питома вага чистих активів у загальній вартості майна зменшилася із 90,3% до 84,2% за період, що аналізувався. Слід зазначити, що частка чистих активів у загальній сумі активів санаторно-курортних підприємств є досить високою, оскільки нормативне значення становить 50%.

Отже, темп зростання вартості активів у 2010 році, порівняно із 2006 роком, був меншим, ніж темпи зростання обсягу наданих послуг (116,6% проти 189,1%), у тому числі санаторно-курортних (196,5%), а також значно меншим за темп зростання прибутку, який становив 258,1%. А це все свідчить про поліпшення використання засобів підприємства.

Розглянемо детальніше динаміку складу та структури основних засобів та інших необоротних активів за 2006–2010 роки.

Таблиця 2.3

**Динаміка складу і структури необоротних активів
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр.**

Види необоротних активів	2006		2007		2008		2009		2010	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1. Основні засоби	47462,7	96,6	48502,5	95,6	48733,3	94,8	50820,6	96,0	53122,8	95,7
2. Нематеріальні активи	24,4	0,05	68,3	0,13	65,7	0,1	67,7	0,2	68,0	0,1
3. Незавершене будівництво	689,4	1,4	398,6	0,8	609,2	1,2	761,3	1,4	1134,5	2,1
4. Довгострокові фінансові інвестиції	419,4	0,85	828,1	1,6	1061,3	2,1	792,8	1,5	795,8	1,4
5. Відстрочені податкові активи	71,4	0,71	427,9	0,91	160,6	0,3	63,0	0,1	-	-
6. Інші необоротні активи	487,2	0,99	487,2	0,96	775,0	1,5	412,2	0,8	404,4	0,7
Всього необоротних активів	49154,5	100	50712,6	100	51405,1	100	52917,6	100	55525,5	100

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз даних табл. 2.3 показує, що за цей період відбулося зростання вартості необоротних активів на 6371,0 тис. грн., основними причинами чого були підвищення суми основних засобів на 5660,1 тис. грн., довгострокових

фінансових інвестицій на 376,4 тис. грн. та незавершеного будівництва на 436,1 тис. грн.

За даними табл. 2.3 можна зробити висновок, що у складі необоротних активів домінують основні засоби, у їх динаміці протягом аналізованого періоду спостерігалася стійка тенденція до зростання, що відбувалося внаслідок придбання та збільшення за рахунок реконструкції ряду об'єктів. А їх питома вага зменшилася із 96,6% до 95,7% за рахунок збільшення питомої ваги довгострокових фінансових інвестицій – на 0,55% та незавершеного будівництва на 0,7%.

Розрахуємо, яку частку посідають основні засоби у загальній вартості майна підприємства: 2006 рік – 82,5%, 2007 рік – 77,7%, 2008 рік – 76,6%, 2009 рік – 77,4% і 2010 рік – 79,2%. Тобто можна із впевненістю стверджувати, що у складі активів домінують основні засоби.

Низька питома вага нематеріальних активів, що коливалася протягом періоду у межах від 0,05 до 0,2% свідчить, що санаторно-курортні підприємства малоактивні у використанні нових технологій, „ноу-хау”, програмного забезпечення тощо. Про незначне збільшення зацікавленості в інвестиціях такого роду свідчить стійка тенденція до зростання їх суми, яка у 2010 році склала 68,0 тис. грн. порівняно із 24,4 тис. грн. у 2006 році.

Загалом за період 2006–2010 роки вартість незавершеного будівництва зросла на 436,1 тис. грн., а питома вага на 0,7%. Але у їх динаміці не було сталої тенденції. У 2007 році, порівняно із 2006 роком, їх вартість та питома вага зменшилася, а із 2007 по 2010 рік – збільшувалася. Так у 2006 році їх сума складала 689,4 тис. грн, а у 2007 році – 398,6 тис. грн., відповідно зменшилася і їх частка у загальній сумі необоротних активів із 1,4 до 0,8%. Починаючи із 2007 року, спотерігалася зростання суми незавершеного будівництва, яке у 2010 році склало 1134,5 тис. грн. До складу незавершеного будівництва можуть входити незавершені роботи з поточного ремонту, придбання та виготовлення основних засобів та ін. необоротних активів. Як правило, не встигають завершуватися роботи із поточного ремонту, який

включається до складу собівартості послуг. Незавершене будівництво виникає, якщо сума фактично освоєних коштів на ремонт і незавершеного виробництва на початок року перевищує вартість завершених робіт. Вартість незавершеного будівництва зростає, якщо більшість інвестиційних проектів залишаються на стадії капітальних вкладень.

До 2006 року у складі необоротних активів довгострокових фінансових інвестицій не було, що було пов'язане, перш за все, із нестачею вільних фінансових ресурсів у санаторно-курортних підприємств. Але у період 2006-2008 рр. їх сума зростала і у 2008 році склала 1061,3 тис. грн. Основними напрямками довгострокового інвестування цих підприємств були внески у спільну діяльність та внески до статутних фондів для фінансування будівництва підйомників, цехів з розливу мінеральних вод та будівництва нових корпусів оздоровниць, що є специфікою цього виду діяльності. Питома вага довгострокових фінансових інвестицій протягом даного періоду коливалася у межах 0,85-2,1%, що свідчить про те, що вони ще не відіграють помітної ролі у складі необоротних активів.

Незначне місце у складі необоротних активів посідають відстрочені податкові активи та інші необоротні активи, частка яких не перевищувала 2% протягом аналізованого періоду. Відсутність статті „Відстрочені податкові активи” свідчить про позитивні зрушення в активі балансу у 2010 році.

Аналогічним чином проаналізуємо структуру оборотних активів цього підприємства (табл. 2.4).

Так, аналіз даних таблиці 2.4 показав, що сума оборотних активів у 2010 році, порівняно з 2006 роком, зросла на 3082,8 тис. грн., що відбулося за рахунок збільшення запасів, усіх видів дебіторської заборгованості, окрім іншої поточної, суми грошових коштів та інших оборотних активів. Причому найшвидшими темпами зростала сума грошових коштів. Вона зросла приблизно у 3,4 рази до 2010 року, порівняно із 2006 роком.

Певні зміни відбулися і у структурі оборотних активів. Найбільшу його частку складають запаси, питома вага яких протягом періоду, що

аналізувався, коливалася у межах 42,9 %–58,8 %. Але, незважаючи на зростання їх абсолютної величини, у 2010 році їх частка зменшилася на 8,1%, порівняно із 2006 роком, що можна охарактеризувати як позитивні зміни у структурі оборотного капіталу. Серед запасів переважають виробничі, частка яких у складі оборотного капіталу станом на 2010 рік складала 50,4 %.

Таблиця 2.4

**Динаміка складу та структури оборотних активів
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Види оборотних активів	2006		2007		2008		2009		2010	
	гис.грн	%	гис.грн	%	гис.грн	%	гис.грн	%	гис.грн	%
1. Запаси, у т.ч.	4762,4	58,8	5304,3	46,6	4980,6	42,9	5567,1	47,2	5674,9	50,7
- виробничі запаси,	4720,3	58,3	4925,5	43,3	4942,6	42,7	5529,9	46,9	5634,1	50,4
- незавершене в-во,	-	-	340,8	2,9	-	-	-	-	-	-
- товари	42,1	0,5	38,0	0,4	38,0	0,2	37,2	0,3	40,8	0,3
2. Векселі отримані	295,9	3,7	234,3	2,1	234,3	2,0	234,3	2,0	234,3	2,1
3. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	272,5	3,4	1775,6	15,6	1860,4	16,1	1157,8	9,8	299,5	2,7
4. Дебіторська заборгованість за розрахунками:	316,1	3,9	309,4	2,7	736,6	6,4	832,4	7,1	721,3	6,5
- з бюджетом,	239,5	3,0	100	0,9	253,3	2,2	559,6	4,7	577,3	5,2
- за виданими авансами,	-	-	27,3	0,2	146,9	1,3	171,8	1,5	47,2	0,4
- з нарахованих доходів,	-	-	63,8	0,6	192,7	1,7	-	-	-	-
- з внутрішніх розрахунків.	76,6	0,9	118,3	1,0	143,7	1,2	101,0	0,9	96,8	0,9
5. Інша поточна дебіторська заборгованість	1345,7	16,6	1574,1	13,6	1137,0	9,8	1333,0	11,3	1248,4	11,1
6. Поточні фінансові інвестиції	-	-	-	-	-	-	-	-	64,0	0,6
7. Грошові кошти та їх еквіваленти у національній валюті	740,3	9,1	1827,8	16,1	2134,2	18,4	2103,5	17,8	2517,4	22,5
8. Інші оборотні активи	369,0	4,5	352,6	3,3	504,9	4,4	558,7	4,8	424,9	3,8
Всього оборотних активів	8101,9	100	11378,1	100	11588,0	100	11786,8	100	11184,7	100

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

А якщо характеризувати динаміку вартості запасів, то можна зробити такі висновки: динаміка загальної суми запасів була нерівномірною – до

2007 року. Вони зростали (на 541,9 тис. грн.), що було пов'язане із збільшенням виробничих запасів та появою незавершеного виробництва. У 2008 році зменшилися, порівняно із попереднім роком. А з 2009 року знову почали збільшуватися у зв'язку із значним зростанням вартості виробничих запасів.

Значну частку серед оборотного капіталу посідає дебіторська заборгованість, що свідчить про проблему неплатежів та викликає занепокоєння. За бухгалтерським балансом дебіторська заборгованість складається із дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, заборгованості за розрахунками та іншої поточної дебіторської заборгованості. Найбільша частка серед різних її видів у 2010 році припадає на іншу поточну дебіторську заборгованість – 11,1 %. Питома вага дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги коливалася протягом періоду від 2,7 до 16,1 %; заборгованість за розрахунками – 3,9–7,1 %; інша поточна дебіторська заборгованість – 9,8–16,6 %. Причому, частка заборгованості за товари, роботи, послуги зменшилася на 0,7 %, заборгованості за розрахунками – збільшилася на 2,6 % і частка іншої поточної заборгованості зменшилася на 5,5 %.

Вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги зросла на 27,0 тис. грн., заборгованості за розрахунками – на 405,2 тис. грн., а іншої поточної дебіторської заборгованості зменшилася на 93,7 тис. грн.

Позитивним моментом у перерозподілі структури оборотного капіталу підприємства є збільшення частки грошових коштів, які у 2010 році склали 22,5 % від загальної вартості оборотних активів або 2517,4 тис. грн.

2.2. Аналіз динаміки обсягів і структури капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу

Досліджуючи проблеми розвитку цього підприємства та тенденції його фінансового розвитку, потрібно провести аналіз динаміки обсягу та

структури капіталу, який залучався санаторно-курортними підприємствами для забезпечення формування активів.

Спочатку розглянемо динаміку загальної суми та складу капіталу цих підприємств (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка складу та структури капіталу
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Загальна сума капіталу, тис.грн, у т.ч.:	57526,6	62396,4	63621,7	65673,4	67052,5
1.1. Власний капітал	51959,5	53572,3	52155,3	54154,9	56426,9
1.2. Залучений капітал	5567,1	8824,1	11466,4	11518,5	10625,6
2. Питома вага у загальній сумі капіталу, %					
2.1. Власного капіталу	90,3	85,9	82,0	82,5	84,2
2.2. Залученого капіталу	9,7	14,1	18,0	17,5	15,8
3. Темп зміни суми капіталу порівняно з 2006 р., %					
3.1. Загальної суми капіталу	100	108,5	110,6	114,2	116,6
3.2. Власного капіталу	100	103,1	100,4	104,2	108,6
3.3. Залученого капіталу	100	158,5	205,9	206,9	190,9
4. Темп зміни суми капіталу порівняно з попереднім роком, %					
4.1. Загальної суми капіталу	-	108,5	102,0	103,2	102,1
4.2. Власного капіталу	-	103,1	97,4	103,8	104,2
4.3. Залученого капіталу	-	158,5	129,9	100,5	92,2

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз джерел формування капіталу показав, що додатковий приріст засобів підприємство отримало як за рахунок власного капіталу, так і залученого капіталу. Так, порівняно з 2006 роком, сума власного капіталу зросла на 8,6 % або на 4467,4 тис. грн., залученого – на 90,9 % або на 5058,5 тис. грн.

Якщо порівняти темпи зміни залученого та власного капіталу із попередніми роками, то можна зробити висновок, що залучені кошти до 2008 року зростали набагато швидше, ніж власні, а із 2008 року темп приросту власного капіталу був більшим.

Так, залучений капітал у 2007 році, порівняно із попереднім роком, збільшився на 58,5 %, у 2008 році – на 29,9 %, у 2009 році – 0,5 %, а у 2010 році відбулося зменшення його суми на 7,8 %.

Власний капітал у 2007 році збільшився на 3,1 %, потім спостерігалось зменшення його суми на 2,6 %, у 2009 році – зростання на 3,8 % і у 2010 – на 4,2 %.

З наведених даних видно, що загальна сума капіталу, яка використовувалася санаторно-курортними підприємствами, мала стійку тенденцію до зростання протягом 2006–2010 років, коли вона зросла на 9525,9 тис. грн. (або на 16,6 %).

До складу дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги цього підприємства входить заборгованість за путівки Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Міністерства соціального захисту населення, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення України від наслідків аварії на ЧАЕС, держустанов та інших підприємств, які не зуміли вчасно розрахуватися за путівки санаторіїв, що аналізуються. Такий склад заборгованості теж є специфікою санаторно-курортних підприємств.

Інша поточна дебіторська заборгованість, яка теж відіграє помітну роль у складі оборотних активів, складається із боргів за продукти харчування, товаро-матеріальні цінності, паливно-мастильні матеріали, теплоенергію, послуги, заборгованості за спільною діяльністю, за орендною платою та ін.

Структура джерел фінансових ресурсів характеризується переважаючою часткою власного капіталу, яка коливалася за цей період у межах від 82,0 до 90,3 %. Випереджаюче зростання залученого капіталу у 2007 та 2008 рр. призвело до змін у структурі загального капіталу. Частка

залученого капіталу зросла із 9,7 % у 2006 році до 18,0 % у 2008 році, а власного – зменшилася із 90,3 % до 82,0 % відповідно. Оскільки темпи зростання власного капіталу у наступних роках були вищими, то і його частка у загальній сумі капіталу також зросла до 84,2 % у 2010 році.

Отже, ситуацію, що склалася на санаторно-курортних підприємствах з точки зору структури капіталу, можна розглянути із двох сторін. Із однієї – зростання частки залучених коштів можна розглядати як негативні зміни у структурі капіталу. Але для розширення своєї діяльності та стабілізації фінансового стану санаторно-курортні підприємства повинні залучати позикові кошти в умовах нестачі власних фінансових ресурсів. Також цю ситуацію не потрібно розглядати як негативну, оскільки частка власних коштів санаторно-курортних підприємств є дуже високою, то збільшення питомої ваги залучених джерел не повинно призвести до збільшення ризику діяльності цих підприємств.

Для того, щоб з'ясувати, за рахунок чого відбувалися зміни у власному і залученому капіталі, розглянемо детальніше динаміку їх складу та структури (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Динаміка складу та структури власного капіталу
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Види власного капіталу	2006		2007		2008		2009		2010	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1. Статутний капітал	45202,5	87,0	45202,5	84,4	45202,5	86,7	41791,4	77,2	42761,4	75,8
2. Додатково вкладений капітал	-	-	-	-	2448,1	4,7	3364,0	6,19	2448,1	4,35
3. Інший додатковий капітал	5559,4	10,7	5480,4	10,2	349,8	0,68	3375,0	6,2	4011,8	7,1
4. Резервний капітал	20,8	0,04	38,2	0,08	12,8	0,02	7,4	0,01	27,8	0,05
5. Нерозподілений прибуток	1176,8	2,26	2851,2	5,32	4142,1	7,9	5617,1	10,4	7177,8	12,7
Всього власного капіталу	51959,5	100	53572,3	100	52155,3	100	54154,9	100	56426,9	100

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як свідчать дані табл. 2.6, зростання суми власного капіталу відбувалося, в основному, за рахунок збільшення додатково вкладеного капіталу на 2448,1 тис. грн. та нерозподіленого прибутку на 6001,0 тис. грн. у 2010 році порівняно з 2006 роком.

Відповідно до цих змін, відбулися і зміни у структурі власного капіталу. Так, основну його частину складає статутний капітал, що спрямований на формування активів відповідно до установчих документів. Його питома вага коливалася протягом 2006–2010 років у межах 75,8 – 87,0 %. У 2010 році, порівняно з 2006 роком, його частка зменшилася на 11,2 % і складає 75,8 %.

Суттєво зростає вплив нерозподіленого прибутку на формування власного капіталу. Його частка та абсолютна величина, починаючи із 2006 року, мали постійну тенденцію до зростання. Так, у 2006 році його сума та питома вага становили відповідно 1176,8 тис. грн або 2,26 %, а у 2010 році вже – 7177,8 тис. грн. або 12,7 %.

Тобто у 2010 році він після статутного капіталу відігравав найсуттєвішу роль у структурі власного капіталу, що сприяло зміцненню фінансового стану підприємств.

Також у 2010 році можна виділити ще 2 джерела власних коштів, що відіграли помітну роль у формуванні власного капіталу – додатково вкладений капітал та інший додатковий капітал, частки яких складали відповідно 4,35 % та 7,1 %.

Інше джерело власних коштів – резервний капітал – протягом 2006–2010 рр. не відігравав помітної ролі у їх структурі, його частка протягом періоду не перевищувала навіть 0,1 %.

Окремо розглянемо динаміку складу та структури залучених фінансових ресурсів підприємства (табл. 2.7).

Динаміка складу та структури залучених засобів

ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. *

Види залучених засобів	2006		2007		2008		2009		2010	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1. Довгострокові зобов'язання:	249,5	4,5	208,6	2,4	154,2	1,3	94,1	0,8	175,3	1,6
1) відстрочені податкові активи;	139,5	2,5	148,6	1,7	10,1	0,05	-	-	-	-
2) довгострокові фінансові зобов'язання;	110,0	2,0	60,0	0,7	144,1	1,25	94,1	0,8	60,0	0,5
3) інші довгострокові зобов'язання	-	-	-	-	-	-	-	-	115,3	1,1
2. Поточні зобов'язання:	3742,7	67,2	4659,5	52,8	6667,9	58,2	7929,2	68,8	8601,5	81,0
1) короткострокові кредити банків;	-	-	-	-	-	-	57,7	0,5	47,3	0,4
2) поточні зобов'язання за довгостроковими зобов'язаннями;	265,8	4,8	383,8	4,3	483,8	4,2	483,8	4,2	483,8	4,55
3) векселі видані;	295,9	5,3	234,3	2,7	234,3	2,0	234,3	2,0	234,3	2,2
4) кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги;	1285,6	23,1	1188,9	13,5	2204,6	19,2	2819,4	24,5	2885,2	27,2
5) поточні зобов'язання за розрахунками:	1678,9	30,1	2738,9	31,0	3690,0	32,2	4270,6	37,1	4950,9	46,6
- з одержаних авансів,	584,1	10,5	1010,3	11,4	1415,5	12,3	2497,0	21,7	2385,8	22,5
- з бюджетом,	469,9	8,5	773,0	8,7	955,1	8,3	601,5	5,2	692,0	6,5
- з позабюджетних платежів,	64,0	1,1	41,2	0,5	33,6	0,3	64,0	0,6	63,2	0,6
- зі страхування,	201,3	3,6	317,3	3,6	257,3	2,2	243,3	2,1	310,1	2,9
- з оплати праці,	352,2	6,3	465,0	5,3	504,5	4,4	608,9	5,3	850,9	8,0
- з учасниками,	7,4	0,1	16,4	0,2	137,8	1,2	161,8	1,4	252,6	2,4
- із внутрішніх розрахунків;	-	-	115,7	1,3	386,2	3,4	94,1	0,8	390,9	3,7
б) інші поточні зобов'язання	216,5	3,9	113,6	1,3	55,2	0,6	63,4	0,5	5,4	0,05
3. Забезпечення наступних платежів	82,1	1,5	95,5	1,1	206,4	1,8	220,5	2,0	529,6	5,0
4. Доходи майбутніх періодів	1492,8	26,8	3860,5	43,7	4437,9	38,7	3274,7	28,4	1319,2	12,4
Всього залучених засобів	5567,1	100	8824,1	100	11466,4	100	11518,5	100	10625,6	100

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як видно з табл. 2.7, ЗАТ „Трускавецькурорт” використовує у своїй діяльності як довгострокові, так і поточні позикові кошти.

Вартість залученого капіталу на кінець аналізованого періоду, порівняно з початком, зросла на 5058,5 тис. грн., причому це відбулося за рахунок збільшення поточних зобов'язань, сума яких збільшилася із 3742,7 тис. грн у 2006 році до 8601,5 тис. грн. у 2010 році, тобто на 4858,8 тис. грн. та забезпечення наступних витрат та платежів, які зросли на 447,5 тис. грн.

У свою чергу, поточні зобов'язання зростали за рахунок:

- 1) появи у 2009 році короткострокових кредитів на суму 57,7 тис. грн.;
- 2) збільшення поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями на 218,0 тис. грн.;
- 3) зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 1599,6 тис. грн.;
- 4) приросту поточних зобов'язань за розрахунками на суму 3272,0 тис. грн.

Поточні зобов'язання за розрахунками збільшилися внаслідок приросту зобов'язань з одержаних авансів на 1801,7 тис. грн., з бюджетом – на 222,1 тис. грн., зі страхування – на 108,8 тис. грн., з оплати праці – на 498,7 тис. грн., із учасниками – на 245,2 тис. грн. та із інших внутрішніх розрахунків на 390,9 тис. грн.

За період з 2006 по 2010 роки сума довгострокових зобов'язань коливалася від 94,1 до 249,5 тис. грн., і зменшилася у 2010 році, порівняно з початком періоду, на 74,2 тис. грн. Довгострокові зобов'язання були представлені до 2009 року тільки відстроченими податковими активами та довгостроковими фінансовими зобов'язаннями, але у 2010 році з'явилася ще одна стаття – інші довгострокові зобов'язання, сума яких становила 115,3 тис. грн., тобто майже 66 % від усіх довгострокових залучених коштів.

Питома вага довгострокових зобов'язань за вказаний період була незначна і коливалася від 0,8 % до 4,5 %.

Найбільша частка залучених коштів припадає на поточні зобов'язання. Їх частка у складі залучених коштів спочатку зменшилася, а потім зростала. У 2007 році відбулося падіння до 52,8 %, що було пов'язане із випереджаючим зростанням доходів майбутніх періодів. А з 2008 року спостерігалось збільшення їх питомої ваги у складі залучених коштів до 81 % у 2010 році, що відбулося за рахунок збільшення темпів їх зростання.

У складі поточних зобов'язань виділялася поточна заборгованість за розрахунками та кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги. Так, частка поточних зобов'язань за розрахунками постійно зростала і у 2010 році становила 46,6 % загальної суми залученого капіталу. А кредиторська заборгованість коливалася у межах від 13,5 % до 27,2 %.

Така значна частка кредиторської заборгованості пояснюється двома взаємопов'язаними причинами: 1) нестача вільних грошових коштів у санаторно-курортних підприємств; 2) вплив суми дебіторської заборгованості, тобто присутня певна криза неплатежів.

Незначне місце у складі залученого капіталу посідають короткострокові кредити банків, частка яких на кінець 2010 року склала 0,4 %; поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями – 4,55 %; векселі видані – 2,2 % та інші поточні зобов'язання – 0,05 %.

Для того, щоб детальніше проаналізувати стан фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств, необхідно провести аналіз структури їх капіталу, активів та майнового стану. На нашу думку, до числа показників, що аналізують структуру капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу, слід віднести коефіцієнт співвідношення статутного капіталу до загального обсягу власного капіталу, коефіцієнт фінансування за рахунок залученого капіталу, коефіцієнт фінансування за рахунок довгострокового залученого капіталу.

Для аналізу структури активів важливими є такі 2 показники: коефіцієнт співвідношення необоротних активів до загальної суми активів; коефіцієнт співвідношення оборотних активів до загальної суми активів, причому важливішим для нашого аналізу є другий показник, оскільки у структурі активів санаторно-курортних підприємств набагато більшою є частка необоротних активів.

Проаналізуємо структуру капіталу у табл. 2.8. Проведений аналіз структури капіталу свідчить про зменшення коефіцієнта співвідношення статутного капіталу до загального обсягу власного капіталу, починаючи із 2006 року, із 0,869 до 0,758 у 2010 році, що можна трактувати як позитивну тенденцію, оскільки це означає зростання ролі інших власних джерел фінансування.

Зростання коефіцієнта фінансування за рахунок залучених коштів, починаючи із 2006 року із 0,107 до 0,188 у 2010 року, також є позитивним. Це свідчить про підвищення ролі залучених коштів у фінансуванні підприємства.

Таблиця 2.8

**Аналіз структури капіталу ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Коефіцієнт співвідношення статутного капіталу до власного капіталу	0,869	0,844	0,867	0,772	0,758
2. Коефіцієнт фінансування за рахунок довгострокових залучених джерел	0,005	0,004	0,003	0,002	0,003
3. Коефіцієнт фінансування за рахунок залучених коштів	0,107	0,165	0,220	0,213	0,188
4. Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,903	0,859	0,820	0,825	0,842
5. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,097	0,141	0,180	0,175	0,158

*Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз структури активів (табл. 2.9) показує певні позитивні тенденції: коефіцієнт співвідношення необоротних активів до загальної суми активів зменшився із 0,854 до 0,828, що означає зменшення ролі необоротних активів і підвищення ролі оборотних.

Із іншого боку на користь цього також свідчить зростання коефіцієнта співвідношення оборотних активів до загальної суми активів із 0,141 до 0,167.

Таблиця 2.9

**Аналіз структури активів ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Коефіцієнт співвідношення необоротних активів до загальної їх суми	0,854	0,813	0,808	0,806	0,828
2. Коефіцієнт співвідношення оборотних активів до загальної їх суми	0,141	0,182	0,183	0,179	0,167

*Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Наступною групою показників, необхідних для дослідження, є показники, що характеризують майновий стан досліджуваного підприємства.

Комплексний аналіз стану та використання основних засобів у динаміці набуває для санаторно-курортних підприємств особливого значення у сучасних умовах, оскільки для інвесторів є важливим стан основних засобів, їх продуктивність, ефективність, фізичний та моральний знос (табл. 2.10).

Аналіз майнового стану цього підприємства показує стійку тенденцію зростання рівня зношеності основних засобів із 0,34 до 0,371 або із 34 % до 37,1 % при незначному їх прирості із 2 % до 5,7 % та, відповідно, стійкому

зменшенні їх придатності – із 66 % до 62,9 %. При цьому коефіцієнт оновлення основних засобів зріс за період із 3,7 % у 2006 р. до 6,1 % у 2010 році. А термін оновлення зменшився відповідно із 26,6 % до 15,6 %. Щодо коефіцієнта вибуття основних засобів, то йому була притаманна нерівномірна динаміка, але загалом за вказаний період він зменшився із 0,034 до 0,007.

Таблиця 2.10

**Аналіз майнового стану ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006–2010 рр.***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Коефіцієнт зносу основних засобів	0,340	0,348	0,356	0,364	0,371
2. Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,037	0,048	0,078	0,056	0,061
3. Термін оновлення основних фондів, років	26,6	19,9	12,7	16,8	15,6
4. Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,034	0,009	0,063	0,003	0,007
5. Коефіцієнт приросту основних засобів	0,020	0,035	0,016	0,061	0,057
6. Коефіцієнт придатності основних засобів	0,660	0,652	0,644	0,636	0,629

*Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Отже, стосовно аналізу майнового стану однозначного висновку зробити не можна: з одного боку можна стверджувати про його погіршення, оскільки коефіцієнт зносу зростав і коефіцієнт придатності зменшувався, а із іншого – відбулися і певні позитивні зрушення: зростав коефіцієнт оновлення та коефіцієнт приросту, а термін оновлення зменшувався.

2.3. Оцінка ефективності фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортної сфери

Достатнє фінансове забезпечення санаторно-курортних підприємств неможливе без наявності об'єктивної інформації про фінансовий стан цих підприємств та постійного моніторингу їх фінансової звітності. Для якісного фінансового забезпечення важливе значення має систематичний деталізований аналіз основних показників їх фінансово-господарської діяльності.

Стратегічними завданнями фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств є максимізація їх прибутку, оптимізація структури капіталу, підвищення їх фінансової стійкості, забезпечення інвестиційної привабливості. Тому основною метою аналізу фінансового стану санаторно-курортних підприємств на сучасному етапі розвитку є визначення рівня їх фінансової рівноваги за допомогою показників фінансової стійкості та платоспроможності. Фінансову рівновагу також можна охарактеризувати за допомогою показників, що відображають стан взаєморозрахунків оздоровниць із дебіторами та кредиторами.

Аналіз фінансової стійкості підприємства є найважливішою характеристикою його діяльності та фінансово-економічного добробуту, яка відображає здатність підприємства відповідати за своїми боргами і зобов'язаннями та нарощувати економічний потенціал. Тому аналіз фінансової стійкості дає можливість оцінити, наскільки підприємство готове до погашення боргів та є незалежним із фінансового боку. Якщо у підприємства фінансовий стан стійкий, то можна з упевненістю стверджувати про ефективність фінансового менеджменту на підприємстві.

Оцінювати фінансовий стан можна як за допомогою абсолютних, так і за допомогою відносних показників фінансової стійкості. Спочатку проаналізуємо фінансову стійкість та визначимо тип фінансової ситуації на

підприємстві за допомогою абсолютних показників наявності достатньої величини джерел для формування запасів підприємства (табл. 2.11).

Отже, за розрахованим тривимірним показником фінансової стійкості, можна зробити висновок, що у підприємства спостерігається нестійкий фінансовий стан протягом усього аналізованого періоду, тобто сума запасів підприємства не повністю покривається за рахунок власних оборотних коштів і за рахунок власних засобів та довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат.

Таблиця 2.11

**Аналіз стійкості фінансового стану ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006-2010 рр. (тис. грн)***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Джерела власних засобів	51959,5	53572,3	52155,3	54154,9	56426,9
2. Основні засоби та ін. необоротні активи	49154,5	50712,6	51405,1	52917,6	55525,5
3. Наявність власних оборотних коштів	2805,0	2859,7	750,2	1237,3	901,4
4. Довгострокові кредити і позикові кошти	331,6	304,1	360,6	314,6	704,9
5. Наявність власних засобів та довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	3054,2	3163,8	1110,8	1551,9	1606,3
6. Короткострокові кредити та позикові кошти	5235,5	8520,0	11105,8	11203,9	9920,7
7. Загальна величина основних джерел формування запасів	8289,7	11683,8	12216,6	12755,3	11527,3
8. Загальна величина запасів	4762,4	5304,3	4980,6	5567,1	5674,9
9. Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів	-1957,4	-2444,6	-4230,4	-4330,6	-4773,5
10. Надлишок (+) або нестача (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	-1708,2	-2140,5	-3869,8	-4015,2	-4068,6
11. Надлишок (+) або нестача (-) загальної величини формування запасів і витрат	+3527,3	+6379,5	+7236,0	+7178,2	+5852,4
12. Тривимірний показник фінансової стійкості	(0,0,1)	(0,0,1)	(0,0,1)	(0,0,1)	(0,0,1)

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

За рівнем фінансової стійкості підприємства відповідно до практики, теорії та законодавства поділяються на чотири типи [64; 73; 76; 170]:

- 1) підприємства з абсолютною фінансовою стійкістю;
- 2) підприємства з нормальною фінансовою стійкістю;
- 3) підприємства з нестійким фінансовим станом;
- 4) підприємства з кризовим фінансовим станом і перебувають на межі банкрутства.

1. *Абсолютна стійкість фінансового стану:*

$$\begin{cases} ВОК \geq 0 \\ ВДПД \geq 0 \\ ЗОД \geq 0 \end{cases} \quad \bar{S} = (1,1,1) \quad (2.1)$$

Для підприємств з абсолютною фінансовою стійкістю характерною ознакою є те, що їх запаси повністю покриваються власними оборотними коштами, внаслідок чого вони повністю незалежні від кредиторів. Проте такий стан справ на практиці зустрічається вкрай рідко, оскільки більшість підприємств використовують у своїй практичній діяльності запозичені кошти.

2. *Нормальна стійкість фінансового стану* підприємства визначається одночасним додержанням таких вимог:

$$\begin{cases} ВОК < 0 \\ ВДПД \geq 0 \\ ЗОД \geq 0 \end{cases} \quad \bar{S} = (0,1,1) \quad (2.2)$$

3. *Нестійкий фінансовий стан* підприємства характеризується такими умовами:

$$\begin{cases} ВОК < 0 \\ ВДПД < 0 \\ ЗОД \geq 0 \end{cases} \quad \bar{S} = (0,0,1) \quad (2.3)$$

Характерними ознаками нестійкого фінансового стану підприємства є: порушення платоспроможності підприємства, вимушене залучення додаткових джерел покриття запасів та витрат, низька прибутковість господарської діяльності. Але зберігається можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних коштів і збільшення власних оборотних активів.

При цьому фінансова нестійкість вважається припустимою, якщо виконуються такі умови [157, с.411-412]:

- вартість виробничих запасів плюс вартість готової продукції, плюс товари дорівнюють або перевищують суму короткострокових кредитів та залучених коштів, що беруть участь у формуванні запасів;
- вартість незавершеного виробництва плюс витрати майбутніх періодів дорівнюють або менше суми власного оборотного капіталу.

Якщо ці умови не виконуються, то спостерігається тенденція до погіршення фінансового стану.

4. *Кризовий, тобто критичний стан* фінансової діяльності підприємства характеризується одночасною наявністю таких умов:

$$\begin{cases} ВОК < 0 \\ ВДПД < 0 \\ ЗОД < 0 \end{cases} \quad \bar{S} = (0,0,0) \quad (2.4)$$

Іншими словами, за наявності таких специфічних умов підприємство знаходиться на межі банкрутства.

Показники фінансової стійкості визначають ступінь ризику, який може бути пов'язаний із засобом формування структури власних і залучених засобів, які використовуються для фінансування активів фірми [163, с.24].

За даними таблиці 2.12 можна стверджувати, що фінансова нестійкість цього підприємства є припустимою, і воно буде продовжувати діяльність, оскільки обидві умови виконувалися протягом 2006 – 2010 рр.

Таблиця 2.12

**Перевірка допустимості рівня фінансової нестійкості
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. (тис. грн) ***

Роки	Умова 1	Умова 2
2006	4720,3+42,1>5235,5- (+3527,3)	0+270,2<3742,7+588,6
2007	4925,5+38,0>8520,0- (+6720,3)	340,8+305,7<4659,5+3659,1
2008	4942,6+38,0>11105,8- (+7236,0)	0+628,6<4437,9+3734,0
2009	5529,9+37,2>11203,9- (+7178,2)	0+969,0<7929,2+3323,2
2010	5634,1+40,8>9920,7- (+5852,4)	0+342,3<8601,5+2269,2

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Доцільно визначити фінансову стійкість за допомогою відносних коефіцієнтів. Найважливішим показником, який використовується у процесі дослідження фінансової рівноваги підприємств, є коефіцієнт фінансування. Він показує, яка сума використаних позикових коштів припадає на одиницю власного капіталу. Динаміка цього показника подана у табл. 2.13.

Як свідчать результати розрахунків, коефіцієнт фінансування підприємства зріс із 0,107 у 2006 році до 0,188 у 2010 році, що означає збільшення інтенсивності використання залученого капіталу, а також зростання залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування, тобто про певне зниження фінансової стійкості.

Таблиця 2.13

**Характеристика коефіцієнта фінансування
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума залученого капіталу, тис.грн.	5567,1	8824,1	11466,4	11518,5	10625,6
2. Сума власного капіталу, тис.грн.	51959,5	53572,3	52155,3	54154,9	56426,9
3. Коефіцієнт фінансування	0,107	0,165	0,220	0,213	0,188

* Джерело: розраховано автором за даними [123]

Фінансову стійкість санаторно-курортних підприємств також можна проаналізувати за допомогою коефіцієнта фінансової незалежності (автономії), який характеризує частку власного капіталу у загальній його сумі. Розрахунок цього показника у динаміці подано у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

**Характеристика коефіцієнта автономії ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума власного капіталу, тис.грн.	51959,5	53572,3	52155,3	54154,9	56426,9
2. Загальна сума капіталу, тис.грн.	57526,6	62396,4	63621,7	65673,4	67052,5
3. Коефіцієнт автономії	0,903	0,859	0,820	0,825	0,842

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

З наведених даних видно, що коефіцієнт фінансової незалежності у цілому зменшився із 0,903 до 0,842, тобто на 0,061. Це пов'язується, передусім, із тим, що загальна сума капіталу зростала більш високими темпами, ніж власного. Таке зниження цього показника у динаміці означає

зменшення фінансової стійкості підприємства. Також треба зазначити, що протягом досліджуваного періоду значення цього показника значно перевищували нормативне – 0,5. Такі високі значення цього коефіцієнта характеризують його як стабільне та незалежне від зовнішніх джерел фінансування.

Оберненим до попереднього коефіцієнта є показник фінансової залежності або коефіцієнт концентрації залученого капіталу, розрахунок якого наведений у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

**Характеристика коефіцієнта фінансової залежності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума залученого капіталу, тис. грн.	5567,1	8824,1	11466,4	11518,5	10625,6
2. Загальна сума капіталу, тис. грн.	57526,6	62396,4	63621,7	65673,4	67052,5
3. Коефіцієнт фінансової залежності	0,097	0,141	0,180	0,175	0,158

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Коефіцієнт, наведений у таблиці 2.15, є також результатом різниці між 1 та коефіцієнтом автономії. Збільшення цього показника у динаміці означає зменшення фінансової стійкості підприємства.

Наступним коефіцієнтом, що характеризує фінансову стійкість, є коефіцієнт маневреності власного капіталу, який характеризує ступінь мобілізації власного капіталу та показує, яка частина власного капіталу знаходиться в обігу. Наведемо порядок його розрахунку та динаміку у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

**Характеристика коефіцієнта маневреності власного капіталу
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума власного оборотного капіталу, тис.грн.	2805,0	2859,7	750,2	1237,3	901,4
2. Сума власного капіталу, тис.грн.	51959,5	53572,3	52155,3	54154,9	56426,9
3. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,054	0,053	0,014	0,023	0,016

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Із даних таблиці 2.16 можна зробити висновок, що протягом аналізованого періоду коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,038 або приблизно утричі, що негативно характеризує фінансовий стан підприємства та свідчить про його мізерну гнучкість у використанні власних коштів для формування оборотних активів. Крім того, значення коефіцієнта у 2006–2010 роках є набагато меншим за нормативне, яке коливається від 0,4 до 0,6.

Забезпеченість підприємства власними оборотними коштами характеризує однойменний коефіцієнт, що дає змогу оцінити, певною мірою, платоспроможність підприємства (табл. 2.17).

Аналіз даних таблиці 2.17 показує, що протягом 2006–2010 рр. відбулося суттєве зменшення цього коефіцієнта – на 0,265 або у 4 рази, що свідчить про неспроможність підприємства проводити незалежну фінансову політику та незадовільний фінансовий стан.

Якщо порівнювати значення цього коефіцієнта у 2006–2010 роках із нормативним мінімумом – 0,1, то побачимо, що у 2008 і 2010 роках коефіцієнт був нижчим за мінімум, що означає незадовільність структури капіталу, оскільки можливість підприємства перетворити активи у ліквідні кошти є невеликою.

Таблиця 2.17

Характеристика коефіцієнта забезпеченості власними оборотними коштами ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума власного оборотного капіталу, тис.грн.	2805,0	2859,7	750,2	1237,3	901,4
2. Вартість оборотних коштів, тис.грн.	8101,9	11378,1	11588,0	11786,8	11184,7
3. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	0,346	0,251	0,065	0,104	0,081

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз фінансової стійкості ЗАТ „Трускавецькурорт” проводиться через призму трьох основних показників – коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт автономії), коефіцієнт концентрації позикового капіталу (коефіцієнт фінансової залежності) та співвідношення позикового і власного капіталу (коефіцієнт фінансування). Якщо порівняти дані за 2006 і 2010 роки, то побачимо, що коефіцієнт автономії зменшився, інші два – зросли, що свідчить про послаблення фінансової стійкості .

Аналіз фінансового стану неможливий без аналізу ліквідності підприємства та його платоспроможності, які є однією із найважливіших ознак фінансового стану загалом та ефективності управління фінансами, зокрема.

Платоспроможність – це можливість підприємства наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов’язання. Стан платоспроможності підприємства можна охарактеризувати за допомогою аналізу ліквідності, яка означає здатність підприємства легко перетворювати свої активи у гроші, тобто в абсолютно ліквідні засоби. Отже, поняття платоспроможності та ліквідності підприємства дуже близькі, але друге є більш містким, оскільки від ступеня ліквідності залежить платоспроможність.

Аналіз ліквідності підприємства можна провести за допомогою абсолютних показників та коефіцієнтів. Оскільки ліквідність підприємства – це рівень покриття зобов'язань підприємства його активами, однаковими за терміновістю, то проведемо групування активу та пасиву балансу, а потім порівняємо підсумки за кожною групою активу та пасиву.

Індикаторами фінансової стійкості підприємств є також показники платоспроможності підприємства та ліквідності його балансу. Аналіз ліквідності балансу полягає у порівнянні коштів підприємства із активу, згрупованими за ступенем їх ліквідності із зобов'язаннями із пасиву, об'єднаними за строками їх погашення та у порядку зростання цих строків. Проведемо відповідне групування із метою оцінки платоспроможності (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

**Аналіз ступеню ліквідності активів та строків погашення пасивів
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр., тис. грн.**

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
Активи					
1. Найбільш ліквідні активи (А1)	740,3	1827,8	2134,2	2103,5	2517,4
2. Активи, що швидко реалізуються (А2)	2869,4	4551,7	5101,8	5085,2	3334,7
3. Активи, що повільно реалізуються (А3)	4762,4	5304,3	4980,6	5567,1	5674,9
4. Активи, що важко реалізуються (А4)	49154,5	50712,6	51405,1	52917,6	55525,5
Пасиви					
1. Негайні пасиви (П1)	3154,0	4041,4	5949,8	7153,4	7836,1
2. Короткострокові пасиви (П2)	588,7	618,1	718,1	775,8	765,4
3. Довгострокові пасиви (П3)	249,5	208,6	154,2	94,1	175,3
4. Постійні пасиви (П4)	53534,4	57528,3	56799,6	57650,1	58275,7
Платіжний надлишок або нестача, тис.грн.					
А1-П1	-2413,7	-2213,6	-3815,6	-5049,9	-5318,7
А2-П2	2280,7	3933,6	4383,7	4309,4	2569,3
А3-П3	4512,9	5095,7	4826,4	5473,0	5499,6
А4-П4	-4379,9	-6815,7	-5394,5	-4732,5	-2750,2

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Для визначення ліквідності перевіримо підсумки за кожною групою активу і пасиву на виконання умов ліквідності. Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо виконується така умова:

$$A1 > П1, A2 > П2, A3 > П3, A4 < П4$$

Як свідчить аналіз таблиці 2.18, протягом періоду баланс не був абсолютно ліквідним через невиконання 1-ої умови. Для комплексної оцінки ліквідності балансу можна визначити загальний показник ліквідності, що характеризує відношення суми усіх платіжних засобів до суми усіх платіжних зобов'язань із врахуванням їх ліквідності [157, с.398]:

$$ЗКЛ = (A1 \times ВА1 + A2 \times ВА2 + A3 \times ВА3) / (П1 \times ВП1 + П2 \times ВП2 + П3 \times ВП3) \quad (2.5),$$

де ЗКЛ – загальний коефіцієнт ліквідності;

ВА та ВП – питома вага відповідних активів та пасивів у їх загальній сумі.

Розрахуємо цей показник (2.5) для санаторно-курортних підприємств у динаміці за 2006–2010 роки (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Розрахунок загального показника ліквідності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр.**

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. А1, тис.грн.	740,3	1827,8	2134,2	2103,5	2517,4
2. Питома вага А1 у загальній сумі активів,%	1,29	2,93	3,35	3,20	3,75
3. А2, тис.грн.	2869,4	4551,7	5101,8	5085,2	3334,7
4. Питома вага А2 у загальній сумі активів,%	4,99	7,29	8,02	7,74	4,97
5. А3, тис.грн.	4762,4	5304,3	4980,6	5567,1	5674,9
6. Питома вага А3 у загальній сумі активів,%	8,29	8,50	7,83	8,48	8,46
7. П1, тис.грн.	3154,0	4041,4	5949,8	7153,4	7836,1
8. Питома вага П1 у загальній сумі пасивів,%	5,48	6,48	9,35	10,89	11,69
9. П2, тис.грн.	588,7	618,1	718,1	775,8	765,4
10. Питома вага П2 у загальній сумі пасивів,%	1,02	0,99	1,13	1,18	1,14
11. П3, тис.грн.	249,5	208,6	154,2	94,1	175,3
12. Питома вага П3 у загальній сумі пасивів,%	0,43	0,33	0,24	0,14	0,26
Загальний коефіцієнт ліквідності	3,04	3,12	1,54	1,18	0,8

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз загального показника ліквідності показав його зменшення із кожним роком починаючи із 2007 року, причому у 2010 році порівняно із 2006 р., цей коефіцієнт зменшився приблизно у 3,8 разів. Головною причиною такої постійної тенденції зменшення цього показника є суттєве зростання суми П1 та їх частки у загальній вартості пасивів.

Проаналізуємо ліквідність підприємства за допомогою розрахунку та аналізу показників ліквідності, що застосовуються для оцінки платоспроможності підприємства. Основними показниками є наступні: 1) коефіцієнт поточної ліквідності (покриття); 2) коефіцієнт швидкісної ліквідності; 3) коефіцієнт абсолютної ліквідності.

Коефіцієнт покриття дає загальну оцінку платоспроможності, характеризує достатність оборотних засобів для покриття боргів і показує, яка сума поточних активів припадає на одну гривню поточних зобов'язань. Результати розрахунків цього коефіцієнта, нормативне значення якого складає більше 2, подано у таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

**Динаміка коефіцієнта поточної ліквідності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума оборотних активів та витрат майбутніх періодів (A1+A2+A3), тис.грн.	8372,1	11683,8	12216,6	12755,8	11527,0
2. Сума поточних зобов'язань (П1+П2), тис.грн.	3742,7	4659,5	6667,9	7929,2	8601,5
3. Коефіцієнт поточної ліквідності	2,237	2,508	1,832	1,609	1,340

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як свідчать дані цієї таблиці, до 2007 року відбувалося зростання цього коефіцієнта, а із 2007 року – зменшення. У 2007 році спостерігалось найвище значення цього показника – 2,508, що відбулося за рахунок зменшення поточних зобов'язань.

У 2008 і 2009 роках відбувалося стабільне зменшення коефіцієнта загальної ліквідності за рахунок того, що темп зростання поточних зобов'язань перевищував темп зростання поточних активів. А у 2010 році ще більше падіння цього показника пояснювалося ще й зменшенням поточних активів. Таке постійне зменшення коефіцієнта означає збільшення ризику неплатоспроможності.

Слід відзначити, що протягом усього періоду коефіцієнт загальної ліквідності був більшим за одиницю, що означає достатню успішність функціонування підприємства, а також його здатність розрахуватися із боргами.

Але тільки у 2006 і 2007 роках коефіцієнт поточної ліквідності був вищим за нормативне значення – 2, тобто підприємство могло ще й повною мірою розрахуватися із своїми боргами.

Більш точну характеристику платоспроможності дає коефіцієнт швидкісної ліквідності, який, на відміну від попереднього, враховує якість оборотних активів і є більш суворим показником ліквідності, оскільки при його розрахунку не враховуються запаси, що повільно реалізуються. Цей коефіцієнт показує, яка частина поточних зобов'язань може бути погашена не тільки за рахунок грошових коштів, але і за рахунок очікуваних фінансових надходжень. Вважається, що його нормативне значення має бути більшим за 1.

Наведемо порядок його розрахунку та динаміку коефіцієнт швидкісної ліквідності у таблиці 2.21.

Таблиця 2.21

**Динаміка коефіцієнта швидкісної ліквідності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума оборотних активів і витрат майбутніх періодів за мінусом запасів (А1+А2), тис.грн.	3609,7	6379,5	7236,0	7188,7	5852,1
2. Сума поточних зобов'язань (П1+П2), тис.грн.	3742,7	4659,5	6667,9	7929,2	8601,5
3. Коефіцієнт швидкісної ліквідності	0,964	1,286	1,085	0,905	0,680

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз даних таблиці 2.21 показує, що коефіцієнта швидкісної ліквідності була притаманна така сама динаміка, як і покриття, причому найвищого значення показник швидкісної ліквідності набув також у 2007 році. Але, порівнюючи значення цих коефіцієнтів із нормативними, бачимо, що цей коефіцієнт був вищим за норматив уже протягом двох років – у 2007 році (1,286) і у 2008 році (1,085). У 2010 році рівень платоспроможності був занижким.

Для аналізу ліквідності балансу використовується ще один більш точний коефіцієнт – коефіцієнт абсолютної ліквідності, що характеризує негайну можливість підприємства погасити короткострокову заборгованість, тобто це платоспроможність, яку забезпечено безпосередньо грошовими коштами.

Цей показник є найжорсткішим показником платоспроможності, теоретично достатнім вважається значення цього коефіцієнта, яке більше 0,2. Охарактеризуємо динаміку та порядок розрахунку цього коефіцієнта у

таблиці 2.22. З наведених даних видно, що протягом періоду, що аналізувався, коефіцієнт абсолютної платоспроможності не мав стабільної динаміки. До 2007 року відбувалося збільшення цього показника, потім до 2009 року – зменшення, а у 2010 році – знову зростання, причому найменший його рівень був у 2006 році – 0,198, а найбільший – у 2007 році – 0,392. Це пояснюється тим, що у 2006 році був найнижчий рівень грошових коштів, а у 2007 році відбулося зменшення суми поточних зобов'язань і суттєве зростання грошових коштів та їх еквівалентів.

Таблиця 2.22

**Динаміка коефіцієнта абсолютної ліквідності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума грошових коштів та їх еквіваленти (А1), тис.грн.	740,3	1827,8	2134,2	2103,5	2517,4
2. Сума поточних зобов'язань (П1+П2), тис.грн.	3742,7	4659,5	6667,9	7929,2	8601,5
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,198	0,392	0,320	0,265	0,293

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналізуючи таблицю, можна зробити висновок, що санаторно-курортні підприємства мали достатні суми грошових коштів для того, аби ліквідувати короткострокову заборгованість, починаючи із 2007 року, тобто протягом 2007 – 2010 років значення коефіцієнта абсолютної платоспроможності було вищим за нормативне мінімальне значення.

Аналіз рівня платоспроможності ЗАТ „Трускавецькурорт” проводиться за допомогою трьох основних показників – коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкісної ліквідності та коефіцієнт абсолютної ліквідності.

Якщо порівняти дані за 2006 і 2010 рік, то побачимо, що майже у всіх санаторно-оздоровчих закладах погіршився рівень платоспроможності, що свідчить про суттєві недоліки в управлінні санаторно-курортними підприємствами.

Низька спроможність санаторно-курортних підприємств своєчасно розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями внаслідок нестачі грошових коштів формує високий рівень дебіторської та кредиторської заборгованості. Тому необхідно провести детальніший аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості за оздоровницями. Проведемо такий аналіз у таблиці 2.23.

Таблиця 2.23

Характеристика загальної суми дебіторської та кредиторської заборгованості ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Сума загальної дебіторської заборгованості, тис.грн.	1934,3	3659,1	3734,0	3323,2	2269,2
2. Сума загальної кредиторської заборгованості, тис.грн.	2964,5	3927,8	5894,6	7090,0	7836,1
3. Коефіцієнт співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості	1,53	1,07	1,58	2,13	3,45
4. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,652	0,932	0,633	0,469	0,290

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

З даних таблиці 2.23 видно, що загальна сума кредиторської заборгованості санаторно-курортних підприємств протягом періоду, що аналізується, постійно збільшувалася, а дебіторської – до 2008 року зростала, а потім зменшувалася. Так, за 2006–2010 роки дебіторська заборгованість збільшилася з 1934,3 тис.грн. до 2269,2 тис.грн. (у 1,17 разів), а кредиторська заборгованість – із 2964,5 тис.грн. до 7836,1 тис.грн. (у 2,6 рази).

Наведені дані свідчать, що у аналізованого підприємства протягом усього періоду кредиторська заборгованість перевищувала дебіторську, що негативно характеризувало їх фінансовий стан. Але якщо у 2006 році

коефіцієнт перевищення становив 1,53, то у 2010 – 3,45, що до деякої міри свідчить про погіршення стану розрахунків підприємства.

Для того, аби детальніше проаналізувати фінансовий стан санаторно-курортних підприємств необхідно розглянути поряд із динамікою активів та капіталу основні показники прибутковості санаторно-курортних підприємств, які будуть характеризувати різні види їх прибутку (прибутків від звичайної, надзвичайної діяльності, чистого прибутку підприємства), а також усі види рентабельності.

Прибуток за своєю сутністю є кінцевим позитивним фінансовим результатом усієї господарської діяльності підприємства, що характеризує доцільність та ефективність його діяльності у цілому. Тому стан та тенденції цього показника відображають і результативність фінансового забезпечення підприємством у цілому.

Підвищення ефективності фінансового забезпечення спрямоване перш за все на максимізацію прибутку підприємств та підвищення рівня їх рентабельності. Оцінка рівня ефективності фінансової діяльності також повинна здійснюватися за допомогою показників рентабельності капіталу та його оборотності, тобто за допомогою показників ділової активності.

На розмір прибутку санаторно-курортних підприємств впливають різноманітні фактори, основним серед яких є результат операційної діяльності, який, у свою чергу, визначається обсягом виручки від реалізації путівок та інших послуг, а на нього, в свою чергу, впливають ціни на реалізовану продукцію, обсяги продажу продукції та, з іншого боку, завантаженість ліжкового фонду.

Фінансово-господарська діяльність підприємств санаторно-курортного комплексу має специфічну рису, яка вирішальним чином впливає на їх кінцеві результати і врахування якої є принципово важливим при розробці методики оцінки фінансового забезпечення таких підприємств. Це нерівномірність завантаженості основної діяльності протягом року, що призводить до значних коливань у грошових надходженнях за цей період.

Нерівномірність завантаженості та надходжень від основної діяльності більшості підприємств санаторно-курортного комплексу можна проаналізувати на основі даних їх поквартальної заповнюваності (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

**Завантаженість та надходження коштів
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Період роботи		Заповнюваність, %	Виручка від реалізації пугівок та послуг у % до річної суми
1 квартал	2006 р.	71,7	18,3
	2007 р.	73,1	16,1
	2008 р.	85,8	19,0
	2009 р.	95,8	20,5
	2010 р.	82,2	19,5
	У середньому за квартал	81,7	18,7
2 квартал	2006 р.	87,6	24,2
	2007 р.	92,8	22,7
	2008 р.	102,1	24,1
	2009 р.	90,0	19,6
	2010 р.	86,8	22,0
	У середньому за квартал	91,9	22,5
3 квартал	2006 р.	102,2	33,7
	2007 р.	109,3	32,4
	2008 р.	114,3	31,1
	2009 р.	116,0	32,7
	2010 р.	100,5	33,2
	У середньому за квартал	108,5	32,6
4 квартал	2006 р.	95,3	23,8
	2007 р.	126,4	28,8
	2008 р.	111,7	25,8
	2009 р.	128,6	27,2
	2010 р.	122,1	25,3
	У середньому за квартал	116,8	26,2

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як показує аналіз даних табл. 2.24, найвищі показники завантаженості або заповнюваності ліжкового фонду спостерігаються у третьому та четвертому кварталах: відповідно 108,5% та 116,8% у середньому за 2006 – 2010 роки. А найменша заповнюваність спостерігалася у першому кварталі – 81,7%.

Відповідно до показників завантаженості найбільша виручка від реалізації у середньому надійшла за 3 квартал – 32,6% від її річної суми, а найменша – у 1 кварталі – 18,7% від річної суми.

За перший квартал завантаженість найвищою була у 2009 році, за другий – у 2008 році, а за третій і четвертий – у 2009 році.

Проаналізуємо тепер динаміку формування різних видів прибутків, які характеризують доходність ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 роки.

Спочатку проведемо аналіз формування та динаміку валового прибутку (табл.2. 25).

Таблиця 2.25

Динаміка показників, що характеризують формування валового прибутку ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр., тис. грн. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	Зміни 2010 до 2006	
						тис. грн.	%
1. Виручка від реалізації	28687,7	35498,7	42537,5	49815,7	63406,4	34718,7	121,0
2. ПДВ	4558,9	5895,3	7099,6	8170,3	10236,5	5677,8	124,5
3. Чистий дохід (виручка)	24128,9	29603,4	35437,9	41645,4	53169,9	29041,0	120,4
4. Собівартість реалізованої продукції	20740,6	25204,9	29890,7	35088,2	43820,5	23079,9	111,3
5. Валовий прибуток (збиток) (р.1-р.2-р.4)	3388,3	4398,5	5547,2	6557,2	9349,4	5961,1	175,9

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як показує аналіз, проведений у табл. 2.25, сума валового прибутку мала протягом цього періоду постійну тенденцію до зростання і у 2010 році зросла порівняно із 2006 роком на 5961,1 тис. грн. або на 175,9%.

Таке зростання валового прибутку пов'язане із наступними причинами:

1) збільшення виручки від реалізації путівок та платних послуг на 34718,7 тис.грн., або на 121% та зростання чистого доходу (виручки за вирахуванням ПДВ) на 29041,0 тис.грн або 120,4%;

2) перевищення темпів зростання виручки над темпами зростання собівартості, собівартість збільшилася на 111,3%, а виручка – на 121%.

Збільшення виручки від реалізації відбувалося за рахунок зростання обсягу продажу послуг.

Аналогічним чином покажемо формування фінансових результатів від операційної діяльності у динаміці (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Динаміка показників, що характеризують формування прибутку від операційної діяльності ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр., тис.грн. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	Зміни 2010 до 2006	
						тис. грн.	%
1. Валовий прибуток (збиток)	3388,3	4398,5	5547,2	6557,2	9349,4	5961,1	175,9
2. Інші операційні доходи	981,6	1176,5	925,7	1096,5	862,0	-119,6	-12,2
3. Адміністративні витрати	781,0	991,4	1170,6	1427,1	1826,0	1045,0	133,8
4. Витрати на збут	158,6	158,7	221,0	341,9	431,6	273,0	172,1
5. Інші операційні витрати	1634,4	1733,2	1275,2	1181,8	1284,9	-349,5	-21,4
6. Фінансові результати від операційної діяльності	1795,9	2791,7	3806,1	4702,9	6668,9	4873,0	271,3

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як видно із даних, наведених у табл. 2.26, сума фінансових результатів зростала за звітний період з кожним роком. За 2006–2010 рр. вона зросла на

4873 тис. грн. або на 271,3%. Такому суттєвому зростанню сприяли, насамперед, зростання валового прибутку на 175,9% або на 5961,1 тис. грн, а також зменшення інших операційних витрат на 349,5 тис. грн. або на 21,4%.

Для повноти аналізу також необхідно проаналізувати утворення фінансових результатів від звичайної діяльності та чистого прибутку, їх динаміку, а також фактори їх зміни (табл. 2.27).

Таблиця 2.27

Динаміка показників, що характеризують формування фінансових результатів від звичайної діяльності та чистого прибутку ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр., тис.грн. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	Зміни 2010 до 2006	
						тис. грн.	%
1. Фінансові результати від операційної діяльності	1795,9	2791,7	3806,1	4702,9	6668,9	4873,0	271,3
2. Дохід від участі у капіталі	-	9,2	27,8	-	3,4	3,4	-
3. Інші фінансові доходи	22,0	32,5	40,1	59,6	83,9	61,9	281,4
4. Інші доходи	779,0	95,4	3098,7	19,7	135,0	-664,0	-82,7
5. Фінансові витрати	5,7	4,3	-	12,1	34,6	28,9	507,0
6. Інші витрати	603,0	499,7	4621,1	1236,1	1878,3	1275,3	211,5
7. Фінансові результати від звичайної діяльності (після оподаткування)	1314,3	1667,3	1535,8	1931,5	3347,0	2032,7	149,5
8. Надзвичайні доходи	-	-	-	-	60,7	60,7	-
9. Надзвичайні витрати	-	-	-	157,1	-	-	-
10. Податок із надзвичайного прибутку	-	-	-	-	15,2	15,2	-
11. Чистий прибуток за мінусом збитку	1314,3	1667,3	1535,8	1774,4	3392,5	2078,2	158,1

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як видно із даних табл. 2.27, сума фінансових результатів від звичайної діяльності у 2010 р. зросла на 2032,7 тис. грн. або на 149,5% порівняно із 2006 роком, але постійної тенденції до зростання протягом періоду не спостерігалось. Так, у 2008 році відбулося зменшення прибутку від звичайної діяльності порівняно із 2007 роком на 131,5 тис. грн, оскільки у 2008 році спостерігалось дуже велике зростання інших витрат. Інші витрати зростали у зв'язку із збільшенням відрахувань на інвестиційну діяльність підприємства,

витрат на утримання ЗАТ „Трускавецькурорт” та інших витрат від звичайної діяльності.

На кінець періоду фінансові результати становили 3347 тис. грн., причому такого зростання порівняно із 2006 роком підприємство досягло за рахунок збільшення фінансової результативності від операційної діяльності, а також від зростання доходів від участі у капіталі та інших фінансових доходів (див. табл. 2.27). Оскільки у підприємства протягом 2006 – 2008 років не було надзвичайних доходів та витрат, то сума чистого прибутку відповідала сумі фінансових результатів від звичайної діяльності. А вже у 2009 році з'явилися надзвичайні витрати на суму 157,1 тис. грн., і розмір чистого прибутку склав 1774,4 тис. грн., а у 2010 році з'явилися надзвичайні доходи на суму 60,7 тис. грн., і розмір чистого прибутку склав 3392,5 тис. грн., тобто збільшився, порівняно із 2006 роком, на 2078,2 тис. грн. або 158,1%.

За даними проведеного аналізу фінансової результативності санаторно-курортних підприємств можна зробити декілька важливих висновків: протягом аналізованого періоду відбувалося суттєве зростання валового прибутку (на 175,9% або у 2,8 рази), фінансових результатів від операційної діяльності (на 271,3% або у 3,7 рази), фінансових результатів від звичайної діяльності (на 149,5% або у 2,5 разів) та чистого прибутку (на 158,1% або у 2,6 разів), що є однією із ознак покращення фінансового стану підприємства.

Більш точно відображають кінцеві результати господарювання показники рентабельності. Вважаємо, що ці показники слід об'єднати у 3 групи:

- 1) показники, які характеризують рентабельність продаж основних та додаткових послуг, що надають оздоровниці;
- 2) показники рентабельності затрат на виробництво основних та додаткових послуг;
- 3) показники рентабельності капіталу.

Наведемо динаміку цих показників та методику їх розрахунку за групами у таблицях. При цьому аналізуватимемо показники у розрізі:

1) основної діяльності, до якої входять санаторно-курортне обслуговування та відпочинок, а також курортно-амбулаторне обслуговування (табл. 2.28);

2) діяльності підприємства із реалізації послуг допоміжних підрозділів оздоровниць та платних послуг, що не увійшли до вартості путівки;

3) діяльності із реалізації послуг допоміжних підприємств;

Таблиця 2.28

Аналіз показників, що характеризують рентабельність продаж основних та додаткових послуг, які надають оздоровниці ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Прибуток від реалізації путівок та санаторно-курортних послуг, тис. грн.	2274,2	2929,6	3727,1	4129,5	5917,1
2. Прибуток від реалізації допоміжних послуг, що не входять до вартості путівки, тис. грн.	248,1	383,9	444,4	672,2	1195,5
3. Прибуток від реалізації послуг допоміжних підприємств, тис. грн.	-219,1	-62,3	-15,9	-13,5	-20,8
4. Загальний прибуток від реалізації, тис. грн.	1988,2	2424,8	2351,6	3534,0	4978,3
5. Чистий прибуток, тис. грн.	1573,5	1802,4	1935,1	1974,1	3392,5
6. Виручка від реалізації путівок та основних послуг, тис. грн.	24527,4	31469,6	38629,4	37688,4	46916,4
7. Виручка від реалізації послуг, що не входять до вартості путівки, тис. грн.	3347,0	3365,8	3404,4	3627,1	5845,6
8. Виручка від реалізації послуг допоміжних підприємств, тис. грн.	1089,3	618,8	336,3	329,9	407,9
9. Загальні доходи від реалізації продукції (включаючи інші доходи), тис. грн.	30470,3	36912,3	46629,8	42821,2	54254,2
10. Чистий дохід, тис. грн.	24128,9	29603,4	35437,9	41645,4	53169,9
11. Рентабельність продажу путівок та основних послуг, % (р.1:р.6)	9,3	9,3	9,6	11,0	12,6
12. Рентабельність продажу послуг, що не входять до вартості путівки, % (р.2:р.7)	7,4	11,4	13,1	18,5	20,5
13. Рентабельність продажу послуг допоміжних підприємств, % (р.3:р.8)	-2,0	-10,1	-4,7	-4,1	-5,1
14. Рентабельність продажу, % (р.4:р.9)	6,5	6,6	5,0	8,3	9,2
15. Загальна рентабельність діяльності, % (р.5:р.10)	6,5	6,1	5,5	4,7	6,4

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Дані таблиці 2.28 свідчать про загальне зростання усіх показників рентабельності продаж, крім прибутковості послуг допоміжних підприємств, що протягом усього періоду залишалася від'ємною із причини отриманих збитків цих підприємств. Рентабельність продажу путівок та основних послуг починаючи із 2007 року зростала і у 2010 році становила 12,6%, що на 3,3% більше, ніж у 2006 році. Прибутковість продажу платних послуг, що не входять до вартості путівки, також збільшувалася у динаміці і на кінець 2010 року становила 20,5%, що є найбільшою величиною серед усіх показників рентабельності.

Що стосується загальної рентабельності продажу, що розраховується шляхом ділення загального прибутку від реалізації (фінансові результати від звичайної діяльності, враховуючи збитки) на загальні доходи від реалізації продукції (входять усі види доходів), то цей показник не мав стабільної тенденції. Так, до 2007 року він збільшувався і складав 6,6%, потім у 2008 році зменшився на 1,6%, а потім зростав до 2010 року, коли становив 9,2%.

Загальна рентабельність діяльності, яка розраховується шляхом ділення чистого прибутку на чистий дохід від реалізації, до 2009 року зменшувалася, а у 2010 році зросла і складала 6,4%. Таке зменшення пояснюється випереджаючим зростанням чистого доходу порівняно із чистим прибутком.

Проаналізуємо тепер наступну групу показників рентабельності, що характеризують прибутковість витрат на виробництво основних та додаткових послуг у таблиці 2.29.

Як свідчать дані табл. 2.29, за аналізований період відбулося збільшення рентабельності витрат усіх видів діяльності.

Рентабельність виробництва санаторно-курортних послуг зростала протягом усього періоду і у 2010 році становила 14,4%, що на 4,2% більше, ніж у 2006 році. Прибутковість виробництва платних послуг, що не входять до вартості путівки, також збільшилася на 17,7% і на кінець 2010 року

становила 25,5%, що є найбільшою величиною серед усіх показників рентабельності.

Рентабельність допоміжних підприємств була від'ємною із причини отриманих збитків цими підприємствами, але у 2010 році, порівняно із 2006 роком, вона збільшилася на 11,8%.

Таблиця 2.29

Аналіз показників, що характеризують рентабельність затрат на виробництво основних та додаткових послуг ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Прибуток від реалізації путівок та санаторно-курортних послуг, тис. грн.	2274,2	2929,6	3727,1	4129,5	5917,1
2. Прибуток від реалізації допоміжних послуг, що не входять до вартості путівки, тис. грн.	248,1	383,9	444,4	672,2	1195,5
3. Прибуток від реалізації послуг допоміжних підприємств, тис. грн.	-219,1	-62,3	-15,9	-13,5	-20,8
4. Загальний прибуток від реалізації, тис. грн.	1988,2	2424,8	2351,6	3534,0	4978,3
5. Витрати на санаторно-курортне обслуговування, тис. грн.	22253,2	28540,0	34902,3	33558,9	40999,3
6. Витрати допоміжних господарств, тис. грн.	3098,9	2981,9	2960,0	2954,9	4650,1
7. Витрати допоміжних підприємств, тис. грн.	1308,4	681,1	352,2	343,4	428,7
8. Загальні витрати на виробництво та реалізацію продукції (включаючи інші витрати), тис. грн.	28482,1	34487,5	44278,2	39287,2	49275,9
9. Рентабельність надання санаторно-курортних послуг, % (р. 1:р.5)	10,2	10,3	10,7	12,3	14,4
10. Рентабельність виробництва інших видів послуг, % (р. 2:р.6)	8,0	12,9	15,0	22,7	25,7
11. Рентабельність допоміжних підприємств, % (р. 3:р.7)	-16,7	-9,1	-4,5	-3,9	-4,9
12. Загальна рентабельність виробництва послуг, % (р. 4:р.8)	6,9	7,0	5,3	9,0	10,1

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

А загальна рентабельність виробництва послуг не мала стабільної динаміки, оскільки періоду збільшення у 2007 році (на 0,1%) наслідував

період зменшення у 2008 році (1,7%), а потім знову почалося зростання до 10,1% у 2010 році.

Якщо проаналізувати усі показники рентабельності певного виду діяльності, то побачимо, що рентабельність основної діяльності та загальна прибутковість (затрат і продажу) є досить значною, що свідчить про ефективність продажу та виробництва санаторно-курортних послуг.

Виробництво та продаж платних послуг, що не входять до вартості путівок, є найефективнішим із усіх видів діяльності, починаючи із 2007 року, коли рентабельність цього виду діяльності почала перевищувати аналогічні показники інших видів діяльності. Основною причиною цього є невисокі затрати на надання цих послуг.

Проведемо аналіз рентабельності капіталу санаторно-курортних підприємств (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

**Аналіз показників рентабельності капіталу
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006–2010 рр. ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Чистий прибуток, тис. грн.	1573,5	1802,4	1935,1	1974,1	3392,5
2. Середньорічна сума капіталу, тис. грн.	57675,25	59961,5	63009,05	64227,0	66362,95
3. Середньорічна сума необоротних активів, тис. грн	48928,4	49933,55	51058,85	51848,6	54221,55
4. Середньорічна сума власного капіталу, тис. грн	51497,5	52765,9	52683,8	52889,55	55290,9
5. Рентабельність капіталу (активів),% (р. 1:р.2)	2,7	3,0	3,1	3,1	5,1
6. Рентабельність необоротних активів, % (р. 1:р.3)	3,2	3,6	3,8	3,8	6,3
7. Рентабельність власного капіталу, % (р. 1:р.4)	3,1	3,4	3,7	3,7	6,1

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз рентабельності капіталу та активів свідчить про загальне покращення ефективності їх використання, про що свідчить зростання усіх

показників за 2006–2010 роки (крім 2009 р., коли усі показники були сталими).

Рентабельність капіталу (активів), що характеризує рівень чистого прибутку, який генерується усіма активами підприємства, за аналізований період зростає на 2,4%, рентабельність необоротних активів – на 3,1%, а рентабельність власного капіталу – на 3%.

Аналіз рентабельності ЗАТ „Трускавецькурорт” проводиться через призму трьох основних показників – рентабельність продажу, активів та власного капіталу.

Протягом 2006–2010 років у показниках рентабельності активів та власного капіталу у жодного підприємства не було стабільної тенденції. Але, на кінець 2010 року, порівняно із 2006 роком, відбулося зростання рентабельності у всіх оздоровниць і допоміжних підприємств.

Для того, аби зробити висновок про ефективність використання капіталу, необхідно провести аналіз ділової активності підприємства, що характеризує доцільність використання ресурсів підприємством та швидкість їх руху.

Ділову активність підприємств санаторно-курортного комплексу можна проаналізувати за допомогою абсолютних та відносних показників. Серед абсолютних показників слід виокремити обсяг реалізації санаторно-курортних послуг, прибуток, загальну величину авансованого капіталу.

При аналізі абсолютних показників ділової активності необхідно враховувати „золоте правило” економіки підприємства [16, с.416]:

$$T_{\Pi} > T_B > T_A > 100\%$$

де T_{Π} - темп зміни прибутку,

T_B - темп зміни виручки,

T_A - темп зміни активів підприємства.

Проведемо аналіз динаміки зміни цих показників у таблиці 2.31.

Таблиця 2.31

**Темпи зміни абсолютних показників ділової активності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2006-2010 роки порівняно з
попередніми роками, % ***

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Прибуток (чистий за мінусом збитку)	494,3	126,9	92,1	115,5	191,2
2. Виручка від реалізації санаторно-курортних послуг	118,4	123,7	119,8	117,1	127,3
3. Активи (майно) підприємства	99,5	108,5	102,0	103,2	102,1

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Як показують дані таблиці 2.31, „золоте правило” виконувалося у підприємства у 2007 і 2010 роках. У 2006 році вартість активів, порівняно із попереднім роком, зменшилася на 0,5%, що не дозволило виконати правило. У 2008 і 2009 роках темпи зростання виручки перевищували зростання прибутку та активів. Тобто, у 2007 і 2010 роках відбувалося збільшення ефективності використання фінансових ресурсів, вкладених у оборотний капітал, а у 2006, 2008 і 2009 роках – зниження.

Відносні показники ділової активності характеризують швидкість обороту засобів підприємства, а також співвідношення між набором економічних ресурсів та обсягом виробництва:

1. Коефіцієнт оборотності активів, що розраховується шляхом ділення чистого доходу від продажу продукції та послуг на середньорічну вартість активів підприємства. Показує оборотність усього капіталу, інвестованого у підприємство та ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів.

2. Коефіцієнт оборотності основних засобів, або фондівдача, є часткою від ділення чистого доходу на середньорічну вартість основних

засобів, характеризує ефективність використання основних засобів та інших необоротних активів.

3. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів розраховується шляхом ділення чистого доходу на середньорічну вартість оборотних коштів, він відображає швидкість обертання матеріальних та грошових ресурсів підприємства.

4. Коефіцієнт оборотності власного капіталу, що показує ефективність використання власних фінансових ресурсів і є часткою від ділення чистого доходу на середньорічну вартість власних засобів. Він уточнює коефіцієнт оборотності активів і акцентує увагу на віддачі грошових коштів акціонерів підприємства.

5. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості показує швидкість оборотності дебіторської заборгованості за певний період, розраховується шляхом ділення чистого доходу на середньорічну вартість дебіторської заборгованості.

6. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості розраховується як частка від ділення чистого доходу на середньорічну вартість цієї заборгованості і характеризує швидкість оборотності кредиторської заборгованості.

7. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості характеризує співвідношення розрахунків за видами заборгованості, причому його зменшення характеризує позитивно ситуацію із фінансуванням поточної діяльності підприємства.

8. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів розраховується як частка від ділення чистого доходу на середньорічну вартість товарно-матеріальних запасів і характеризує швидкість їх реалізації.

9. Термін погашення дебіторської заборгованості, що розраховується як ділення кількості днів у періоді (365) на коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, показує середній термін обороту дебіторської заборгованості у днях.

10. Термін погашення кредиторської заборгованості, який є часткою від поділу кількості днів у періоді (365) на коефіцієнт оборотності цього виду заборгованості, показує середній термін покриття термінових зобов'язань.

11. Термін оборотності матеріальних запасів показує середній період оборотності запасів і розраховується шляхом ділення кількості днів у періоді (365) на коефіцієнт оборотності матеріальних запасів.

12. Тривалість операційного циклу характеризує період, протягом якого фінансові ресурси знаходяться у дебіторській заборгованості та запасах і є сумою терміну оборотності матеріальних запасів та терміну погашення дебіторської заборгованості.

13. Тривалість фінансового циклу характеризує період, протягом якого фінансові ресурси відволікаються із обороту і є різницею між тривалістю операційного циклу та терміном погашення кредиторської заборгованості.

Розглянемо динаміку цих показників за 2006 – 2010 роки у таблиці 2.32.

Таблиця 2.32

Аналіз ділової активності ЗАТ «Трускавецькурорт» за 2006–2010 рр. *

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
1. Коефіцієнт оборотності активів	0,418	0,494	0,562	0,648	0,801
2. Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	0,493	0,533	0,694	0,803	0,981
3. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	2,832	3,093	3,086	3,596	4,629
4. Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,450	0,533	0,620	0,722	0,962
5. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	9,755	10,76	9,587	12,14	19,015
6. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	6,162	7,047	6,257	5,722	6,433
7. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,652	0,932	0,633	0,469	0,290

Прод. табл. 2.32

8. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	4,560	5,183	5,813	6,659	7,796
9. Термін погашення дебіторської заборгованості, днів	34,417	33,922	38,072	30,07	19,195
10. Термін погашення кредиторської заборгованості, днів	59,234	51,795	58,335	63,79	56,739
11. Термін оборотності матеріальних запасів, днів	80,051	70,422	62,790	54,80	46,82
12. Тривалість операційного циклу, днів (р.9+р.11)	117,468	104,344	100,862	84,87	66,015
13. Тривалість фінансового циклу, днів (р.12 – р.10)	58,234	52,549	42,527	21,08	9,276

Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналіз даних таблиці 2.32 показує, що коефіцієнт оборотності активів мав постійну тенденцію до зростання, тобто відбувалося прискорення кругообігу засобів підприємства, причому у 2010 році капітал проходив 0,801 оборот, що майже удвічі більше показника 2006 року – 0,418.

Фондовіддача також постійно зростала, що означає покращення використання основних засобів. Так, у 2006 році з 1 гривні, вкладеної в основні засоби, підприємство отримувало 0,493 грн., а вже у 2010 – 0,981 грн.

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів не мав стабільної тенденції, оскільки до 2007 року відбувалося зростання ефективності їх використання (2,832 до 3,093), потім спостерігалось невелике зниження до 3,086, а у наступному році знову намітилася тенденція до зростання, яка продовжувалася до кінця періоду.

Динаміка коефіцієнта оборотності власного капіталу свідчить про підвищення ефективності його використання. Загалом за період він зріс із 0,45 до 0,962, тобто кожна інвестована гривня акціонерного капіталу у 2006 році приносила 0,45 грн. віддачі, а вже у 2010 році – 0,962 грн.

В умовах ринкового господарства для запобігання кризи неплатежів важливе значення має аналіз оборотності кредиторської та дебіторської заборгованості.

Аналіз показника оборотності дебіторської заборгованості показує, що він не мав стабільної тенденції. У 2007 році, порівняно із попереднім, він збільшився на 1,005, потім зростання продовжилося із 2008 до 2010 років (із 0,958 до 19,015), що свідчить про збільшення швидкості сплати заборгованості підприємству, зменшення продажу санаторно-курортних послуг у кредит. А зниження цього показника, яке відбулося у 2008 році, порівняно із попереднім, пов'язане із зростанням обсягів санаторно-курортних та інших послуг, що надаються у кредит.

Відповідно, середній термін погашення дебіторської заборгованості спочатку зменшувався, потім збільшувався, а далі знову зкорочувався. Так, якщо у 2006 році цей термін становив 37,417 дня, тобто термін надання товарного кредиту складав приблизно 37,4 днів, то вже у 2010 році відбулося зменшення цього терміну до 19,195 днів, що є сприятливим для підприємства.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості до 2007 року зростав, що означає збільшення швидкості сплати заборгованості підприємством. У 2007 р. цей термін становив приблизно 7 днів, потім до 2009 року спостерігалось падіння цього коефіцієнту до 5,722, тобто оборотність зменшилася, а вже у 2010 році він збільшився до 6,4 дня. За досліджуваний період у цілому цей показник збільшився, що свідчить про зменшення купівлі продукції у кредит та зростання швидкості погашення боргів. Відповідно, середній термін погашення цієї заборгованості змінювався у протилежному напрямку.

Якщо аналізувати співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, то бачимо, що із 2007 року цей коефіцієнт мав стабільну тенденцію до зниження, що позитивно характеризує ситуацію із фінансуванням підприємства.

Для аналізу стійкості фінансового стану необхідно порівняти коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості. Дані таблиці 2.26 показують, що протягом усього періоду оборотність дебіторської заборгованості перевищувала швидкість обороту кредиторської, що означає перевищення швидкості сплати боргів підприємству над швидкістю погашення заборгованості самим підприємством. А терміни погашення кредиторської заборгованості перевищували терміни сплати дебіторської, тобто із санаторно-курортним підприємством дебітори розраховувалися пізніше, ніж треба було сплатити кредиторам.

На відміну від попередніх двох показників коефіцієнт оборотності матеріальних запасів мав постійну тенденцію до зростання протягом 2006–2010 років, що є позитивною тенденцією. На кінець періоду цей показник становив 7,796, тобто у цьому році запаси робили за рік 7,796 обертів. Відповідно, термін оборотності матеріальних запасів зменшувався, тобто скорочувалася тривалість оборту запасів.

Стосовно тривалості операційного циклу, то він постійно зменшувався. Загалом за 2006–2010 роки він скоротився на 51,453 дня, тобто період перетворення виробничих запасів на грошові кошти зменшився на 51,5 днів.

Аналогічною була динаміка тривалості фінансового циклу, який у цілому за період зменшився на 48,967 дня, що означає зменшення часу, протягом якого фінансові ресурси було вилучено із обороту приблизно на 49 днів.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз стану фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств на прикладі санаторіїв ЗАТ „Трускавецькурорт” показав, що його можна вважати у цілому позитивним, про що свідчить стабільне зростання суми майна підприємства, підвищення його мобільності,

збільшення грошових коштів, наявний приріст власного капіталу, зростання нерозподіленого прибутку та його частки у власному капіталі підприємства.

Санаторно-курортним підприємствам притаманні деякі особливості у залученні джерел коштів та їх розміщення:

а) висока частка основних засобів у складі майна підприємства: 2006 рік – 82,5 %, 2007 рік – 77,7 %, 2008 рік – 76,6 %, 2009 рік – 77,4 % і 2010 рік – 79,2 %;

б) структура джерел фінансових ресурсів характеризується переважаючою часткою власного капіталу – більше 82 % протягом періоду, що аналізувався.

2. Аналіз майнового стану групи цих підприємств показав стійку тенденцію зростання рівня зношеності основних засобів при незначному їх прирості та стійкому зменшенні їх придатності. При цьому коефіцієнт оновлення основних засобів зріс, а термін оновлення зменшився. Щодо коефіцієнта вибуття основних засобів, то йому була притаманна нерівномірна динаміка, але загалом за період він зменшився несуттєво.

3. Основною метою аналізу фінансового стану санаторно-курортних підприємств на сучасному етапі розвитку є визначення рівня їх фінансової рівноваги за допомогою показників фінансової стійкості та платоспроможності. Проведений аналіз показав, що фінансовий стан санаторно-курортних підприємств можна охарактеризувати як нестійкий, оскільки на це вказувало значення тривимірного показника фінансової стійкості протягом усього періоду (0,01).

Про певне зменшення фінансової стійкості свідчить зменшення фінансової незалежності (від 0,903 у 2006 році до 0,842 у 2010 році), маневреності власного капіталу (від 0,054 у 2006 році до 0,016 у 2010 році), забезпеченості власними оборотними коштами (від 0,346 у 2006 році до 0,081 у 2010 році), причому останні два показники були нижчими за нормативні значення протягом періоду. Також негативно характеризували фінансовий стан зменшення поточної та швидкісної ліквідності підприємства, що означає

погіршення платоспроможності, але у цілому баланс підприємства був ліквідним, на що вказує проведений аналіз ліквідності активів та строків погашення пасивів.

4. Обґрунтовано організаційно-методичні засади поетапного залучення підприємствами санаторно-курортного комплексу інструментів боргового фінансування, що дає змогу залежно від економічного розвитку підприємства визначити його стратегію на основі розрахунку рентабельності основних послуг, додаткових платних послуг (охорони здоров'я, побутових, культурно-масових, туристично-екскурсійних, автотранспортних, зв'язку, житлово-комунальних) та послуг допоміжних підприємств.

5. Удосконалено методичний підхід до поділу витрат операційної діяльності санаторно-курортних підприємств на умовно-постійні та змінні, що дає змогу оцінити вплив зміни обсягів наданих послуг на структуру витрат із урахуванням специфіки функціонування рекреаційної сфери.

На підтвердження висновку про ефективність використання капіталу, свідчить: зростання коефіцієнта оборотності активів загалом, а також основних та оборотних, коефіцієнта оборотності власного капіталу, коефіцієнта оборотності матеріальних запасів, а також зменшення тривалості операційного та фінансового циклів, терміну погашення дебіторської та кредиторської заборгованості та співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості.

Матеріали, наведені у цьому розділі знайшли відображення у чотирьох публікаціях [105; 116; 117; 183].

РОЗДІЛ 3

Напрями модернізації фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу

3.1. Удосконалення управління формуванням прибутку підприємств санаторно-курортного комплексу в контексті його максимізації

Теоретичне дослідження економічної літератури та проведення аналізу фінансово-економічного стану підприємств санаторно-курортного комплексу дозволяє зробити висновок, що у системі фінансового забезпечення підприємства найбільш складним та відповідальним ланцюгом є управління фінансами. Брігхем Ю. відмічає, що „в умовах ринкової економіки управління фінансами стає, можливо, найбільш складною та пріоритетною задачею, яка постає перед управлінським персоналом будь-якої фірми незалежно від сфери і масштабів її діяльності” [14, с.12].

Оскільки результати дослідження, що викладені у другому розділі, вказують на те, що на фінансовий стан аналізованого підприємства негативно впливають деякі фактори і, у зв'язку з цим, ефективність управління певними видами ресурсів та характеристиками діяльності підприємств погіршилася, то першочерговим завданням вдосконалення фінансового управління підприємством мають бути певні дії щодо їх усунення, оздоровлення фінансового стану підприємства та підвищення його прибутковості.

Ці завдання вирішують за допомогою раціонального управління фінансами підприємств, яке, на нашу думку, має містити наступні елементи:

- 1) достовірну та систематичну оцінку фінансового стану;
- 2) аналіз, планування та контроль фінансових результатів;
- 3) аналіз руху капіталу та активів та управління ними;
- 4) аналіз, планування та контроль змін структури балансу;
- 5) планування і контроль фінансових потоків (грошових надходжень, витрат грошових коштів);

- б) формування, перевірка реалізації планів продажу санаторно-курортних послуг;
- 7) управління витратами;
- 8) оптимізацію основних економічних показників підприємства та його структурних підрозділів (зменшення витрат, збільшення обсягу реалізації, зростання прибутку);
- 9) розробка бюджетів підрозділів, центрів фінансової відповідальності (ЦФВ) та здійснення контролю за їх виконанням.

Досягти практичного результату за допомогою теорії фінансового менеджменту можна тільки тоді, коли вона буде усвідомлена фінансовими менеджерами підприємств. У першу чергу необхідно впроваджувати систему управління фінансами, яку можна подати такою схемою (рис. 3.1).

Джерело: складено автором

Рис. 3.1. Система фінансового управління підприємством СКК

Охарактеризувавши основні блоки цієї схеми (рис. 3.1), можна зробити висновок, що інформаційною базою системи управління фінансами є фінансовий та управлінський облік, які забезпечують наступні блоки необхідними даними.

На основі даних фінансового обліку здійснюється фінансова діагностика підприємства, яка є наступним блоком системи фінансового управління (рис. 3.1), завданням якої є вчасне інформування управлінців про

ті зміни фінансового стану та ефективності управління фінансами, які відбулися на підприємстві за останній період часу.

Важливу роль в управлінні фінансами відіграє управлінський облік, який є конфіденційним і призначений для створення оперативної системи прийняття рішень менеджерами підприємства.

Формування системи управлінського обліку є необхідним для вирішення задач оперативного аналізу та управління на підприємстві. На рис. 3.1 це – блок "CVP - аналіз" або "Cost - Volume - Profit - аналіз", який є аналізом взаємозв'язку витрат виробництва, обсягів реалізації та прибутку.

Заключним етапом вдосконалення системи управління фінансами на підприємстві є впровадження наведених на рис. 3.1 методів фінансового планування та контролю, зокрема бюджетування, що віддзеркалює якість управління підприємством, відповідність рівня його менеджменту і прийнятих управлінських рішень сучасним вимогам.

Однією з головних функцій бюджетування є планування майбутньої діяльності підприємства, прогнозування фінансового стану, ресурсів, доходів та витрат, у чому і полягає значимість бюджетування для прийняття управлінських рішень [9, с. 168]. Бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства та оформлення його результатів системою бюджетів [75, с.40]. У залежності від поставлених завдань бюджетування, бюджети підприємства можуть бути генеральні та часткові, гнучкі і статичні [87, с.268].

Вказані вище блоки представляють систему, яка є першим кроком побудови якісного фінансового управління підприємством. Наступним кроком є вдосконалення управління фінансами за допомогою різних математичних та статистичних методів, зокрема кореляційно-регресійного аналізу.

В фінансовій науці взаємозв'язок показників, що формують економічні результати діяльності підприємства, піддані глибокому теоретичному переосмисленню. Результатом цих пошуків стало визнання сучасного

ефективного методу рішення взаємопов'язаних завдань, тобто аналізом „Витрати – Обсяг – Прибуток” (CVP) або аналіз беззбитковості, що дозволяє простежити залежність фінансових результатів підприємства від зміни структури витрат і обсягу виробництва, а також виявити можливості самофінансування рекреаційно-оздоровчої галузі для оцінки її організаційно-економічних резервів беззбитковості або межі рентабельності. Основою цього аналізу є групування витрат на постійні та змінні, що має не тільки теоретичну, а і практичну цінність для будь-якого підприємства, оскільки дозволяє виявляти внутрішні фінансові резерви.

Поділ витрат на змінні, що змінюються прямо пропорційно до зміни обсягу виручки та умовно постійні, які не змінюються із зміною виручки від реалізації санаторно-курортних послуг, є важливим для виявлення залежності між обсягом виручки від реалізації, рівнем витрат і прибутком.

Для здійснення такого групування необхідне методичне визначення ознак поділу витрат на умовно-постійні та змінні. У різноманітній економічній літературі наводяться наступні трактування цих понять: „постійні витрати – це витрати, величина яких не змінюється залежно від зміни обсягу виробництва”, „змінні витрати – витрати, величина яких змінюється залежно від зміни обсягу виробництва” [47; 53; 173]. Або, іншими словами, постійні витрати мають тенденцію залишатися сталими на певний обсяг реалізації протягом визначеного періоду часу, а змінні – змінюються відповідно до обсягу реалізації продукції.

Згідно із визначеннями І. Ворста та П. Ревентлоу, „під постійними витратами розуміють такі витрати, сума яких у даний період часу не залежить безпосередньо від величини та структури виробництва і реалізації”. „Під пропорційними змінними витратами розуміють змінні витрати, які змінюються у відносно тій самій пропорції, що і виробництво та реалізація” [25, с. 106].

Нами проведено групування витрат на умовно-постійні та змінні на аналізованому підприємстві за останні 3 роки. До умовно-постійних

відносяться витрати, сума яких не змінюється із зміною виручки від реалізації путівок, тобто, які не залежать від кількості відпочиваючих, наприклад, амортизаційні відрахування, поточний ремонт будівель та споруд, канцелярські та поштово-телеграфні видатки, витрати на охорону праці і т.п. А також у повному обсязі сюди входять податки та збори, що у свою чергу включають наступні види – плата за землю, комунальний податок, податок за використання надр, плата за використання прісної води, податок на геологорозвідувальні роботи, податок із власників транспортних засобів та інші.

Змінними є витрати, що мають постійні та змінні ознаки і змінюються разом із змінами обсягів реалізації, але не у прямій пропорції. Для санаторно-курортних закладів – це витрати на харчування, лікування та медикаменти.

На підприємствах санаторно-курортного комплексу значну частку складають так звані змішані статті затрат, що включають і умовно-постійні, і змінні витрати. Наприклад, це витрати на освітлення, опалення, утримання приміщень, автотранспорту та ін. Для таких статей витрат визначена частка умовно-постійної частини і змінної. Також існує така стаття витрат як загальновиробничі, для яких одразу у Звіті про собівартість реалізованих ліжкоднів визначена сума постійної їх частини і змінної.

Перелік змінних та умовно-постійних витрат для кожного підприємства є своїм, але критерій класифікації є універсальним: залежність або незалежність від зміни обсягу виробництва. Не дивлячись на те, що при підрахунку витрат існує певна міра умовності, аналіз витрат дозволяє виявити певні можливості підприємства в оптимізації своїх прибутків.

Отже, здійснимо умовний розподіл затрат на умовно-постійні та змінні (див. табл. 3.1), беручи за основу поділ витрат, запропонований М. Грідчиною і В. Калитюком для СКК “Форос” [30, с. 18] і коригуючи його відповідно до нових міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності, а також аналізуючи вплив зміни обсягу виробництва на їх суми.

Таблиця 3.1

**Структура витрат на санаторно-курортне обслуговування
ЗАТ „Трускавецькурорт” (2008 р.) ***

Статті витрат	Сума, тис.грн.	Постійні витрати		Змінні витрати	
		% до к.2	Сума, тис. грн	% до к.2	Сума, тис. грн.
1	2	3	4	5	6
Витрати на оплату праці	4995,2	95	4745,4	5	249,8
Нарахування	1875,9	95	1782,1	5	93,8
Витрати на харчування	8135,8			100	8135,8
Витрати на лікування	675,3			100	675,3
Витрати на культмасові заходи	151,5	10	15,2	90	136,3
Амортизація	2013,9	100	2013,9		
Експлуатаційні витрати, у т.ч.:	7203,9	69,8	5026,4	30,2	2177,5
- опалення	1552,0	70	1086,4	30	465,6
- вода і каналізація	287,3	30	83,5	70	203,8
- електроенергія	1208,4	40	483,4	60	725,0
- прання білизни	193,8	5	9,7	95	184,1
- ремонтний фонд	1933,6	90	1740,2	10	193,4
- транспортні витрати	40,6	50	20,3	50	20,3
- утримання приміщень	770,6	50	385,3	50	385,3
- інші	1217,6	100	1217,6		
Податки та збори	254,6	100	254,6		
Загальновиробничі витрати	1398,5	56	782	44	616,5
Всього собівартість	26704,6	54,7	14619,6	45,3	12085
Всього доходи (без ПДВ)	31672,6				
Прибуток	4968,0				

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Проведений нами аналіз структури витрат ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2008 рік показав наступне:

1. Умовно-постійні витрати складають 14619,6 тис. грн., а їх частка у загальній сумі витрат – 54,7 %. При цьому основну частку цього виду витрат складають – витрати на оплату праці та нарахування, амортизація, експлуатаційні витрати у сумі 5026,4 тис. грн. і податки та збори.

2. Змінні витрати дорівнюють 12085 тис. грн. або 45,3% від загальних витрат. До цього виду витрат у розмірі 100% зараховуються витрати на харчування та лікування, які і складають основну частку цих витрат.

3. Розмір виручки від реалізації путівок склав 31672,6 тис. грн. (без ПДВ), а прибуток від реалізації путівок було отримано у розмірі 4968 тис. грн.

Проведемо аналогічний поділ витрат за 2009 рік у табл. 3.2. Отже, за рік частка умовно-постійних та змінних витрат суттєво не змінилася – вони відповідно складають 55% та 45%. Їх суми зросли відповідно на 2493,2 тис. грн. та 1943,2 тис. грн. і склали 17112,8 тис. грн. та 14028,2 тис. грн.

Таблиця 3.2

**Структура витрат на санаторно-курортне обслуговування
ЗАТ „Трускавецькурорт” (2009 р.) ***

Статті витрат	Сума, тис.грн.	Постійні витрати		Змінні витрати	
		% до к.2	Сума, тис.грн	% до к.2	Сума, тис.грн.
1	2	3	4	5	6
Витрати на оплату праці	5658,0	95	5375,1	5	282,9
Нарахування	2141,9	95	2034,8	5	107,1
Витрати на харчування	9363,4			100	9363,4
Витрати на лікування	765,2			100	765,2
Витрати на культмасові заходи	200,2	10	20,0	90	180,2
Амортизація	2169,2	100	2169,2		
Експлуатаційні витрати, у т.ч.:	8300,6	70,0	5812,0	30,0	2488,6
- опалення	1989,9	70	1392,9	30	597,0
- вода і каналізація	267,3	30	80,2	70	187,1
- електроенергія	1358,3	40	543,3	60	815,0
- прання білизни	188,1	5	9,4	95	178,7
- ремонтний фонд	1874,4	90	1687,0	10	187,4
- транспортні витрати	28,0	50	14,0	50	14,0
- утримання приміщень	1018,8	50	509,4	50	509,4
- інші	1575,8	100	1575,8		
Податки та збори	522,2	100	522,2		
Загальновиробничі витрати	2020,3	58,4	1179,5	41,6	840,8
Всього собівартість	31141,0	55,0	17112,8	45,0	14028,2
Всього доходи (без ПДВ)	36843,4				
Прибуток	5702,4				

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

При цьому розмір виручки від реалізації путівок складав 36843,4 тис.грн. (без ПДВ), а прибуток від реалізації путівок було отримано у

розмірі 5702,4 тис.грн., тобто прибуток зріс на 734,4 тис.грн., а виручка – на 5170,8 тис.грн.

І, нарешті, проведемо групування та аналіз витрат за 2010 рік (табл. 3.3).

Отже, за 2010 рік частка умовно-постійних збільшилася і складала 55,6% або 20956,95 тис.грн., а змінних – відповідно зменшилася і склала 44,4% або 16749,05 тис.грн.

Таблиця 3.3

**Структура витрат на санаторно-курортне обслуговування
ЗАТ „Трускавецькурорт” (2010 р.) ***

Статті витрат	Сума, тис.грн.	Постійні витрати		Змінні витрати	
		% до к.2	Сума, тис.грн	% до к.2	Сума, тис.грн.
1	2	3	4	5	6
Витрати на оплату праці	7634,5	95	7252,8	5	381,7
Нарахування	2917,9	95	2772,0	5	145,9
Витрати на харчування	11346,5			100	11346,5
Витрати на лікування	867,7			100	867,7
Витрати на культмасові заходи	263,7	10	26,4	90	237,3
Амортизація	2614,3	100	2614,3		
Експлуатаційні витрати, у т.ч.:	9262,1	68,2	6313,75	31,8	2948,35
- опалення	2391,0	70	1673,7	30	717,3
- вода і каналізація	297,5	30	89,2	70	208,3
- електроенергія	1531,7	40	612,7	60	919,0
- прання білизни	279,8	5	14,0	95	265,8
- ремонтний фонд	1430,6	90	1287,5	10	143,1
- транспортні витрати	48,1	50	24,05	50	24,05
- утримання приміщень	1341,6	50	670,8	50	670,8
- інші	1941,8	100	1941,8		
Податки та збори	698,2	100	698,2		
Загальновиробничі витрати	2101,1	60,9	1279,5	39,1	821,6
Всього собівартість	37706,0	55,6	20956,95	44,4	16749,05
Всього доходи (без ПДВ)	45611,4				
Прибуток	7905,4				

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Отже, протягом 2008-2010 років у підприємства була достатньо висока питома вага умовно-постійних витрат, яка протягом періоду зростала із 54,7% у 2007 році до 55,6% у 2010 році. Така ситуація призводить до того, що невелике коливання виручки призведе до ще більшого коливання

прибутку. Цей ефект називається операційним важелем (операційним левевериджем), причому, чим більша частка умовно-постійних витрат, тим його дія є сильнішою. Операційний важіль – це використання постійних витрат для досягнення вищих відсоткових змін у прибутках у результаті змін у обсязі реалізації [162, с. 373]. Дія операційного важеля проявляється у тому, що будь-яка зміна витрат від реалізації завжди призводить до більшої зміни прибутку. Цей ефект зумовлений різним ступенем впливу динаміки постійних та змінних витрат на формування фінансових результатів діяльності підприємства при зміні обсягу виробництва. Отже, він залежить від співвідношення постійних та змінних витрат, причому чим більша питома вага постійних витрат у виручці, тим сильніший ефект впливу операційного важеля.

Тобто, підприємство з більшою часткою умовно-постійних витрат із збільшенням виручки отримуватиме більший приріст прибутку, але із зниженням виручки відбудеться різке зниження прибутку, яке у кілька разів перевищує темп зменшення виручки. Вказуючи на темпи падіння прибутку з кожним процентом зниження виручки, сила операційного важеля свідчить про рівень підприємницького ризику цього підприємства.

Отже, цей ефект можна використовувати для управління структурою затрат підприємства і, як результат, його прибутком. Розрахуємо операційний важіль для санаторно-курортного підприємства за 2008–2010 роки у таблиці 3.4.

Оскільки частка умовно-постійних витрат протягом періоду 2008–2010 рр. коливалася несуттєво, то і сила впливу операційного важеля була приблизно однаковою у 2008 і 2009 роках, тільки у 2010 році вона зменшилася до 3,65, що пов'язано із перевищенням темпів приросту прибутку над темпом росту маржинального доходу.

У залежності від сили операційного важеля можна визначити, як вплине зміна виручки на зміну прибутку, перемноживши операційний важіль на відсоток зміни виручки.

Таблиця 3.4

**Розрахунок операційного левериджу ЗАТ „Трускавецькурорт”
за 2008–2010 роки ***

Показники	2008	2009	2010
1. Виручка від реалізації путівок (без ПДВ), тис. грн.	31672,6	36843,4	45611,4
2. Змінні витрати, тис. грн.	12085,0	14028,2	16749,05
3. Маржинальний дохід (валова маржа), тис. грн.	19587,6	22815,2	28862,35
4. Прибуток, тис. грн.	4968,0	5702,4	7905,4
5. Операційний важіль (р.3/р.4)	4,0	4,0	3,65

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Змоделюємо ситуацію на прикладі 2008 року, де покажемо, як вплине зміна виручки на розмір прибутку. Припустимо, що виручка від реалізації путівок зросте на 10% (із 31672,6 до 34839,9 тис.грн.), відповідно зростуть також і змінні витрати (із 12085 до 13293,5 тис.грн.). Умовно-постійні витрати не зміняться (54,7% загальних витрат або 14619,6 тис. грн.). У результаті такої зміни прибуток складе 6926,8 тис.грн., що на 40% більше фактичного прибутку (4968 тис.грн.). Тобто при збільшенні виручки від реалізації путівок на 10% прибуток зросте аж на 40%. Побудуємо таблицю, у якій покажемо зміни прибутку у залежності від збільшення чи зменшення виручки і змінних витрат при незмінних умовно-постійних затратах (табл. 3.5).

Як свідчать дані таблиці 3.5, будь-яка зміна виручки від реалізації путівок породжує ще більшу зміну прибутку, яка дорівнює відсотку зміни виручки помноженому на 4. Так, наприклад, зменшення виручки на 30% (від 31672,6 до 22170,8 тис.грн.) призведе до зниження прибутку аж на 120%, тобто підприємство отримає збиток у розмірі 908,4 тис.грн. А збільшення виручки на 30% (від 31672,6 до 41174,4 тис.грн.) призведе до різкого зростання прибутку на 120% або до 10844,3 тис.грн.

Таблиця 3.5

**Залежність прибутку від обсягу виручки від продажу путівок
ЗАТ „Трускавецькурорт” у 2008 році***

Зміни у виручці	Виручка від продажу путівок (без ПДВ), тис. грн.	Умовно-постійні витрати, тис. грн.	Змінні витрати, тис. грн.	Прибуток, тис. грн.	Темп зміни прибутку у %
Зменш. на 30%	22170,8	14619,6	8459,6	-908,4	-120%
Зменш. на 20%	25338,1	14619,6	9668,0	1050,5	-80%
Зменш. на 10%	28505,3	14619,6	10876,5	3009,2	-40%
Не зміниться	31672,6	14619,6	12085,0	4968,0	-
Збільш. на 10%	34839,9	14619,6	13293,5	6926,8	+40%
Збільш. на 20%	38007,1	14619,6	14502,0	8885,5	+80%
Збільш. на 30%	41174,4	14619,6	15710,5	10844,3	+120%

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Аналогічним чином визначимо зміни виручки та витрат у 2010 році у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Залежність прибутку від обсягу виручки від продажу путівок
ЗАТ „Трускавецькурорт” у 2010 році***

Зміни у виручці	Виручка від продажу путівок (без ПДВ), тис. грн.	Умовно-постійні витрати, тис. грн.	Змінні витрати, тис. грн.	Прибуток, тис. грн.	Темп зміни прибутку у %
Зменш. на 30%	31928,4	20956,95	11724,3	-752,9	-109,5%
Зменш. на 20%	36489,1	20956,95	13399,2	2133,0	-73%
Зменш. на 10%	41050,3	20956,95	15074,1	5019,3	-36,5%
Не зміниться	45611,4	20956,95	16749,05	7905,4	-
Збільш. на 10%	50172,5	20956,95	18424,0	10790,7	+36,5%
Збільш. на 20%	54733,7	20956,95	20098,9	13668,9	+73%
Збільш. на 30%	59294,8	20956,95	21773,8	16524,1	+109,5%

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Дані таблиці 3.6 підтверджують, що зміна виручки від реалізації путівок породжує ще більшу зміну прибутку – на коефіцієнт операційного важелю (3,65).

Отже, підприємству з такою структурою затрат необхідно уникати зменшення виручки від реалізації для того, аби не стати збитковим. А для того, аби збільшити обсяг прибутку, необхідно нарощувати величину виручки від реалізації путівок. Отже, вирішуючи питання управління приростом прибутку, можна маніпулювати збільшенням чи зменшенням постійних та змінних витрат, і, у залежності від цього, визначати, на скільки відсотків зросте прибуток.

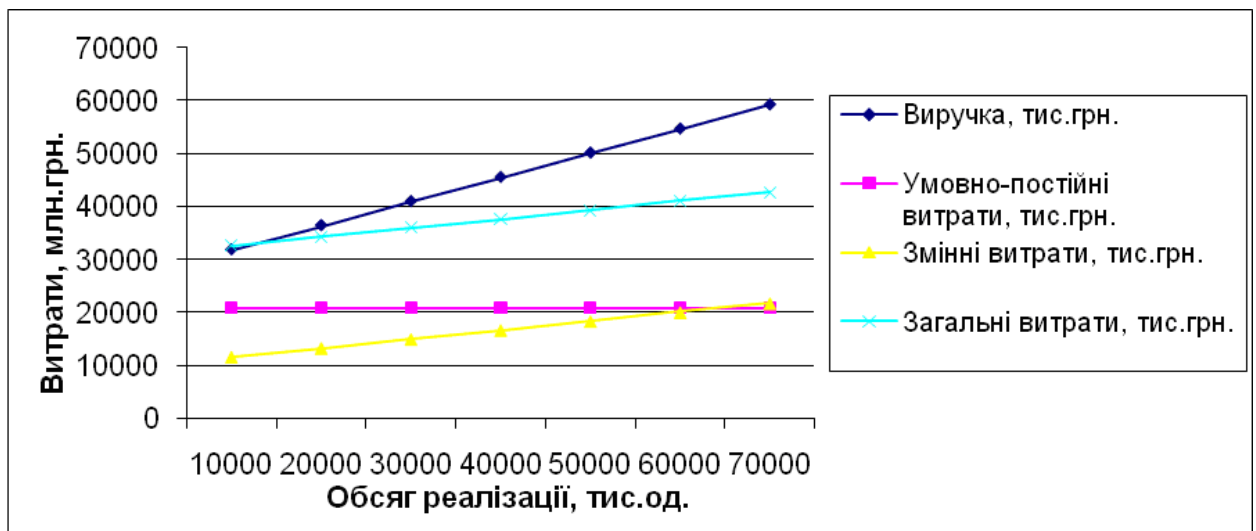
Враховуючи ці фактори, можна використовувати механізм операційного левериджу в управлінні співвідношенням постійних та змінних витрат з метою підвищення ефективності господарської діяльності і забезпечення економічної стійкості підприємства. Це управління зводиться до зміни структури витрат при різних тенденціях кон'юнктури товарного ринку та стадіях життєвого циклу підприємства. Так, за несприятливої кон'юнктури товарного ринку і песимістичних прогнозів щодо попиту та динаміки виручки від реалізації, а також на ранніх стадіях життєвого циклу підприємства, коли ще не переборена точка беззбитковості, необхідно вжити заходів до зниження частки постійних витрат.

І, навпаки, за сприятливої кон'юнктури товарного ринку та наявності впевненості у довгостроковій перспективі підвищення попиту на продукцію підприємства, вимоги до здійснення твердого режиму економії постійних витрат можуть бути послаблені, тому що підприємство з більшою їхньою часткою одержуватиме й більший приріст прибутку. У такі періоди підприємству доцільно розширювати обсяг різних інвестицій, проводити реконструкцію та модернізацію виробничих основних засобів. Управління операційним левериджем може здійснюватися шляхом впливу як на постійні, так і на змінні витрати, реалізуючи резерви економії, властиві кожному виду витрат. Таким чином, використання механізму операційного левериджу за

мінливих умов господарювання дозволить управляти прибутком як важливим фактором, що здійснює вплив на фінансовий стан підприємства.

За допомогою даних таблиці 3.3 можна визначити графічно точку беззбитковості підприємства на рисунку 3.2.

На графіку точка перетину ліній загальних витрат і виручки від реалізації і буде точкою беззбитковості. Обсяг виручки, що перевищує точку беззбитковості, забезпечує прибуток. А якщо обсяг продажу є нижчим точки беззбитковості, то підприємство зазнає збитків.

Джерело: складено автором за даними [123].

Рис. 3.2. Графік визначення точки беззбитковості ЗАТ „Трускавецькурорт”, 2010 рік.

Точка беззбитковості – це такий обсяг реалізації, коли доходи підприємства дорівнюють його витратам, а підприємство не має ані прибутку, ані збитків. Тобто це є та межа, яку підприємству слід перевищити, щоб вижити. Тому точка беззбитковості називається межею рентабельності. Визначення цієї межі або точки беззбитковості дає можливість проводити аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу реалізації та прибутку.

Аналіз беззбитковості також дає змогу визначити поріг або межу рентабельності за допомогою коефіцієнта валової маржі, визначати запас фінансової міцності підприємства та здійснювати цільове планування прибутку.

Основним джерелом покриття всіх витрат є результат від реалізації санаторно-курортних послуг після покриття змінних витрат. Цей показник називають валовою маржею або сумою покриття, яка є різницею між виручкою від реалізації та змінними витратами. У точці беззбитковості валова маржа тільки покриє усі постійні витрати, а прибуток дорівнюватиме нулю. А коефіцієнт валової маржі – це співвідношення суми валової маржі та суми виручки від реалізації. Тоді межу рентабельності або точку беззбитковості визначимо за формулою 3.1.

$$\text{Межа рентабельності} = \frac{\text{постійні затрати}}{\text{коефіцієнт валової маржі}} \quad (3.1)$$

Для того, аби побачити, наскільки фактична виручка перевищує межу рентабельності, необхідно розрахувати запас фінансової міцності. Запас фінансової міцності – це розмір можливого зниження обсягу реалізації продукції за несприятливих ринкових умов, який дозволить йому забезпечити прибуткову діяльність. Запас міцності може виражатися у грошовій формі або у процентах. Запас фінансової міцності дорівнює: виручка мінус точка беззбитковості (у грошовій формі). А у відсотках він розраховується за формулою 3.2 [78, с. 36-37].

$$\text{Запас фінансової міцності (у \%)} = \frac{\text{запас міцності(у грош.формі)}}{\text{виручка}} * 100\% \quad (3.2)$$

Для наглядності розрахунок межі рентабельності запасу фінансової міцності покажемо у таблиці 3.7.

Аналізуючи дані табл. 3.7, можна відзначити, що межа рентабельності для даного підприємства зростала протягом періоду і на кінець 2010 року складала 33265,0 тис.грн. А це означає, що за обсягу виробництва 33265,0 тис.грн., дохід від реалізації покриє загальні витрати підприємства: і

умовно-постійні, і змінні. Відповідно зростав і запас фінансової міцності, що на кінець періоду складав 12346,4 тис.грн. Це означає, що навіть якби виручка від реалізації путівок зменшилася на 12346,4 тис.грн., ЗАТ „Трускавецькурорт” залишилося б беззбитковим. У % запас фінансової міцності дорівнюватиме 27,1%. Динаміці цього показника притаманна позитивна тенденція – він зростав протягом 2009 і 2010 років, порівняно із попередніми, тобто доходність підприємства підвищувалася.

Таблиця 3.7

**Розрахунок межі рентабельності та запасу фінансової міцності
ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2008–2010р., тис.грн. ***

Показники	2008	2009	2010
1. Виручка від реалізації (без ПДВ), тис. грн.	31672,6	36843,4	45611,4
2. Змінні витрати, тис. грн.	12085,0	14028,2	16749,05
3. Валова маржа, тис.грн. (р.1–р.2)	19587,6	22815,2	28862,35
4. Коефіцієнт валової маржі, тис. грн. (р.3/р.1)	0,61	0,62	0,63
5. Постійні витрати, тис. грн.	14619,6	17112,8	20956,95
6. Прибуток, тис.грн. (р.3-р.5)	4968,0	5702,4	7905,4
7. Межа рентабельності, тис. грн. (р.5/р.4)	23966,6	27601,29	33265,0
8. Запас фінансової міцності, тис. грн. (р.1-р.7)	7706,0	9242,11	12346,4
9. Запас фінансової міцності у %	24,3	25,1	27,1

* Джерело: розраховано автором за даними: [123]

Отже, через наявність умовно-постійних витрат підприємство може отримати прибуток тільки тоді, коли перевищить певний обсяг реалізації – межу рентабельності або точку беззбитковості. Діяльність підприємства буде прибутковою тільки після реалізації певного обсягу послуг, що дозволить покрити усі умовно-постійні витрати. Це пов'язано з тим, що підприємство повинно відшкодувати свої постійні витрати незалежно від конкретного обсягу. Тому чим вищою є сума постійних витрат, тим пізніше, за інших рівних умов, воно досягне точки беззбитковості своєї діяльності.

Вважається, що зниження межі рентабельності (точки беззбитковості) можна досягти за рахунок збільшення валової маржі або скорочення постійних витрат. Якщо підприємство зможе зменшити постійні витрати, то знижується обсяг виробництва, за якого досягається рівень беззбитковості. Через те, що більшість постійних витрат практично неможливо зменшити, то треба акцентувати увагу на збільшенні валової маржі. А збільшення валової маржі, у свою чергу, означає або збільшення виручки, або скорочення змінних витрат. Тому максимізація валової маржі є головною метою діяльності підприємства, оскільки саме вона є межею покриття постійних витрат та формування прибутку. А, отже, ідеальними умовами для підприємства є поєднання низьких постійних затрат з високою валовою маржею.

Діяльність підприємства має на меті не лише беззбитковість виробництва, а й отримання прибутку. За допомогою аналізу беззбитковості можна дати відповідь на запитання, який обсяг реалізації продукції забезпечить досягнення запланованої суми прибутку. Такий обсяг реалізації можна визначити згідно з методикою знаходження точки беззбитковості з урахуванням планової величини прибутку. Для цього можна використати формулу 3.3 [11]:

$$\text{Обсяг реалізації} = \frac{\text{планова сума прибутку} + \text{постійні витрати}}{\text{коефіцієнт валової маржі}} \quad (3.3)$$

Наприклад, якщо ми хочемо одержати прибуток удвічі більший за фактичний (7905,4 тис.грн.) за умови, що умовно-постійні та змінні витрати залишаться сталими, то нам буде необхідно реалізувати путівок на наступну суму, а саме 58361,507 тис.грн:

$$\text{Обсяг реалізації} = \frac{(7905,4 \times 2) + 20956,95}{0,63} = 58361,507 \text{ тис.грн.}$$

Якщо порівняти, на скільки треба збільшити виручку від реалізації порівняно із збільшенням прибутку, то отримаємо такий результат: для того,

аби прибуток збільшити удвічі, виручку треба збільшити приблизно на 25%. А про це і свідчить сила впливу операційного важелю.

Таким чином, використання механізму операційного важелю, точки беззбитковості та запасу фінансової міцності дає змогу планувати на майбутнє розмір прибутку, а також максимізувати темпи його приросту.

Отже, ми простежили взаємозалежність між виручкою від реалізації, прибутком та витратами і провели аналіз беззбитковості ЗАТ „Трускавецькурорт”, вирішивши усі завдання, що було поставлено.

Поділ витрат на змінні і умовно-постійні дозволяє чітко побачити залежність між виручкою від реалізації продукції, собівартістю та розміром прибутку, а максимізація прибутку шляхом зміни частки постійних і змінних витрат, визначення порогу рентабельності та запасу фінансової міцності дає можливість підприємствам планувати на майбутнє зростання прибутку.

Причому, чим більшим є ефект операційного важелю, тим більше підприємство може прискорити темпи зростання прибутку порівняно з виручкою. Але зменшення обсягу виручки від реалізації вкрай негативно відображається на результатах фінансово-господарської діяльності таких підприємств. Вони можуть потрапити до ситуації, коли нічим покрити постійні витрати. Тому можна зробити висновок про те, що на результати фінансово-господарської діяльності зниження виручки від реалізації вплине дуже згубно.

3.2. Оптимізація структури та вартості капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу

У процесі дослідження на рівні санаторно-курортних підприємств було поставлено мету – оцінити можливості покращення фінансового стану цих підприємств, а також резерви зростання ефективності їх діяльності .

Одним із шляхів дослідження може стати кореляційно-регресійний аналіз для виявлення суттєвості впливу факторів на зміну інтегральної

оцінки, завдяки чому з'явиться можливість розрахунку резервів зростання ефективності функціонування підприємства.

Починається кореляційно-регресійний аналіз із виявлення результативного фактору – інтегрального показника діяльності підприємства та вибору показників, за якими досліджуватиметься вплив на результативний показник та побудова їх системи. Враховуючи мету нашого дослідження – покращення ефективності управління фінансами санаторно-курортних підприємств, необхідно обрати показник, що найбільшою мірою відображав би цю характеристику.

Існують різні підходи до показників, за допомогою яких можна оцінити ефективність управління фінансами та використання фінансових ресурсів, але найчастіше використовуються наступні оптимізаційні критерії:

1. Прибуток, тому що прибуток є кінцевою метою будь-якої підприємницької діяльності.

2. Обсяг валової (товарної, реалізованої) продукції в оптових цінах підприємства, оскільки ефективність та результативність діяльності підприємств значною мірою залежить від обсягу виробництва та реалізації товарів і послуг. Але зустрічаються випадки, коли навіть при збільшенні обсягів виробництва та реалізації не забезпечується ефективність розвитку підприємства. У цьому можна переконатися, якщо звернутися до показників діяльності санаторно-курортних підприємств. Так, у 2008 р. ці підприємства збільшили обсяг наданих послуг порівняно з 2007 р. на 19,8% або на 7038,8 тис.грн., а обсяг отриманого прибутку зменшився на 7,9% або на 131,5 тис.грн. Тому цей показник, на нашу думку, не може бути використаний як такий, що реально відображає ефективність фінансового менеджменту.

3. Фінансовий стан підприємства – результат ефективного управління усіма видами його ресурсів і його не можна однозначно характеризувати за допомогою одного якогось узагальнюючого показника. Тому, для оцінки ефективності управління фінансами та виявлення резервів її покращення, ми

обираємо у якості інтегрального показника прибуток, а точніше чистий прибуток підприємства.

У сучасних умовах такий висновок обґрунтовується об'єктивною потребою пошуку альтернативних варіантів діяльності з метою забезпечення зростаючої прибутковості, у тому числі для визначення стратегічних напрямів розвитку підприємства. Тоді у якості факторів впливу на інтегральний показник ми можемо обрати будь-які інші фінансово-економічні показники, які можуть впливати на результативний.

Оскільки вплив різноманітних показників фінансово-економічного стану підприємства на прибуток в економічній літературі ще не досліджено, оберемо у якості факторів впливу всі характеристики фінансового стану, що було розраховано у другому розділі роботи (ліквідність, фінансова стійкість та ділова активність), крім рентабельності, оскільки вплив на прибуток рентабельності певного виду діяльності очевидний, тому досліджувати його за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, на нашу думку, не потрібно. Також візьмемо декілька показників майнового стану, які, на нашу думку, є найважливішими – коефіцієнт зносу та оновлення основних засобів. Критерієм відбору було те, що саме від рівня зношеності основних засобів та їх оновлення найбільше залежить ефективність надання рекреаційних послуг.

Для аналізу впливу використано розрахункові показники, що вказані у таблиці 3.8 та застосовано методи кореляційно-регресійного аналізу.

Цифрові дані (див. табл. 3.8) є адаптованими до розрахунку парних коефіцієнтів кореляції та сукупного коефіцієнта множинної кореляції, за відповідною методикою [142].

У таблиці 3.8 у значенні Y – чистий прибуток, млн.грн., X_1 – коефіцієнт поточної ліквідності, X_2 – коефіцієнт швидкісної ліквідності, X_3 – коефіцієнт абсолютної ліквідності, X_4 – коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт автономії), X_5 – коефіцієнт концентрації позикового капіталу (коефіцієнт фінансової залежності), X_6 – співвідношення позикового та власного капіталу (коефіцієнт фінансування), X_7 – коефіцієнт

маневреності власного капіталу, X8 – коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами, X9 – коефіцієнт оборотності активів, X10 – коефіцієнт оборотності основних засобів, X11 – коефіцієнт оборотності власного капіталу, X12 – коефіцієнт оборотності оборотних коштів, X13 – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, X14 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, X15 – коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, X16 – коефіцієнт оборотності матеріальних запасів, X17 – коефіцієнт зносу, X18 – коефіцієнт оновлення засобів.

Таблиця 3.8

Числові значення коефіцієнтів для побудови регресійної моделі

№ п/п	Роки	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
1.	2003	0,0518	1,468	0,583	0,052	0,963	0,037	0,117	0,023	0,163
2.	2004	0,2659	2,231	1,167	0,245	0,883	0,117	0,133	0,046	0,261
3.	2005	1,314	2,237	0,964	0,198	0,903	0,097	0,107	0,054	0,346
4.	2006	1,667	2,508	1,286	0,392	0,859	0,141	0,165	0,053	0,251
5.	2007	1,596	1,832	1,085	0,320	0,820	0,180	0,220	0,014	0,065
6.	2008	1,774	1,609	0,905	0,265	0,825	0,175	0,213	0,023	0,104
7.	2009	3,393	1,340	0,680	0,293	0,842	0,158	0,188	0,016	0,081

X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
0,250	0,313	0,306	1,237	5,403	3,670	0,423	3,105	0,302	0,073
0,339	0,395	0,382	2,443	7,772	4,345	0,559	3,886	0,329	0,041
0,418	0,493	0,450	2,832	9,755	6,162	0,652	4,560	0,340	0,037
0,494	0,593	0,533	3,093	10,760	7,047	0,932	5,183	0,348	0,048
0,562	0,694	0,620	3,086	9,587	6,257	0,633	5,813	0,356	0,078
0,648	0,803	0,722	3,596	12,140	5,722	0,469	6,659	0,364	0,056
0,801	0,981	0,962	4,629	19,015	6,433	0,290	7,796	0,371	0,061

Обчислюючи парні коефіцієнти кореляції за допомогою Microsoft Excel [144], будуємо кореляційну матрицю даних, що наведена у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Кореляційна матриця даних для дослідження зв'язку між показником і факторами

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
Y	1																		
X1	-0,3043	1																	
X2	-0,1139	0,8784	1																
X3	0,5899	0,4189	0,7069	1															
X4	-0,6820	0,0059	-0,4113	-0,8344	1														
X5	0,6820	-0,0059	0,4113	0,8344	-1	1													
X6	0,5976	-0,3297	0,1284	0,6210	-0,8902	0,8902	1												
X7	-0,3342	0,8867	0,5952	0,1285	0,2977	-0,2977	-0,6367	1											
X8	-0,4427	0,7705	0,3970	-0,1320	0,4978	-0,4978	-0,8084	0,9553	1										
X9	0,9578	-0,3847	-0,0906	0,6057	-0,8109	0,8109	0,7647	-0,4642	-0,5912	1									
X10	0,9501	-0,4197	-0,1188	0,5845	-0,8060	0,8060	0,7825	-0,5025	-0,6265	0,9987	1								
X11	0,9566	-0,4676	-0,1873	0,5341	-0,7497	0,7497	0,7288	-0,5166	-0,6246	0,9922	0,9922	1							
X12	0,9497	-0,1863	0,0633	0,6867	-0,8078	0,8078	0,6422	-0,2424	-0,3804	0,9639	0,9949	0,9475	1						
X13	0,9681	-0,3481	-0,1750	0,5166	-0,6193	0,6193	0,5121	-0,3063	-0,4029	0,9374	0,9261	0,9544	0,9536	1					
X14	0,7690	0,2929	0,4254	0,8295	-0,6937	0,6937	0,4875	0,1248	-0,0526	0,6871	0,6679	0,6167	0,7476	0,6374	1				
X15	-0,2076	0,8966	0,8415	0,5097	-0,0938	0,0938	-0,0930	0,6863	0,5272	-0,2844	-0,3043	-0,3797	-0,1771	-0,3403	0,4462	1			
X16	0,9491	-0,3874	-0,0877	0,6023	-0,8194	0,8194	0,7757	-0,4686	-0,5964	0,9994	0,9988	0,9895	0,9688	0,9284	0,6805	-0,2860	1		
X17	0,8926	-0,1198	0,1922	0,7602	-0,9195	0,9195	0,7741	-0,2689	-0,4307	0,9490	0,9393	0,9056	0,9618	0,8483	0,7985	-0,0471	0,9522	1	
X18	0,0757	-0,6735	-0,4572	-0,1689	-0,0837	0,0837	0,4918	-0,8695	-0,8306	0,1507	0,1938	0,1906	-0,0941	-0,0287	-0,1970	-0,3557	0,1504	-0,0213	1

Аналіз матриці парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.9) показав, що між результуючою ознакою Y і факторами X_2 , X_{15} та X_{18} зв'язок є слабким, оскільки парний коефіцієнт кореляції за абсолютною величиною $< 0,3$. Тому ці фактори на прибуток впливають несуттєво і для побудови регресійної моделі ми їх не враховуємо.

Дуже тісний зв'язок спостерігається між прибутком і факторами X_9 – X_{13} та X_{16} , про що свідчить коефіцієнт кореляції між цими коефіцієнтами і результуючим показником, який $> 0,9$.

Між факторами X_4 та X_5 зв'язок є лінійним, але протилежним, тому для спрощення регресійного моделі один із них ми можемо не враховувати. Оскільки коефіцієнт концентрації позикового капіталу X_5 позитивно впливає на прибуток, а X_4 (коефіцієнт концентрації власного капіталу) – негативно, то для аналізу обрано фактор X_5 . Тіснота зв'язку між факторами X_5 та X_6 наближається до дуже сильної – $0,8902$, тому для аналізу X_6 можна не враховувати.

Аналізуючи кореляцію між фактором X_7 та прибутком, видно, що зв'язок є несуттєвим і протилежним. Окрім цього дуже тісний зв'язок спостерігається між цим фактором і X_8 , то один із них для спрощення регресійного аналізу можна не враховувати. Оскільки між фактором X_8 та прибутком значення коефіцієнта парної кореляції є більшим, тобто він сильніше впливає на прибуток, то серед X_7 і X_8 було обрано коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами (X_8).

Аналізуючи вплив на результуючий показник Y факторів X_9 – X_{12} і парні коефіцієнти кореляції між ними, бачимо, що вони дуже сильно впливають на прибуток (значення коефіцієнтів $> 0,94$), а зв'язок між ними дуже щільний. Причому, між фактором X_9 і X_{10} , X_{11} зв'язок є практично лінійним (значення коефіцієнтів кореляції $> 0,99$), а між X_9 та X_{12} дуже сильний ($0,9639$), тому серед цих факторів, які характеризують ділову активність підприємства обрано X_9 як найбільш загальний і такий, що найсильніше впливає на прибуток (див. табл. 3.9).

Серед групи факторів, що характеризують ділову активність для регресійної моделі також враховуватимуться коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості – X_{13} та X_{14} , що позитивно впливають на прибуток.

Оскільки X_{16} та X_{17} тісно корелюють із X_9 – X_{12} , тому при побудові регресійної моделі ми їх не враховуватимемо будемо.

Тобто, ми будуватимемо рівняння множинної регресії у вигляді:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_3X_3 + a_5X_5 + a_8X_8 + a_9X_9 + a_{13}X_{13} + a_{14}X_{14}.$$

Значення коефіцієнтів $a_1, a_3, a_5, a_8, a_9, a_{13}, a_{14}$ у рівнянні полягає у тому, що ці коефіцієнти показують, на скільки у середньому зміниться результуюча ознака Y при збільшенні відповідного коефіцієнта на одиницю шкали його виміру при фіксованих значеннях інших показників, що входять у рівняння множинної регресії.

Для оцінки параметрів вказаного рівняння, складемо матрицю парних коефіцієнтів кореляції результуючого параметра Y та відібраних параметрів (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Матриця відібраних параметрів

	Y	X1	X3	X5	X8	X9	X13	X14
Y	1	-0,3043	0,5899	0,6820	-0,4427	0,9578	0,9681	0,7690
X1	-0,3043	1	0,4189	-0,0059	0,7705	-0,3847	-0,3481	0,2929
X3	0,5899	0,4189	1	0,8344	-0,1320	0,6057	0,5166	0,8295
X5	0,6820	-0,0059	0,8344	1	-0,4978	0,8109	0,6193	0,6937
X8	-0,4427	0,7705	-0,1320	-0,4978	1	-0,5912	-0,4029	-0,0526
X9	0,9578	-0,3847	0,6057	0,8109	-0,5912	1	0,9374	0,6871
X13	0,9681	-0,3481	0,5166	0,6193	-0,4029	0,9374	1	0,6374
X14	0,7690	0,2929	0,8295	0,6937	-0,0526	0,6871	0,6374	1

Використовуючи методи оцінки параметрів регресії на основі розрахункових даних параметрів та кореляційної матриці (табл. 3.10), знаходимо значення коефіцієнтів рівняння множинної регресії:

$$a_1 = 3,6245; a_3 = - 12,1362; a_5 = - 2,5230; a_8 = - 11,4472; a_9 = 1,7026;$$

$$a_{13} = 0,3087; a_{14} = 3,4713;$$

$$a_0 = \bar{Y} - (a_1\bar{X}_1 + a_3\bar{X}_3 + a_5\bar{X}_5 + a_8\bar{X}_8 + a_9\bar{X}_9 + a_{13}\bar{X}_{13} + a_{14}\bar{X}_{14}) = - 23,7380.$$

Тоді рівняння множинної регресії матиме вигляд:

$$Y = - 23,7380 + 3,6245X_1 - 12,1362X_3 - 2,5230X_5 - 11,4472X_8 + 1,7026X_9 + 0,3087X_{13} + 3,4713X_{14} \quad (3.4)$$

Величина коефіцієнта множинної кореляції $R=0,99996$ вказує на суттєвий зв'язок показника із факторами.

Аналіз одержаного рівняння (3.4) вказує на те, що найсуттєвіше на розмір чистого прибутку впливають X_8 (коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами) та X_3 (коефіцієнт абсолютної ліквідності), причому їх зростання призведе до зменшення результативного показника.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали, що за незмінності інших факторів збільшення кожного із параметрів рівняння регресії на одиницю призведе до таких змін:

- X_1 – коефіцієнт поточної ліквідності – до збільшення прибутку на 3,6245 млн.грн;
- X_3 – коефіцієнт швидкісної ліквідності – до зменшення прибутку на 12,1362 млн.грн
- X_5 – коефіцієнт концентрації позикового капіталу – до зменшення прибутку на 2,5230 млн.грн.;
- X_8 – коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами – до зменшення показника Y на 11,4472 млн.грн.;

- X9 – коефіцієнт оборотності активів – до зростання показника Y на 1,7026 млн.грн.;
- X13 – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – до збільшення показника Y на 0,3087 млн.грн.;
- X14 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості – до збільшення прибутку на 3,4713 млн.грн.

Максимізація прибутку завжди супроводжується максимізацією рівня фінансових ризиків і суперечить таким цілям як мінімізація ризику та забезпечення фінансової стійкості підприємства. Тобто, між обсягом прибутку та рівнем фінансової стійкості існує зворотній зв'язок, що і підтвердили результати розрахунків за факторами X5 і X8.

Стосовно коефіцієнта абсолютної ліквідності, то слід відзначити, що його зростання означає збільшення грошових коштів на рахунках у банках, тобто відволікання коштів із процесу виробництва, тому цей показник негативно впливає на прибуток.

Підсумовуючи аналіз рівняння регресії, можна відзначити, що одночасне збільшення кожного із параметрів рівняння на 1 призводить до зменшення прибутку, тому що сума від'ємних коефіцієнтів, більша, ніж сума додатніх.

Обгрунтовано, що вибір стратегії розвитку санаторно-курортних підприємств залежить від оптимізації витрат (інвестиційних та операційних) і фінансового забезпечення рекреаційної сфери. Детермінованою є величина інвестиційних витрат, які за своєю суттю є постійними, тобто не залежать від кількості відпочиваючих в санаторії. Величину інвестиційних витрат, які припадають на один день діяльності санаторію позначено як VI. Спочатку було визначено операційні витрати і враховано сезонність роботи підприємств СКК, ввівши при цьому наступні поняття та змінні:

ліжко/день (л/д) – величина (одиниця виміру), яка відображає перебування однієї людини один день в санаторії;

$VC = \{VC^i, i = \overline{1, L}\}$ – множина розмірності L вартості постійних витрат на один ліжко-день по i -тій статті витрат, де L – кількість статей витрат;

$VZ = \{VZ^{ij}, i = \overline{1, L}; j = \overline{1, N}\}$ – множина розмірності $L * N$ вартості змінних витрат на один ліжко-день по j -ій категорії номерів та i -тій статті витрат, де N – кількість категорій номерів (для більшості санаторіїв $N = 4$). При цьому для деяких статей витрат змінні витрати залежать від категорії номера і тому для таких номерів вводяться коефіцієнти відповідних статей. Потім ці коефіцієнти враховуються при розрахунку вартості змінних витрат для одного л/д;

$P = \{P_{mj}, m = \overline{1, M}; j = \overline{1, N}\}$ – множина розмірності $N * M$ цін одного л/д, де m – індекс рівнів цін для j -ї категорії номерів (наприклад рівні цін – роздрібна, гуртова, агентська, $M = 3$);

$Q = \{Q_{mj}, m = \overline{1, M}; j = \overline{1, N}\}$ – множина розмірності $N * M$, що описує кількість людей, що проживають в j -й категорії номерів та оплатили путівку по m -му рівні цін.

Для деяких видів витрат, які завідомо є постійними, наприклад амортизаційні відрахування чи кошти на утримання управлінського апарату, тому для цих видів витрат елементи множини $\{VC^i, i = \overline{1, L}\}$ є детермінованими, а елементи множини $\{VZ^{ij}, i = \overline{1, L}; j = \overline{1, N}\}$ є рівними нулю.

При створенні моделей ми припустили, що санаторій функціонує повністю при будь-якій кількості відпочиваючих, тобто певні умовно-змінні витрати були прийняті як постійні, а всі змінні витрати як пропорційні.

Це припущення не виконується лише при заповненні санаторію нижче 30%, коли працівники переводяться на менші ставки оплати праці, а певні корпуси (чи поверхи) санаторіїв можуть бути закриті.

Сума

$$S_{to} = \sum_{j=1}^N \sum_{m=1}^M (Q_{mj} * P_{mj}) - \sum_{i=1}^L VC_i - \sum_{j=1}^N \left[\sum_{i=1}^L VZ_{ij} * \sum_{m=1}^M Q_{mj} \right] \quad (3.5)$$

дає загальний операційний прибуток в t -й день місяця.

А віднявши від денного операційного прибутку визначену нами середню величину денних інвестиційних витрат, ми отримали величину загального денного прибутку

$$St = Sto - VI \quad (3.6)$$

На протязі місяця кожен день обчислено за рекурентною формулою $S = S + St$ (на початку місяця $S=0$) прибуток станом на поточний день. В кінці місяця отримано прибуток за місяць.

Враховуючи виявлений взаємозв'язок між прибутком та факторами, що увійшли у рівняння регресії, можна визначити резерви росту прибутку й прийняти відповідні управлінські рішення щодо їх реалізації.

Отже, з метою зростання прибутку, треба стримувати темпи зростання показника абсолютної ліквідності, коефіцієнта концентрації позикового капіталу та коефіцієнта забезпеченості власними оборотними коштами. З іншого боку, треба забезпечити збільшення коефіцієнта поточної ліквідності, оборотності активів та коефіцієнтів оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості.

Досягти зростання коефіцієнта поточної ліквідності можна або збільшивши суму оборотних активів та витрат майбутніх періодів, або зменшивши поточні зобов'язання підприємства. Стосовно оптимізації коефіцієнта оборотності активів, треба зосередити увагу на збільшенні чистого доходу від продажу продукції.

Коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, які показують швидкість їх оборотності за певний період, можна збільшити або за рахунок приросту чистого доходу, або зменшення середньорічної вартості відповідного виду зобов'язань.

3.3. Альтернативні джерела фінансування діяльності підприємств санаторно-курортної сфери

Виходячи з авторської концепції моделей і аналітичних оцінок стратегії ефективного розвитку підприємств СКК, ключовим завданням активації цього процесу визначено забезпечення доступності для рекреантів послуг СКК.

У результаті досліджень визначені проблемні питання у вирішенні цього завдання, серед яких низька платоспроможність населення, недостатня інформованість про якість і характер послуг, зростання вартості путівок, конкуренція із закордонними курортами та ін. Стримують процес розвитку СКК і прорахунки в державній політиці в цій сфері (недосконалість нормативно-правової бази, неефективна структура управління, недостатні обсяги фінансової допомоги). Однак для вирішення завдань стратегічного розвитку СКК є і позитивні моменти: істотний потенціал інновацій, підключення ПСКК до бізнесу, нагромадження досвіду виживання і саморозвитку, приватизаційний і реформаційний процеси. З урахуванням пріоритетної орієнтації ПСКК на механізми саморозвитку баланс плюсів і мінусів можна вважати оптимістичним. З низки завдань розвитку в першу чергу слід вирішувати ті, в яких зацікавлені ключові учасники рекреаційного ринку, тобто держава, ПСКК і безпосередньо рекреанти. Таким завданням і є, зокрема, підвищення доступності санаторно-курортних послуг для рекреантів. Це вигідно державі – реалізується її соціальна політика, ПСКК – зростає їх реальна затребуваність і населенню – більше громадян зможуть поліпшити своє здоров'я. Шляхів і напрямків вирішення цієї проблеми декілька:

- відновлення і розвиток соціального туризму як базової моделі забезпечення доступності з орієнтацією його на завдання оздоровлення громадян;
- розробка нових економічних схем оплати послуг (чеки, кредити, благодійна допомога та ін.);
- реорганізація установ курортного профілю і систем управління СКК;
- розвиток і перетворення в джерело економічного зростання інформаційної системи, яка обслуговує інтереси СКК (інформаційне забезпечення доступу);
- впровадження програмних і проектних технологій у бізнес і практику управління розвитком (програмно-проектне забезпечення);
- формування сприятливого інвестиційного клімату й інвестиційної привабливості, зацікавленості учасників цієї сфери діяльності в її розвитку.

Підвищення рівня доступності СКК гарантує, незалежно від випадкових коливань економічної ситуації, стабільну активність економічних процесів у ринковому середовищі, що рівнозначно зростанню потенціалу, використовуваного для реалізації стратегії розвитку. З науково-практичних розробок в напрямку забезпечення процесів розвитку СКК можна виділити такі.

Розвиток СКК за моделлю соціального туризму. Розвиток соціального туризму вирішує два завдання – підтримка СКК регіонів і зростання реального попиту на рекреаційні послуги. З різних варіантів забезпечення активності соціального туризму найбільш ймовірний – модель формування джерел розвитку соціального туризму, де основна питома вага прямих інвестицій має припадати на позабюджетні фонди, фонди підприємств, банківсько-фінансовий сектор, страхові компанії, приватних інвесторів [54]. Держава і позабюджетні організації обопільно зацікавлені працювати в цьому напрямку при узгодженні балансу інтересів. Методичним

інструментом, який поєднує процес розвитку соціального туризму й оздоровлення, може стати спеціальна державна програма.

Нами була запропонована програма введення в обіг спеціальних платіжних засобів (чеків) як ефективної та перспективної форми розвитку соціального туризму. На сьогоднішній день в Україні не існує аналогів подібної системи. У 2002 р. в Україні почала розвиватися система лікарняних кас як додаткове джерело фінансування сфери охорони здоров'я у зв'язку з недостатнім фінансуванням медичної галузі. Лікарняна каса є неприбутковою організацією; на сьогодні не існує закону, який би регламентував діяльність лікарняних кас, тому вона базується на таких двох законах: „Про добродійність” і „Про об'єднання громадян”. У рамках програми лікарняних кас був розроблений проект надання послуг санаторно-курортного лікування. Результати реалізації проекту є позитивними [165].

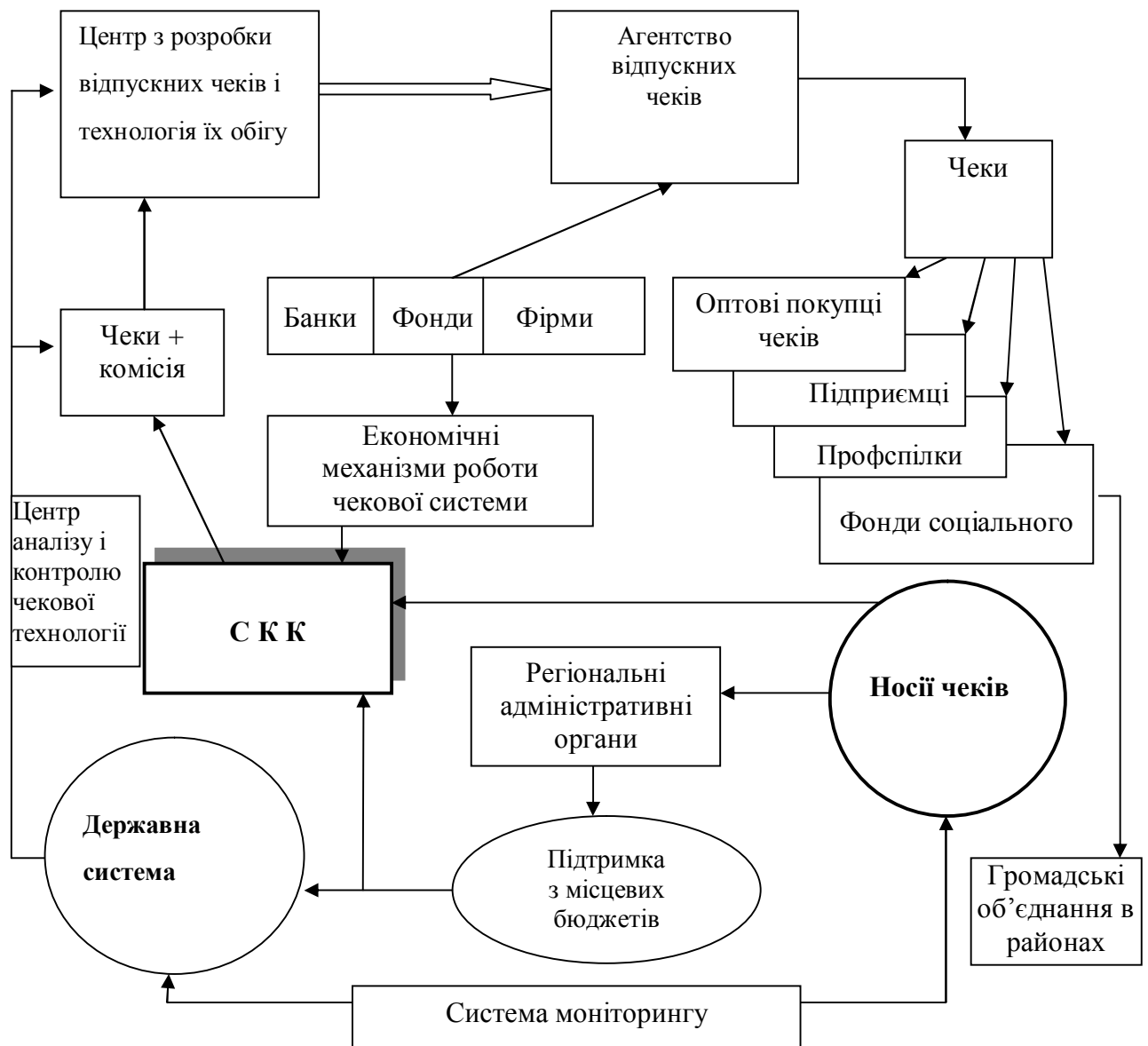
У рамках програми реформування СКК доцільно провести апробацію нової організаційної технології – системи відпускних чеків. Така система впроваджена в ряді європейських країн. Основою системи є спеціальний платіжний засіб – чек, який служить тільки для оплати послуг, пов'язаних з відпочинком, проведенням відпусток, оздоровленням, оплати витрат на проживання, харчування і проїзд до місця відпочинку.

У новій системі пропонується задіяти:

- 1) державу – в особі заснованого нею органу (агентства), який використовує систему відпускних чеків як інструмент соціальної політики і виступає гарантом її надійності;
- 2) оптових покупців чеків – адміністрації підприємств різних сфер господарського комплексу держави, профспілкові комітети, створені трудовими колективами, і т. ін.;
- 3) користувачів чеків – окремі фізичні особи, задіяні в різних сферах господарського комплексу країни;

4) санаторно-курортні підприємства й організації об'єднання ЗАТ „Укрпрофоздоровниця”, які приймають в оплату чеки за надані ними послуги; згодом підприємства СКК пред'являють чеки агентству для відшкодування понесених витрат.

Важливу роль у цій системі відіграє банк, в якому розміщуються тимчасово вільні кошти. Система відпускних чеків представлена дисертантом як сукупність правових, договірних і комерційних відносин, основа яких – врахування інтересів усіх суб'єктів даної системи (рис. 3.8).

Джерело: складено автором

Рис. 3.3. Система відпускних чеків

Вважаємо, що існуюча в Україні система профспілкових організацій прямо зацікавлена в цій програмі. Під егідою Федерації профспілок України і Фонду соціального страхування залишилася значна частина матеріальної бази системи соціального туризму, що діяла за часів СРСР. На сьогоднішній день ці організації об'єдналися і створили ЗАТ „Укрпрофоздоровниця”, яке представляє інтереси всіх організацій, підприємств і установ України. Щорічно в закладах ЗАТ „Укрпрофоздоровниця” лікуються та відпочивають близько 600 тис. осіб [86]. Одна ланка цього ланцюга вже є – підприємства, які обслуговуватимуть населення і надаватимуть йому туристські й санаторно-курортні послуги соціального характеру.

У ролі агентства, яке здійснюватиме організацію і контроль системи в цілому, має виступати Міністерство культури України, зокрема Державне агентство України з туризму та курортів (ДАУТК), яка входить до її складу. Вона ж має здійснювати емісію відпускних чеків і реалізовувати їх оптом серед підприємств.

Підприємства викуповуватимуть чеки. Це можуть бути адміністрації, комітети трудових колективів, профспілкові комітети, фонди соціального страхування. Підприємство поширюватиме чеки серед своїх працівників – фізичних осіб. На наступному етапі носії чеків пред'являють їх як платіжний засіб обслуговуючій організації. Етапи цього механізму можна охарактеризувати в такій послідовності:

- 1) державна служба туризму і курортів здійснює емісію чеків;
- 2) підприємства санаторно-курортного комплексу оптом купують ці чеки і виплачують комісійну винагороду ДАУТК у розмірі 1%;
- 3) чеки купують працівники. Умовами придбання чеків повинні бути рівень доходів людини, стан здоров'я та її трудові заслуги. Від цього залежатиме й розмір знижки. Чеки можуть також продаватись у розстрочку;

4) власник чека пред'являє його обслуговуючій організації. З метою залучення клієнтів і підвищення рівня конкурентоспроможності ці організації можуть надавати додаткові послуги клієнту на пільгових умовах;

5) обслуговуючі організації пред'являють чеки до оплати ДАУТК і виплачують їй комісійні в розмірі 1%.

Організаційна структура системи має наступний вигляд.

Система засновується Наказом Президента України. Основні положення її діяльності, статут і склад керівних органів визначаються постановами Верховної Ради. Відносини всередині системи між її суб'єктами регулюються типовими договорами.

На першому етапі створенням системи займається Рада засновників, яка включає в себе представників Кабінету Міністрів України, Об'єднання незалежних профспілок України, Союзу підприємців. До складу Ради засновників можуть бути додатково введені керівники санаторно-курортних підприємств, здатні сприяти його роботі. Рада засновників розробляє оновлений статут і структуру ДАУТК, формує і подає на затвердження Кабінету Міністрів України склад Правління, а також пропонує кандидатуру генерального директора. У роботі пропонується така схема взаємодії елементів системи в процесі обігу відпускних чеків, яку дисертант вважає за доцільне впровадити в СКК:

– укладання договору між ДАУТК і обслуговуючими організаціями в особі представників СКК;

– надання обслуговуючими організаціями ДАУТК матеріалів рекламно-інформаційного характеру із зазначенням цін на послуги;

– укладання договору між Державним агенством з туризму і курортів та оптовими покупцями чеків в особі керівників підприємств України чи їхніх об'єднань;

- надання ДАУТК оптовому покупцеві відомостей рекламно-інформаційного характеру із зазначенням цін;
- оптові покупці чеків знайомлять із вищеназваними матеріалами майбутніх носіїв чеків, при цьому вказуються розміри знижок;
- заява фізичної особи на адресу оптового покупця з проханням надати відпускні чеки на визначену суму, вказуючи перелік послуг і терміни;
- заявка оптового покупця на адресу ДАУТК на придбання відпускних чеків із додаванням заяви фізичної особи;
- ДАУТК інформує обслуговуючі організації і здійснює бронювання;
- підтвердження ДАУТК можливості надання запитуваних послуг;
- оптовий покупець, у свою чергу, інформує про це фізичну особу;
- фізична особа робить оплату чеків з урахуванням знижки в розмірі 25%;
- оптовий покупець купує чеки на встановлену суму в ДАУТК і виплачує їй комісійну винагороду в розмірі 1%;
- ДАУТК надає чеки оптовому покупцю;
- надання чеків фізичній особі;
- носій чеків пред'являє їх обслуговуючій організації;
- обслуговуюча організація робить заздалегідь заброньовані послуги на суму наданих чеків;
- організації пред'являють чеки ДАУТК для оплати;
- ДАУТК оплачує чеки, одержуючи комісію в розмірі 1%;

Позитивними моментами у введенні системи відпускних чеків у сферу санаторно-курортного обслуговування громадян України, з погляду її учасників, є такі:

1. Підприємства зацікавлені в придбанні й реалізації чеків, оскільки кошти (як свідчить міжнародна практика), які виділяються на придбання відпускних чеків, не оподатковуються (тобто звільнення від сплати податку

на прибуток за діючою ставкою – 25% дає можливість ці кошти спрямовувати на придбання відпускних чеків і реалізовувати їх зі знижкою 25%). Податкові пільги будуть основним механізмом залучення підприємств. Крім економічної вигоди, не можна забувати й про соціальну.

Надаючи можливість своїм працівникам придбавати відпускні чеки на пільгових умовах, підприємство тим самим сприяє підвищенню працездатності працівників галузі конкретного регіону, забезпечує їхню соціальну захищеність.

2. Фізична особа придбаває чеки з 25%-вою знижкою (у середньому). Також слід враховувати і те, що можна одержати додаткові послуги на пільгових умовах від обслуговуючих санаторно-курортних організацій, які зацікавлені в залученні більшої кількості клієнтів.

3. Санаторно-курортні організації, які обслуговують носіїв чеків, забезпечують себе клієнтурою, відповідно збільшується заповнюваність і знижується собівартість надання послуг, що є основною метою діяльності санаторно-курортного комплексу. Необхідно також враховувати податкові пільги, які мають надаватися організаціям соціального туризму (зокрема, з податку на майно, податку на землю), які необхідно передбачити в проекті Закону „Про соціальний туризм”. Оплату своїх послуг таке підприємство має одержувати в 100%-вому розмірі за мінусом комісійних Державному агенству України з курортів і туризму в розмірі 1%.

4. Фінансові кошти ДАУТК складаються з виплати 2% комісійних від загального обороту чеків по всій країні. Також істотним джерелом поповнення фінансів ДАУТК служить відсоток, виплачуваний банком, за використання тимчасово вільних коштів.

Природно, що в процесі здійснення цієї програми спочатку будуть необхідні істотні вкладення з боку держави, які згодом мають окупитися. При цьому держава одержить матеріальну вигоду шляхом підвищення темпів

зростання економіки курортних регіонів, збільшення розміру ВВП, збереження значної маси коштів усередині країни (розвиток внутрішнього оздоровчого туризму) і т. д.

Введення такої системи сприятиме проведенню ефективної соціальної політики, зниженню соціальної напруженості в країні.

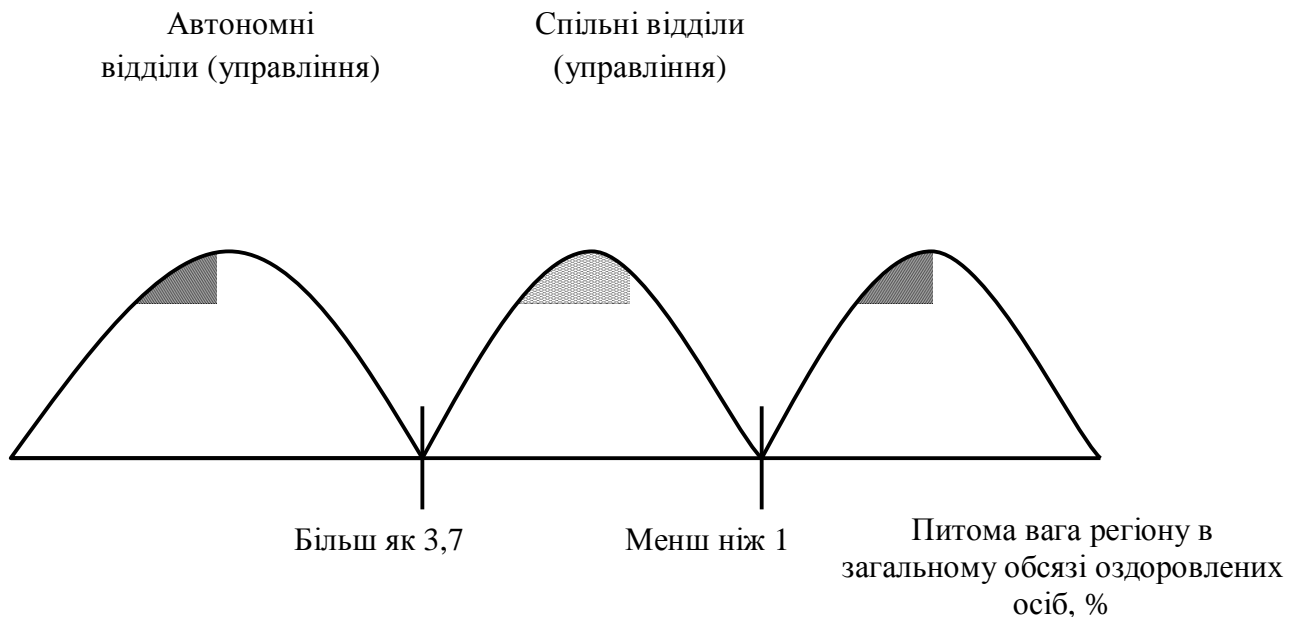
5. Банк одержує прибуток за рахунок розміщення і використання тимчасово вільних коштів, надання кредитів, позик і т. д.

Доходи Державного агенства України з туризму і курортів мають спрямовуватись на розвиток системи в цілому, в тому числі своєї діяльності, на відновлення інфраструктури соціального туризму і т. д. Підприємства, які є некомерційними, або які працюють зі збитками, не можуть бути залучені в систему реалізації відпускних чеків. Однак введення цієї системи дозволить полегшити фінансове навантаження на Фонд соціального страхування, підтримкою якого мають право користуватися всі без винятку працюючі громадяни України.

Нами також розроблені науково-методичні рекомендації щодо удосконалення структури управління СКК на державному й регіональному рівні. Ми пропонуємо виділити санаторно-курортну сферу в окрему галузь, створивши при цьому відповідне міністерство (чи комітет), яке могло б об'єднати в собі фахівців з економіки і маркетингу, курортології, медицини, туризму й індустрії гостинності.

Цей проект є досить перспективним, проте при нинішньому соціально-економічному становищі в Україні створення додаткового міністерства негативно позначиться на економічному балансі країни в цілому. У зв'язку з цим, на наш погляд, оптимальним управлінським рішенням у сучасних умовах є розвиток санаторно-курортної сфери у складі Міністерства культури і туризму, при цьому на регіональному рівні необхідно передбачити створення відділів (управлінь) курортів. Ці відділи (управління) мають

створюватися автономно від відділів з питань культури і туризму, секторів культурної спадщини і туризму й інших підрозділів у тому випадку, якщо питома вага даного регіону в загальному обсязі оздоровлених осіб перевищуватиме середнє значення показника по регіонах України (рис. 3.4, табл. 3.11).

Джерело: складено автором

Рис. 3. 4. Шкала критеріїв реорганізації регіональної структури управління ДАУТК

У регіонах, які розвивають курортну діяльність, але питома вага яких в загальному обсязі оздоровлених осіб нижче за середню, необхідно створити відділи курортів, об'єднані з іншими відділами управління.

У тих регіонах, де питома вага обслугованих рекреантів менше ніж 1%, тобто в 3,7 рази нижче за середній показник по регіонах України, відділи (управління) розвитку курортів можна не виділяти.

Аналізуючи дані табл. 3.11, відзначимо, що середня питома вага рекреантів по регіонах України становить 3,7% від загального обсягу оздоровлених осіб.

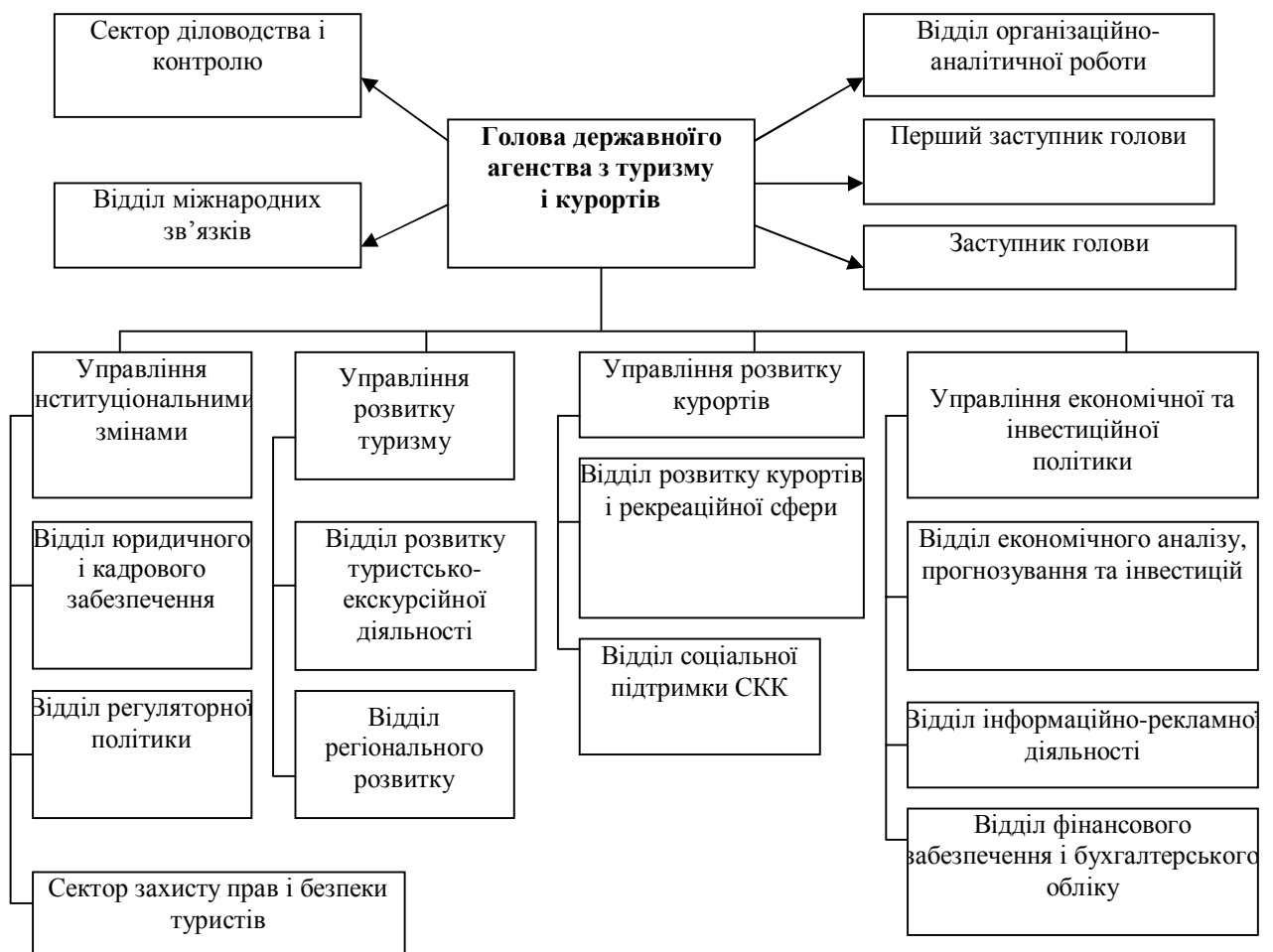
**Показники діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) установ
України в 2009 – 2010 рр.* по регіонах**

Регіон	Усього оздоровлено осіб	Питома вага області	Оздоровлено протягом тривалого часу, осіб		Оздоровлено протягом 1 – 2 днів, осіб		Середньо облікова кількість працівників закладів, осіб	Кількість оздоровлених на одного працівника, осіб
			разом	в т.ч. іноземців	разом	в т.ч. іноземців		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
У цілому по Україні, в т. ч.:	3241348	100	2984244	363056	257104	6804	117848	26
АР Крим	935710	28,87	906167	235896	29543	4660	39849	23
Вінницький	69944	2,16	69030	1422	914	57	4336	16
Волинський	37310	1,15	34820	33	2490	142	1315	28
Дніпропетровський	150824	4,65	77902	5	72922	-	3733	40
Донецький	284574	8,78	262648	785	21926	-	7643	37
Житомирський	23787	0,73	23493	101	294	-	1237	19
Закарпатський	73516	2,27	70849	787	2667	26	2897	25
Запорізький	219566	6,77	204691	12699	14875	208	5497	40
Івано-Франківський	46137	1,42	29318	286	16819	898	1909	24
Київський	68271	2,11	66664	2	1607	-	2918	23
Кіровоградський	18924	0,58	13567	60	5357	-	568	33
Луганський	52779	1,63	40504	3	12275	-	2195	24
Львівський	259856	8,02	253017	30039	6839	47	11397	23
Миколаївський	147814	4,56	131822	12545	15992	267	3111	48
Одеський	291350	8,99	277067	54014	14283	419	9602	30
Полтавський	70649	2,18	64820	706	5829	-	2507	28
Рівненський	32137	0,99	28466	73	3671	43	1278	25
Сумський	16306	0,50	13587	25	2719	-	642	25
Тернопільський	20842	0,64	19503	15	1339	-	1169	18
Харківський	71862	2,22	56520	879	15342	-	3187	23
Херсонський	205119	6,33	203280	6311	1839	-	4154	49
Хмельницький	16971	0,52	16938	38	33	-	1174	14
Черкаський	382	0,01	361	55	21	-	172	2
Чернівецький	3225	0,11	2160	-	1065	-	424	8
Чернігівський	22350	0,69	21258	7	1092	-	994	22
м. Київ	69310	2,14	64359	270	4951	15	3195	22
м. Севастополь	31833	0,98	31433	6000	400	22	745	43
Середнє значення по регіонах	120050	3,70	110527	13964	9522	252	4365	26

* Дані Держстату України за IV квартал 2009 р. і I-III квартали 2010 р.

Регіони, в яких перевищено цей показник – це АР Крим, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський (за сумою м. Києва і Київської області), Львівський (дод. С), Миколаївський, Одеський і Херсонський. При держадміністраціях цих областей рекомендується створити автономні відділи (управління) з питань курортів.

У зв'язку з виділенням санаторно-курортної сфери в окрему одиницю управління на регіональному рівні, доцільно було б внести відповідні зміни в структуру управління Агенства туризму і курортів (рис. 3.5).

Джерело: складено автором

Рис. 3.5. Удосконалена структура управління ДАУТК

Зокрема слід роз'єднати Управління розвитку туризму і курортів на Управління розвитку туризму й Управління розвитку курортів. З огляду на вищевикладені пропозиції пропонується змінити регіональну структуру управління Державної служби туризму і курортів.

Запропоновані зміни у структурі управління санаторно-курортною сферою на державному й регіональному рівні дозволять підвищити ефективність управління даною сферою, контролювати фінансові кошти, які виділяються на розвиток інфраструктури курортів, а також цільову підтримку підприємств СКК, дозволять функціонувати курортним регіонам з більшою віддачею в сучасних умовах.

Висновки до розділу 3

1. У цьому розділі було проведено аналіз безбитковості, що дозволяє простежити залежність фінансових результатів підприємства від зміни структури витрат та обсягу виробництва, а також виявити можливості самофінансування рекреаційно-оздоровчої галузі для оцінки її організаційно-економічних резервів безбитковості або межі рентабельності. Основою цього аналізу стало групування витрат на постійні та змінні, яке має не тільки теоретичну, а й практичну цінність для будь-якого підприємства, оскільки дозволяє виявляти внутрішні фінансові резерви. Результати проведеного дослідження показали, що санаторно-курортним підприємствам, виходячи із специфіки їхньої діяльності, притаманна більша частка умовно-постійних витрат у складі собівартості, яка означає більшу силу впливу операційного важелю, тобто більший приріст прибутку порівняно з приростом виручки.

2. На основі проведеного дослідження удосконалено механізм фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу, який, на доповнення до наявних складових, охоплює, з одного боку, соціально-економічні індикатори оцінки доцільності фінансування підприємств (залежно від відносин власності на джерела фінансування, методів і способів залучення фінансових ресурсів, територіальної належності, ступенів ризику), а з іншого – систему нормативно-інформаційного забезпечення ефективності фінансової діяльності підприємств (критерії взаємозв'язків коефіцієнтів фінансової ліквідності,

фінансової стійкості, ділової активності й майнового стану з прибутком підприємств), що дає змогу виявити резерви зростання прибутковості підприємств санаторно-курортної сфери.

3. Для підвищення ефективності фінансового забезпечення запропоновано класифікацію принципів управління фінансами підприємств санаторно-курортного комплексу (справедливості, соціального детермінізму, соціальної взаємодії) згідно з соціально-рольовою теорією та критеріями ефективності (рівень соціальної стабільності, відповідність мети і результатів рекреаційних програм очікуванням населення, ступінь дотримання принципу соціальної справедливості у системі надання санаторно-оздоровчих послуг, об'єктивності та публічності управлінської інформації).

4. Ефективне фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу визначається, насамперед, станом їх організаційного забезпечення. Система управління фінансами може бути побудована на основі центрів відповідальності, які створюються у рамках єдиної організаційної структури підприємства. Аналіз, проведений по ЗАТ „Трускавецькурорт” показав, що за існуючої організаційної структури центри відповідальності за доходами, витратами, прибутком та інвестиціями знаходяться у планово-економічному відділі.

Однією із функцій центрів фінансової відповідальності має стати здійснення контролю за дотриманням підконтрольних їм параметрів розвитку підприємства, тобто повинна бути створена система контролінгу як невід'ємна складова частина ефективної системи управління підприємством, основу якої складає система моніторингу показників фінансового стану.

5. Успішному виходу санаторно-курортних підприємств на міжнародні ринки передують їх виважена політика на національному ринку і розвиток фінансової структуризації соціального партнерства, що дає змогу сформуванню позитивний рекреаційний рейтинг. Для розвитку фінансово-економічного потенціалу курортів місцевого значення доцільно сприяти створенню в сфері послуг спільних підприємств за участю іноземного капіталу. Мотиваційними

стимулами для іноземних інвесторів є виявлення потенційного ринку і вільних сегментів для надання додаткових сервісних послуг.

Матеріали, наведені у цьому розділі знайшли відображення у шести публікаціях [101; 102; 103; 104; 112; 115].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичні узагальнення та отримано розв'язання наукової проблеми стосовно модернізації фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу. За результатами дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, що відображають виконання основних завдань дисертаційної роботи відповідно до окресленої мети.

1. Реалізація ефективної соціально-економічної політики потребує взаємодії органів державної влади та суб'єктів підприємницької діяльності. У даному контексті новітні концепції і підходи до управління складними економічними системами серед пріоритетних напрямів реалізації моделей економічного зростання розглядають розвиток людського потенціалу. Це актуалізує значення рекреації, що забезпечує розширене відтворення сил людини і є важливою передумовою активізації підприємницької діяльності в санаторно-курортній сфері. На основі систематизації наявних підходів до визначення поняття „рекреація” запропоновано його трактування як системи заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, спортивної та культурно-пізнавальної діяльності на спеціалізованих територіях, спрямованих на збереження й відтворення фізичного, психологічного і духовного стану здоров'я людини та її життєвих сил. Принципова різниця у розумінні поняття „рекреація” полягає у визначенні засобів досягнення відтворення та розвитку життєвих сил людини. Такий підхід дав змогу акцентувати увагу на особливостях рекреаційної діяльності, що передбачає розвиток державою, громадськими та іншими організаціями системи заходів щодо задоволення рекреаційних потреб членів суспільства.

2. Формування ефективного механізму стратегічного управління санаторно-курортною сферою в економічній системі держави потребує залучення перспективних джерел її фінансування, розроблення управлінського інструментарію для гарантування фінансового забезпечення

курортних територій. У результаті систематизації різних підходів науковців до трактування сутності фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання дано авторське визначення поняття „фінансові ресурси підприємств” як грошові фонди цільового призначення, котрими воно володіє та розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує їх на статутні потреби. На основі розробленої в дисертаційному дослідженні схеми формування, розподілу і використання фінансових ресурсів у санаторно-курортному комплексі акцентовано увагу на особливостях господарської діяльності комплексу та доцільності концентрації ресурсів для реформування організаційної структури курортних об'єктів й оновлення основного капіталу. Такий підхід потребує маркетингових досліджень пріоритетності оздоровчої і профілактичної спрямованості, індивідуалізації потреб пацієнтів при розробленні схем „лікування—оздоровчий відпочинок”, розвитку персоніфікованих довготермінових відносин з партнерами та клієнтами, оптимізації фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення прибутковості й стабільності реалізації інвестиційно привабливих санаторно-курортних проєктів. В дисертації поняття „фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”, запропоновано розуміти як систему формування, використання і контролю фінансових ресурсів у процесі державного фінансування, самофінансування чи кредитування для підвищення рівня реалізації рекреаційного потенціалу.

3. В сучасній економіці підприємства санаторно-курортного комплексу належать до сфери послуг і сприяють розвитку профілактичної медицини. З урахуванням особливостей міжнародних стандартів розвитку сфери послуг і теорії масового обслуговування встановлено, що інвестиції в охорону здоров'я та розвиток санаторно-курортної сфери сприяють зниженню рівня захворюваності й смертності, продовженню працездатного віку людини і часу функціонування людського капіталу. Для подолання депресивності та прискореного економічного розвитку територій, збільшення податкових

платежів, залучення інвестицій і створення нових робочих місць та зростання доходів громадян, зайнятих у рекреаційній сфері, запропоновано системний підхід до визначення пріоритетів розвитку санаторно-курортного комплексу відповідно до стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку України. З'ясовано, що в структурі рекреантів зростає частка осіб, які придбали путівки за повну вартість, тому зросли вимоги до оцінки якості наданих послуг і обслуговування споживачів.

4. Для закріплення позитивних тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу як єдиної системи визнано доцільність застосування прогнозно-рекомендаційних методів і критеріїв: розрахунку обсягів фінансування для оздоровлення та відпочинку населення, отримання доходів від надання основних і додаткових санаторно-курортних послуг залежно від видів рекреаційних закладів (санаторій, санаторій-профілакторій, спеціалізований санаторій, пансіонати відпочинку, будинки відпочинку, бази). У результаті здійсненого дослідження виявлено особливості функціонування санаторно-курортного комплексу з урахуванням структури, якісних характеристик форм управління і порядку реалізації послуг. Фінансова стійкість підприємств санаторно-курортного комплексу характеризується зростанням у структурі капіталу частки залучених та довготермінових запозичених фінансових ресурсів, що загалом негативно впливає на структуру капіталу рекреаційних підприємств.

5. Невідповідність якості надаваних рекреаційних послуг установленим цінам, дефіцит кваліфікованого кадрового забезпечення установ і низька інвестиційна активність зумовили доцільність розроблення сучасних технологій та принципів фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу. У дисертації встановлено, що доходи цих підприємств збільшилися у зв'язку з підвищенням цін на путівки, але при цьому реальна якість санаторно-курортних послуг не поліпшилася. Формування технологій управління фінансовими ресурсами потребує взаємодії учасників на основі принципів державно-приватного партнерства

розвитку, підвищення рівня інфраструктурного забезпечення в рекреаційному кластері, відтворення рекреаційних ресурсів, привабливих для потенційних споживачів.

6. З метою вдосконалення фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств обґрунтовано доцільність застосування сучасних форм, методів, важелів та інструментів фінансового механізму на основі пошуку резервів збільшення прибутку, оптимізації організаційної структури підприємств шляхом створення центрів фінансової відповідальності, що дасть можливість здійснювати моніторинг фінансової діяльності підприємства.

7. Для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами у санаторно-курортному сегменті запропоновано вдосконалений порядок здійснення фінансового забезпечення підприємств, зокрема, виділено два функціональних блоки, з яких перший – відображає процес залучення різноманітних джерел для фінансування діяльності суб'єктів господарювання, а другий – результати розподілу та використання. Це дало змогу забезпечити розроблення і реалізацію типових довготермінових програм розвитку рекреаційного сектору економіки. У дисертації доведено доцільність формування ефективних механізмів взаємодії, залучення технологічних інновацій і застосування кластерних технологій для управління підприємствами у рекреаційному сегменті економіки.

8. З урахуванням світових тенденцій та особливостей міжнародних стандартів розвитку сфери послуг і теорії масового обслуговування запропоновано розглядати фінанси санаторно-курортної сфери важливою складовою національної системи охорони здоров'я. При формуванні санаторно-курортних програм варто застосовувати соціально орієнтований маркетинг для встановлення диференційованих сезонних цін, можливості надання пільг, що сприятиме забезпеченню зростання обсягу наданих послуг та доходів підприємств санаторно-курортного комплексу.

Виконане дослідження дало змогу сформулювати нові наукові проблеми, що мають важливе теоретичне й практичне значення і можуть стати предметом подальших наукових пошуків, зокрема, підвищення ефективності управління оборотними активами та оцінювання оптимальності структури капіталу підприємств у рекреаційному кластері. Застосування розроблених у дисертації висновків, пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення санаторно-курортних підприємств сприятиме економічному зростанню, збільшенню зайнятості й загальному оздоровленню населення країни.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок : українсько-англійсько-російський тлумачний словник / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – К. : Максимум ; Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 592 с.
2. Алексеєнко Л. М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Л. М. Алексеєнко. – К. : Максимум ; Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 423 с.
3. Артюхова І. В. Стратегія розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу / І. В. Артюхова // Экономика Крыма. – 2008. – № 24. – С. 106–110.
4. Артюшина О. Обґрунтування вибору джерел фінансування розвитку акціонерного товариства. / О. Артюшина // Вісник КНЕУ. – 2006. – № 2. – С. 72–79.
5. Балабанов И.Т. Экономика туризма: Уч. пос. для студ. вузов. / И. Т. Балабанов, А.И. Балабанов // – М.: Финансы и статистика, 2000. – 174 с.
6. Барчуков И. С. Методы научных исследований в туризме / И. С. Барчуков. – М.: Издательство: „Академия”, 2008. – 224 с.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія і методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О. О. Бейдик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр КНЕУ, 2001. – 395 с.
8. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь : в 2-х т. / И. Бернар, Ж.-К. Колли ; пер. с фр. – М. : Международные отношения, 1997. – Т. 1. – 784 с.
9. Білик М. Д. Проблеми бюджетування на підприємствах України / М. Д. Білик // Наукові праці НДФІ. – 2003. – Вип. 3 (22). – С. 168–176.
10. Биржаков М. Б. К вопросу изменений и дополнений основ

- законодательства о туризме. / Азар В. И., Акишин В. Н., Биржаков М. Б. и др. – СПб.: Туристские фирмы. – 2000. – Вып. 22. – С. 38–41.
11. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств: підручник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : Київський нац. торг.-економ. у-т., 2006. – 780 с.
12. Богословська І. План розвитку країни : скорочена версія для індивідуального та колективного усвідомлення / І. Богословська ; під ред. : І. Богословської, І. Дідковського, О. Чалого. – К. : Воля, 2005. – 204 с.
13. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности. / А. Г. Бобкова – Донецк: Юго-Восток, 2000. – 308 с.
14. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент : в 2-х т. / под ред. В. В. Ковалева ; пер. с англ. – СПб : Экономическая школа, 1998. – Т 1. – 497 с.
15. Буряк Л. Фінансові ресурси підприємства / Л. Буряк // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 23–27.
16. Буряк П. Ю. Фінансово-економічний аналіз : підручник / П. Ю. Буряк, М. В. Римар, М. Т. Бець ; за заг. ред. П. Ю Буряка, М. В. Римара. – К. : Професіонал, 2004. – 528 с.
17. Бушуев В. В. О дефиниции „Индустрия туризма” / В. В. Бушуев // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 25. – С. 179–182.
18. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [та інші]; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
19. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 800 с.
20. Василик О. Державні фінанси України : підручник / О. Василик, К. Павлюк. – К. : ЦУЛ, 2004. – 608 с.
21. Великий тлумачний словник української мови / уклад. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
22. Василик О. Теорія фінансів : підручник / О. Василик. – К. : НІОС, 2000.

- 416 с.
23. Вахрин П. Финансы: учебник / П. Вахрин, А. Нешиной. – М. : Маркетинг, 2000. – 502 с.
24. Ветитнев А. М. Концептуальные подходы к потребительской оценке качества санаторно-курортных услуг / А. М. Ветитнев, Е. В. Селищева, Е. А. Волынец // Курортное дело. – 2007. – № 2. – С. 25–29.
25. Воробйов Ю. М. Фінансові ресурси організацій санаторно-курортної сфери / Ю. М. Воробйов // Соціально-економічні відносини в АР Крим. – 2011. – № 2. – С. 26–30.
26. Гаман П. І. Управління ціноутворенням на медичні послуги в санаторно-курортних закладах України / П.І. Гаман, Ю.В. Деркач // Економіка та держава. – 2008. – №3. – С. 90–95.
27. Глосарий терминов используемых в серии „Здоровье для всех” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : whqlibdoc.who.int/hq/1998/who_hpr_h
28. Глядіна М. В. Формування і реалізація регіональної політики розвитку рекреаційної сфери : автореф. дис. канд. екон. наук / М. В. Глядіна. – Львів, 2006. – 20 с.
29. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436–IV. – К. : Закон & Бізнес, 2003. – 194 с.
30. Гридчина М. В. Новые методы управления санаторно-курортным предприятием: организация системы управленческого учета / М. В. Гридчина, В. А. Калитюк. – К. : Общество „Знание Украины”, 1996. – 18 с.
31. Гудзь П. В. Методологічні основи дослідження розвитку курортно-рекреаційної економіки / П. В. Гудзь // Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації : зб. наук. праць. – Донецьк : Юго-Восток, 2005. – С. 20–31.
32. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій в сучасних умовах : автореф. дис. / П. В. Гудзь. – Донецьк, 2003. – 36 с.

33. Гудзь П. В. Управління фінансами у курортних містах / П. В. Гудзь // Фінанси України. – 2002. – № 2. – С. 69–75.
34. Гулич О. І. Рекреаційний потенціал Українських Карпат та сучасний стан його освоєння / О. І. Гулич. – Львів, 2004. – 56 с.
35. Гулич О. І. Фінансово-економічні результати функціонування суб'єктів рекреаційного господарства та проблеми реформування галузі / О. І. Гулич // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 233–238.
36. Гуменюк В.В. Фінансові умови сталого розвитку курортного господарства України / В.В. Гуменюк // Фінанси України. – 2009. – №4. – С.75–81.
37. Гуменюк В.В. Чинники сезонності в управлінні фінансовим забезпеченням туристичних підприємств / В.В. Гуменюк // Фінанси України. – 2008. – №8. – С.74–81.
38. Деминг Э. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами / Эдвард Деминг ; пер. с англ. – М. : Альпина бизнес букс, 2007. – 370 с.
39. Диагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за заг. ред. проф. А. Е. Воронковой. –Х : ИНЖЕК, 2006. – 448с.
40. Дышловой И. Н. Принципы управления санаторно-курортными и туристическими учреждениями Украины / И. Н. Дышловой // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 45. – С. 33–36.
41. Долишний М. И. Карпатский рекреационный комплекс / М. И. Долишний, М. С. Нудельман, К. Н. Ткаченко. – К. : Наукова думка, 1984. – 148 с.
42. Другов О. О. Фінансова система інвестиційного забезпечення регіонального розвитку економіки : монографія / О. О. Другов ; наук. ред. П. Ю. Беленький. – К. : УБС НБУ, 2007. – 151 с.
43. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / [В. М. Геєць та ін.] ; ред. В. М. Геєць. – К. : Фенікс, 2003. – 1006 с.

44. Економічний аналіз: навч. посіб. / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський [та ін.] ; за ред. акад. НАНУ проф. М. Г.Чумаченка. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.
45. Економічний енциклопедичний словник [Текст] : у 2 т. Т.2 : О – Я. / [С. В. Мочерний та ін.]; ред. С. В. Мочерний. – Л.: Світ. – 2006. – 563 с.
46. Економічна енциклопедія : у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – Т. 3 : П – Я. – 2002. – 952 с.
47. Енциклопедія банківської справи України / ред. кол. : В. С. Стельмах [та ін.]. – К. : Молодь, ІнЮре, 2001. – 687 с.
48. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
49. „Загальне положення про санаторно-курортний заклад” : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 р. № 805 // Правова система „Інфодиск”. – 2007. – № 8.
50. Загородній А. Фінансовий словник / А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко. – [випр. та доп.]. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
51. Закон України „Про курорти” від 05.10. 2000 р. № 2026–III // Правова система „Інфодиск”. – 2007. – № 8.
52. Зятковський І. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія / І. Зятковський. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 229 с.
53. Ізмайлова К. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / К. В. Ізмайлова. – [2–ге вид.]. – К. : МАУП, 2001. – 152 с.
54. Інструкція про порядок обліку, зберігання, розподілу і видачі путівок до санаторно-курортних та інших лікувально-оздоровчих установ в органах праці і соціального захисту населення України : затв. наказом Міністерства праці і соціальної політики України від 25.12.1997 р. №42 // Правова система „Інфодиск”. – 2007. – № 8.
55. Калитюк В. А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. – Львів : Патент, 1999. – 162 с.

56. Калитюк В. Управление санаторно-курортными предприятиями: новые реалии / В. Калитюк, В. Николаев // Экономика Украины. – 1997. – №1. – С. 71–74.
57. Карлин Томас П. Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP) / Томас П. Карлин, Альберт Р. Маклин. – М. : ИНФРА, 1998. – 448 с.
58. Карпишин Н. І. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в реалізації державних функцій на ринку медичних послуг : дис. канд. екон. наук : 08.04.01. / Н. І. Карпишин. – Тернопіль, 2006. – 168 с.
59. Касич А. О. Розвиток інвестиційно-інноваційних процесів в Україні: джерела, оцінка, перспективи: [монографія] / А. О. Касич. – Кременчук: Кременчуцька міська друкарня, 2008. – 406 с.
60. Квартальнов В. А. Туризм : учеб. пособ. / В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
61. Кириленко О. П. Фінанси : навч. посіб. / О. П. Кириленко. – [2–е вид., перероб. і доп.]. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 163 с.
62. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія і вітчизняна практика) : навч. посіб. / О. П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2002. – 212 с.
63. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма; [вст. слово С. І. Юрія]. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
64. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
65. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії та практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. – Л. : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
66. Козьменко С. Н. Повышение эффективности финансово-хозяйственной деятельности предприятий санаторно-курортного комплекса / С. Н. Козьменко, И. А. Федоров // Механізм регулювання економіки,

- економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва : зб. наук. праць Сумського державного університету. – 1999. – № 4. – С. 61–64.
67. Коласс Бернар Управление финансовой деятельностью предприятия: проблемы, концепции и методы : учеб. пособ. / Бернар Коласс ; пер. с фр. ; под. ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы ЮНИТИ, 1996. – 576 с.
68. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : [монографія] / [Жаліло Я. А., Базиліук Я. Б., Белінська Я. В. та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : Знання України, 2005. – 388 с.
69. Коробов М. Я. Фінансово–економічний аналіз діяльності підприємств / М. Я. Коробов. – К. : Знання, 2001. – 378 с.
70. Костромина Д. В. Управление затратами и прибылью предприятия на основе организации центров финансовой ответственности / Д. В. Костромина // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 4. – С. 26–36.
71. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні і її обговорення // Новости турбизнеса. – 2006. – № 11–12. – С. 10–15.
72. Костенко Г.П. Застосування кластерного аналізу в оцінці фінансового забезпечення розвитку санаторно-курортних закладів / Г.П. Костенко / Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. – № 1 (55) – 2011.
73. Костырко Л. А. Финансовый анализ : учеб. пособ. / Л. А. Костырко, Л. И. Белоусова, А. Н. Антипов. – Луганск, 2003. – 168 с.
74. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз ; под ред. Р. Б. Ноздревой. – М. : Юнити, 1998. – 787 с.
75. Крайник О. П. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / О. П. Крайник, З. В. Клепикова. – Л. : Львівська політехніка ; К. : Дакор, 2000. – 260 с.
76. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні : [монографія] / А. І. Крисоватий. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 372 с.

77. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : монографія / М. І. Крупка. – Л. : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 607 с.
78. Кузьменко Л. В. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. В. Кузьменко, В. В. Кузьмін, В. М. Шаповалова. – Херсон : Олді-плюс, 2003. – 256 с.
79. Курорти : енциклопед. словарь / Е. И. Чазов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 591 с.
80. Курортні ресурси України. – К. : ЗАТ „Укрпрофоздоровниця”, „ТАМЕД”, 2009. – 344 с.
81. Лушкін В. А. Інвестиції та економічний розвиток : [монографія] / В. А. Лушкін. – Житомир : [б.в.], 2002. – 256 с.
82. Лобанов Ю. Н. Отдых и архитектура: будущее и настоящее / Ю. Н. Лобанов. – Л. : Стройиздат, 1982. – 200 с.
83. Любіч О. О. Теоретичні основи прийняття фінансових рішень на макрорівні : [монографія] / О. О. Любіч. – К. : НДФІ, 2004. – 348 с.
84. М. Бунге : сучасний дискурс [Текст] / ред. В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2005. – 697 с.
85. Маркова В. Д. Маркетинг услуг / В. Д. Маркова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 128с.
86. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія. – Л. : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 259 с.
87. Менеджмент туризма: финансы и бухгалтерский учет в туризме : учебник / И. О. Солодухина, Е. Н. Гаганина, А. Б. Здоров ; под ред. В. А. Квартальнова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 326 с.
88. Наказ Державного комітету зі стандартизації, метрології та сертифікації „Про затвердження Державного класифікатора України” від 22.10.1996 р. № 441 // Правова система „Інфодиск”. – 2007. – № 8.
89. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик. – Л. :

- НАН України, 1999. – 78 с.
90. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
91. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
92. Опарін В. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – № 5 – С. 10–11.
93. Петленко Ю. Фінансові ресурси підприємницьких структур та ефективність їх використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю. Петленко. – К., 1999.
94. Поляк Г. Финансы. Денежное обращение. Кредит : учебник / Г. Поляк. – М. : ЮНИТИ – Дана, 2001. – 512 с.
95. Портер М. Конкуренція / Майкл Портер ; пер. с англ. – М. : Изд. дом „Вильямс”, 2001. – 495 с.
96. Постанова Кабінету Міністрів України „Про перелік санаторно-курортних установ відпочинку, операції з продажу путівок до яких на санаторно-курортне лікування і відпочинок дітей не підлягають обкладанню податком на додану вартість” від 05.08.97 р. № 835 // Правова система „Інфодиск”. – 2007. – № 8.
97. Прищепенко М. В. Ценность услуги как парадигма стратегии развития / М. В. Прищепенко, В. В. Прищепенко // Маркетинг в России и зарубежом. – 2005. – № 2. – С. 109–118.
98. Рау К. Г. Основныя начала финансовой науки (Сочинение Т.І) / К. Г. Рау; переводъ съ пятого немецкаго изданія ; под ред. А. Корсака. – СПб : Типографія Шайкова, 1867. – 318 с.
99. Рендович П. М. Інвестиційний клімат: реалії та перспективи / П. М. Рендович // Наукові записки : зб. наук. праць каф. екон. аналізу Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – Вип. 14. – С. 204–208.

100. Рендович П. М. Теоретико-ретроспективні підходи до поняття „фінансові ресурси” / П. М. Рендович // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 9 (76). – С. 38–42.
101. Рендович П. М. Сутність та особливості курортно-рекреаційної діяльності / П. М. Рендович // Фінансова система України : зб. наук. праць. – Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія”. – 2009. – Вип. 11. – С. 385–391.
102. Рендович П. М. Пріоритетні напрями фінансування курортно-рекреаційної діяльності в Україні / П. М. Рендович // Наука й економіка. – Хмельницький. – 2010. – № 3 (19). – С. 40–43.
103. Рендович П. М. Економічне відтворення виробничого потенціалу санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности : сб. науч. трудов. – Донецк, 2010. – Вып. 3. – С. 282–287.
104. Рендович П. М. Досвід реформування системи фінансування курортів у Західній Європі / П. М. Рендович // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Вип. 5–2. – С. 382–389.
105. Рендович П. М. Моніторинг структури капіталу підприємств санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Фінансова система України : зб. наук. праць. – Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія”. – 2011. – Вип. 14. – С. 473–478.
106. Рендович П. М. Економічна характеристика фінансово-господарської діяльності підприємств / П. М. Рендович // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчених. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – Ч. 2. – С. 249–250.
107. Рендович П. М. Фінансування готельного господарства /

- П. М. Рендович // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених. / відп. за вип. Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 149–150.
108. Рендович П. М. Особливості фінансового забезпечення підприємств санаторно-курортної сфери / П. М. Рендович // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період : тези доп. наук. конф. проф.-виклад. складу. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 25–28.
109. Рендович П. М. Концептуальні засади фінансового забезпечення суб'єктів господарювання санаторно-курортної сфери / П. М. Рендович // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 16–17 жовт. 2008 р.] / відп. ред. С. І. Юрій. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 91–93.
110. Рендович П. М. Теоретичне дослідження поняття „рекреація” / П. М. Рендович // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчених / відп. за вип. Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – Ч. 2. – С. 329–330.
111. Рендович П. М. Економічна природа санаторно-курортних послуг / П. М. Рендович // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 28–29 трав. 2009 р.] / відп. ред. С. І. Юрій. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – С. 97–99.
112. Рендович П. М. Управління фінансами санаторно-курортних установ в умовах євроінтеграції / П. М. Рендович // Управління у сферах фінансів, оподаткування, страхування та кредиту : тези доп. II Всеукр.

- наук.-практ. конф., 18–21 листопада 2009 р. – Львів. – „Львівська політехніка”. – 2009. – С. 258–261.
113. Рендович П. М. Пріоритети розвитку санаторно-курортного комплексу в Україні / П. М. Рендович // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених. / відп. за вип. Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – Ч. 2. – С. 367–369.
114. Рендович П. М. Конкуренентоспроможність регіонального санаторно-курортного продукту / П. М. Рендович // Соціальні фінансові та економічні основи ефективної глобалізації світової економіки : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених [Донецьк, 30 бер. 2010 р.] / відп. ред. В. І. Дубницький. – Донецьк : ТОВ „ДЕГГ”, 2010. – С. 175–177.
115. Рендович П. М. Оцінка ефективності управління фінансами підприємств санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квітня 2010 р. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – С. 400–402.
116. Рендович П. М. Фінансування підприємств санаторно-курортної сфери / П. М. Рендович // Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання : матеріали Міжнар. наук. студ.-асп. конф., 14–15 травня 2010 р. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 479–480.
117. Рендович П. М. Аналіз доходів санаторно-курортних закладів / П. М. Рендович // Фінанси України : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. [Маріуполь, 26 – 28 лип. 2010 р.] / ред. кол. : В. Хорошко, В. Дудкевич, А. Петров. – Маріуполь, 2010. – С. 16–18.
118. Рендович П. М. Особливості оподаткування підприємств санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Напрями розбудови податкової системи України в умовах утвердження ринкової економіки :

- матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 1–2 лют. 2011 р.] / відп. ред. С.І. Юрій. – Тернопіль, 2011. – С. 158–160.
119. Рендович П. М. Наукові підходи до оцінки ефективності діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчених / відп. за вип. Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – Ч. 1 – С. 264–266.
120. Рендович П. М. Закордонний досвід фінансування санаторно-курортного комплексу / П. М. Рендович // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 11–12 трав. 2011 р.] / відп. ред. С. І. Юрій. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 94–96.
121. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты / В. К. Мамутов, А. И. Амоша, Т. Н. Дементьева [и др.] – К. : Наукова думка, 1992. – 143 с.
122. Рибалко Н. О. Особливості формування фінансових ресурсів підприємствами санаторно-курортного комплексу / Н.О. Рибалко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №12 (91). – С. 108–111.
123. Річна бухгалтерська та фінансова звітність ЗАТ „Трускавецькурорт” за 2005–2011 роки.
124. Розметова О. Г. Важелі прямого державного впливу на розвиток курортно-оздоровчої та туристичної сфер / О.Г. Розметова // Економіка та держава. – 2008. – №1. – С. 83–85.
125. Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції розвитку санаторно-курортної галузі” від 23 квітня 2003 р. № 231–р.
126. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – К. : Центр Навчальної Літератури, 2009. – 312 с.

127. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия : более 3000 терминов / Е. Е. Румянцева. – М. : Инфра–М, 2005. – 722 с.
128. Свиридова Н. Д. Объекты инвестирования в сфере туризма региона / Н. Д. Свиридова // Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації. – Донецьк : ІЕПД НАН України. – 2005. – С. 90–100.
129. Сивкова С. В. Концептуальный подход к формированию механизма управления конкурентоспособностью санаторно-курортных организаций / С. В. Сивкова // Проблемы современной экономики. –2006. – № 1. – С. 44–50.
130. Сичов Н. Финансы СССР. – М. : Финансы и статистика, 1984.
131. Сенчагов В. Финансовые ресурсы народного хозяйства / под ред. В. Сенчагова. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 360 с.
132. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М. : ИНФРА, 1997. – 608 с.
133. Смаль І. В. Рекреація і туризм : короткий тлумачний словник термінів і понять / І. В. Смаль. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2006. – 80 с.
134. Смаль І. В. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять / І. В. Смаль, В. В. Смаль // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : тези Міжнар. наук.-практ. конф., 4–6 червня 2004 р. – К. : КНУК, 2004. – С. 89–94.
135. Скоробогатова Т. Н. Управление запасами на малых предприятиях сферы услуг в инновационной среде / Т. Н. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья . – 2004. – Т. 2, № 52. – С. 93–96.
136. Стецько М. В. Інвестиційна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку / М. В. Стецько, П. М. Рендович // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Економіка. – 2005. – № 19. – С. 126–129.
137. Стецько М. В. Спеціальні (вільні) економічні зони / М. В. Стецько, П. М. Рендович // Фінансова система України : зб. наук. праць. – Острого : Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2006.

- Вип. 8, ч. 2. – С. 473–478. – (Серія Економіка).
138. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
139. Сухарський В. С. Економічний словник-довідник / В. С. Сухарський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 328 с.
140. Терещенко О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
141. Ткачук І. Г. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І.Г. Ткачук, С.О. Кропельницька; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаніка, Прикарпат. наук.-аналіт. центр. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. – 262 с.
142. Толбатов Ю. А. Економетрика : підручник. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 320 с.
143. Трохимчук С. В. Бальнеологічний комплекс Передкарпаття як провідна галузь спеціалізації / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь // Регіональна економіка. – 1997. – № 1. – С. 75–83.
144. Указ Президента України „Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів” від 8 квітня 2011 року № 444/2011 // Правова система „Інфодиск”. – 2011. – № 9.
145. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Н. І. Гомольська. – Львів, 2011. – 145 с.
146. Фаріон І. Д. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / І. Д. Фаріон, Т. Д. Захарків. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 455 с.
147. Федоров І. О. Оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу : автореф. дис. канд. екон. наук. – Суми, 2002. – 19 с.
148. Федоров И. А. Особенности достижения финансовой результативности профсоюзных здравниц // Вісник УАБС. – № 1. – 2001. – С. 81–85.
149. Федоров И. А. Особенности развития санаторно-курортного комплекса

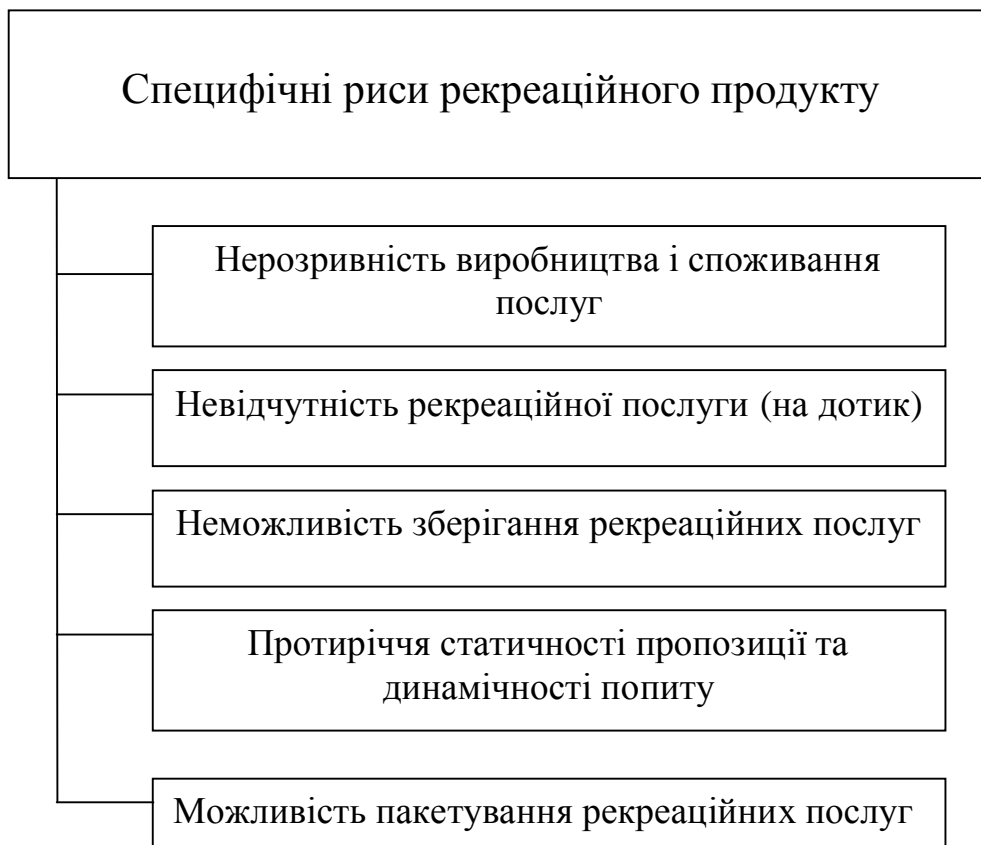
- Крыма // Регион: проблемы и перспективы. – 1999. – № 4. – С. 50 – 52.
150. Федоров И.А. Особенности организации управленческого учета на предприятиях санаторно-курортного комплекса // Збірник наукових праць Сумського державного університету. – 1999. – № 2 – С. 128–131.
151. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / под ред. Е. С. Стояновой. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд-во „Перспектива”, 2000. – 656 с.
152. Финансовый менеджмент : учебник / Г. Б. Поляк, И. А. Акодис, Т. А. Краева [и др.]. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 518 с.
153. Финансовое управление фирмой / В. И. Терехин, С. В. Моисеева, Д. В. Терехин, С. Н. Цыганков ; под ред. В. И. Терехина. – М. : ОАО Изд-во Экономика, 1998. – 350 с.
154. Фінанси підприємств : підручник / наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2000. – 460 с.
155. Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / за ред. проф. С. І. Юрія. – Тернопіль : Карт-бланш – 2002. – 357 с.
156. Фінанси підприємств : підручник / А. Поддєрьогін, М. Білик, Л. Буряк, Г. Нам [та ін.]. – [5-те вид., перероб. та допов.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 546 с.
157. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / за ред. проф. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2002. – 496 с.
158. Фінансово-економічні механізми інноваційно-інвестиційного розвитку України : монографія / О. А. Кириченко, С. А. Єрохін, В. Г. Дем'янишин [та ін.] ; під ред. проф. О. А. Кириченко. – К. : Національна академія управління, 2008. – 252 с.
159. Финансы : учебник / под ред. М. Романовского, О. Врублевской, Б. Сабанти. – М. : Изд-во „Перспектива”, 2000. – 520 с.
160. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
161. Хачатурян С. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація /

- С. Хачатурян // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 32.
162. Хенсен Дон Р. Управлінський облік : підручник / Дон Р. Хенсен, Меріен М. Моувен, Небіл С Еліас [та ін.]. – К. : Міленіум, 2002. – 974 с.
163. Холт Роберт Н. Основы финансового менеджмента / Роберт Н. Холт : пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 128 с.
164. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз : навч. посіб. / Ю. С. Цал-Цалко. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : ЦУЛ, 2002. – 360 с.
165. Цінова політика санаторно-курортних закладів в умовах ринкової економіки : метод. рек. / ЗАТ лікувально-оздоровчих закладів Профспілок України „Укрпрофоздоровниця”. – К. : Управління економічного аналізу і прогнозування, 2011. – 14 с.
166. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток ринку курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи досконалення) : монографія / С. Ю. Цьохла. – Сімферополь : Таврія, 2008. – 352с.
167. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії : навч. посіб. / Н. В. Чорненька. – К. : Атака, 2006. – 264с.
168. Шаптала О. С. Автономна Республіка Крим: проблемні питання управління рекреаційного обслуговування : монографія / О. С. Шапатала. – Одеса : ОРІД НАДУ, 2003. – 264 с.
169. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
170. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / О. О. Шеремет. – К. : Кондор, 2005. – 196 с.
171. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посіб. / за ред. проф. І. М. Школи. – Чернівці : Книги –ХХІ, 2005. – 596 с.
172. Шмагіна В. В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / В. В. Шмагіна, С. К. Харичков. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-

- экологических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с.
173. Шиян Д. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Д. В. Шиян, Н. І. Строченко. – К. : Вид-во А.С.К, 2003. – 240 с.
174. Aoki K. Optimal monetary policy responses to relative-price changes / K. Aoki // *Journal of Monetary Economics*. – 2001. – № 48. – p. 55–80.
175. Drucker P. *Management: Tasks, Responsibilities, Practices* / P. Drucker. – Heinemann, 1975.
176. Boemle M. *Unternehmensfinanzierung* / M. Boemle. – 1988 – S. 28.
177. Harrington D. R. *Corporate Financial Analysis*, 3 ed / D. R. Harrington, B. D. Wilson, D. Richard. – Irwin : INC, 1989.
178. Gearing C. E. *Planning for Tourism Development. Quantitative approaches* / C. E. Gearing, W.W. Swart Var. – N.Y. : Praeger Publishers, 1976.
179. Measuring the regional tourism product in an economy in transition: the russian experience [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aucc.ca/_pdf/english/programs/cepra/tatarinov_smith_%20paper1.pdf>
180. Morgan R. The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing / R. M. Morgan, Sh. D. Hunt // *Journal of Marketing*. – 1994. – Vol. 58 (July). – P. 20–38.
181. Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring customer perceptions of service quality // A. Parasuraman, Valarie Zeithaml, Leonard L. Berry // *Journal of Retailing*, 1988. – V. 64. – P.12–40.
182. Rees B. *Financial Analysis* / B. Rees. – Prentice-Hall, 1990.
183. Rendovych P. Wybrane elementy stabilności finansowej na przykładzie ukraińskich przedsiębiorstw z branży sanatoryjno-uzdrowiskowej / P. M. Rendovych. // *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. – T. 2 : Interdyscyplinarne uwarunkowania rozwoju gospodarczego: teoria i praktyka. – Częstochowa, 2008. – № 1 – s. 141–155.

Додатки

Додаток А
Специфічні риси рекреаційного продукту

Джерело: складено автором

Додаток Б

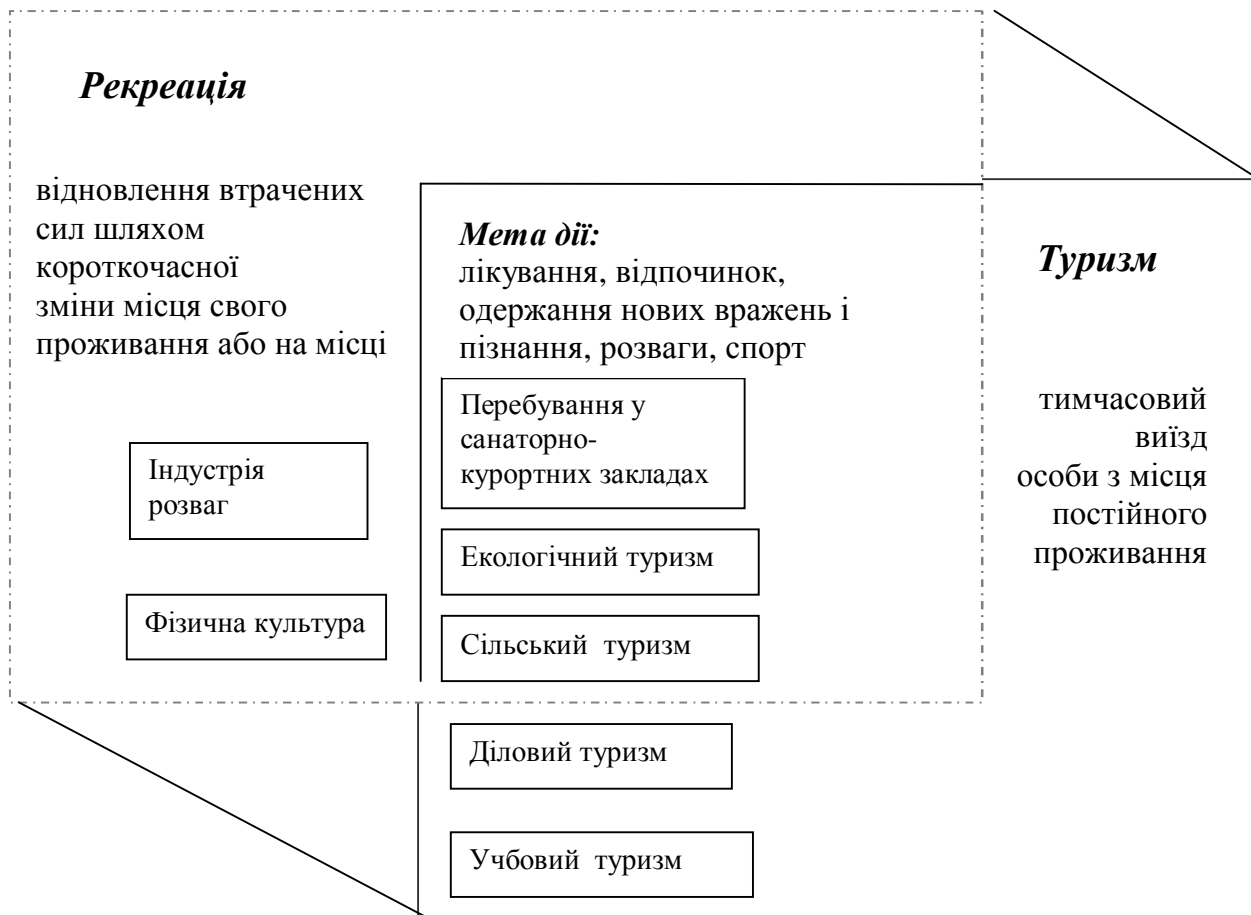
**Кількість та місткість санаторіїв та пансіонатів із лікуванням,
будинків та пансіонатів відпочинку за регіонами України**

Регіон	Санаторії та пансіонати із лікуванням				Будинки та пансіонати відпочинку			
	Кільк. 2010 р.	У них місць			Кільк. 2010 р.	У них місць		
		1995	2000	2010		1995	2000	2010
Україна	524	158507	150554	144242	321	83282	62923	64804
АР Крим	142	60220	56981	54470	136	37339	27590	29344
області								
Вінницька	21	5993	5246	5091	1	570	-	400
Волинська	7	1331	1482	2027	1	39	39	44
Дніпропетровська	20	2742	2742	2340	5	2000	1140	1150
Донецька	21	6197	4200	4889	52	14824	9475	11286
Житомирська	6	1820	2750	1665	-	-	-	-
Закарпатська	16	4307	3564	3254	-	170	200	-
Запорізька	16	5725	5169	2883	9	2236	1812	1211
Івано-Франківська	16	2134	2743	2581	4	451	145	244
Київська	14	3302	3004	2781	3	540	748	188
Кіровоградська	3	680	630	310	1	70	450	450
Луганська	12	2157	1207	1193	-	527	60	-
Львівська	66	20437	19807	18756	9	24	340	439
Миколаївська	11	1930	2374	3958	23	4492	6791	4723
Одеська	37	17233	15053	14638	13	2646	2023	2092
Полтавська	14	4941	4462	3880	2	177	177	385
Рівненська	10	859	1324	1478	-	37	-	-
Сумська	3	580	535	460	-	660	-	-
Тернопільська	10	1300	1729	1865	-	-	-	-
Харківська	15	4082	3714	3274	4	1253	1705	1296
Херсонська	11	1197	2119	2778	52	12289	8482	10424
Хмельницька	12	1557	1610	1707	-	100	-	-
Черкаська	10	2325	2300	2348	-	198	-	-
Чернівецька	6	785	897	958	-	220	-	-
Чернігівська	8	1426	1759	1325	1	585	336	140
міста								
Київ	14	2897	2598	3089	3	910	650	450
Севастополь	3	350	555	244	2	925	760	538

Джерело: Дані Держстату України

Додаток В

Місце санаторно-курортної послуги у системі туристсько-рекреаційних послуг

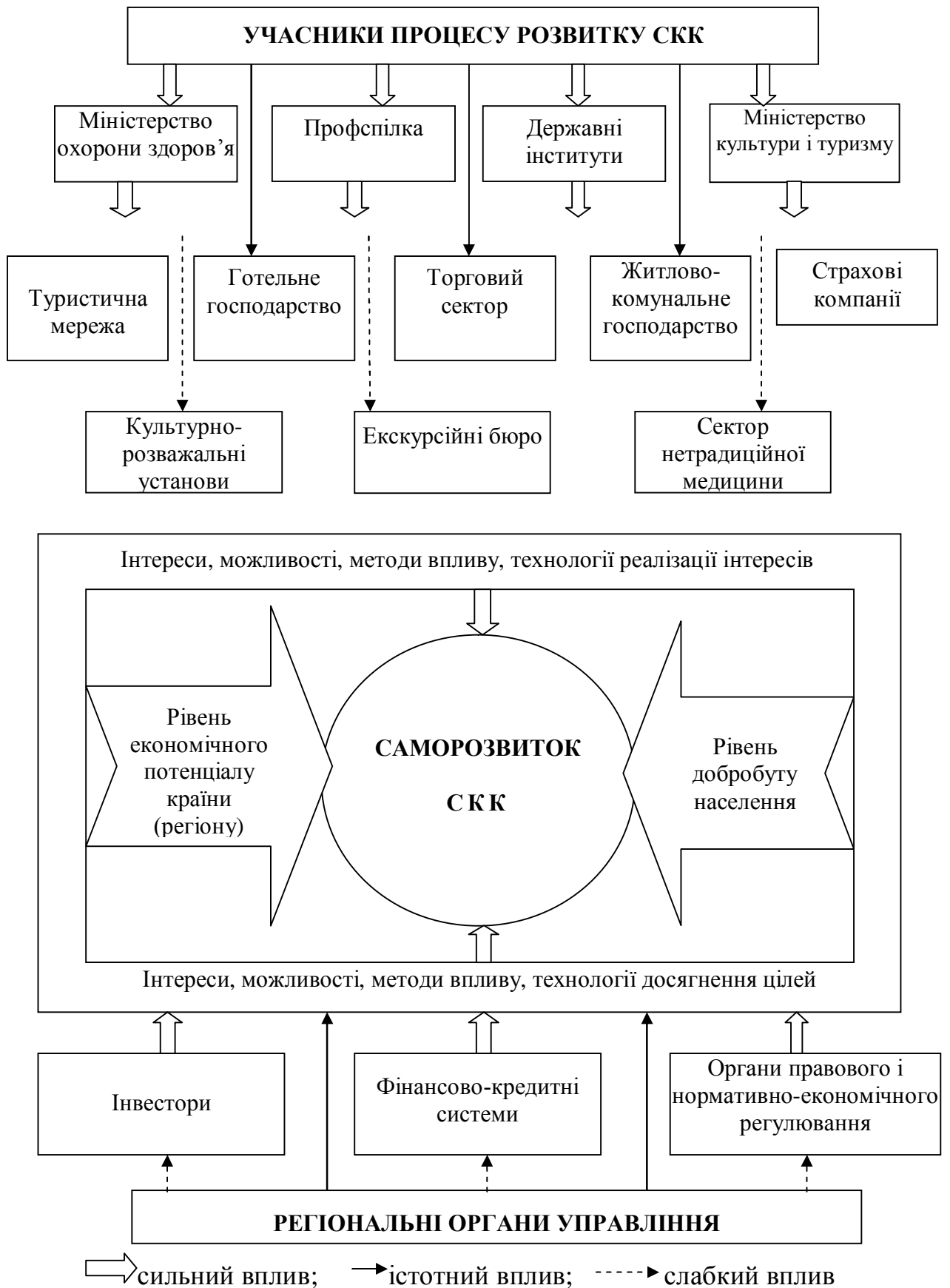
Джерело: складено автором

Додаток Д
Класифікація суспільних функцій рекреації

Група функції	Роль	Реалізація	Значення
<i>Соціальна:</i> відтворююча; раціонального використання вільного часу; забезпечення зайнятості населення.	відновлення сил людини; залучення людини до оздоровлення у вільний час; підвищення якісного рівня життя.	звільнення людини від почуття втоми шляхом зміни місцезнаходження та виду діяльності; формування здорового способу життя; забезпечення культурного та активного відпочинку; соціальний добробут суспільства.	відновлення трудових ресурсів; працевлаштованість місцевого населення; збільшення доходів підприємців та робітників.
<i>Медицина:</i> медико-біологічна; оздоровчо- профілактична; реабілітаційна.	охорона здоров'я населення; профілактика загальних і професійних захворювань; реабілітації людини.	використання курортних факторів й особливостей рекреаційних територій при відпочинку; організація санаторно-курортного лікування та реабілітації.	формування індустрії здоров'я; зміцнення здоров'я; підвищення працездатності.
<i>Економічна:</i> виробнича і невиробнича; споживча; грошово-валютна.	створення матеріальної та нематеріальної вартісної цінності; обмін, розподіл та перерозподіл; надання споживчих послуг; розвиток споживчого ринку.	збільшення виробництва туристичного продукту; впливу на сектор споживання (виробництво туристичного продукту); вплив на грошово-валютну сферу та експорт послуг.	притік валютних надходжень у країну; податкові платежі до бюджетів різних рівнів; прибуток підприємств, заробітна плата робітників.
<i>Екологічна:</i> збереження лікувально- рекреаційних ресурсів	охорона навколишнього середовища; охорона курортних територій, що використовуються	сталий розвиток; раціональне використання природних ресурсів; збереження якості навколишнього середовища; створення природної інфраструктури (парків, зелених ландшафтів).	зниження негативного впливу на природу; заходи по збереженню флори та фауни.

Джерело: складено автором

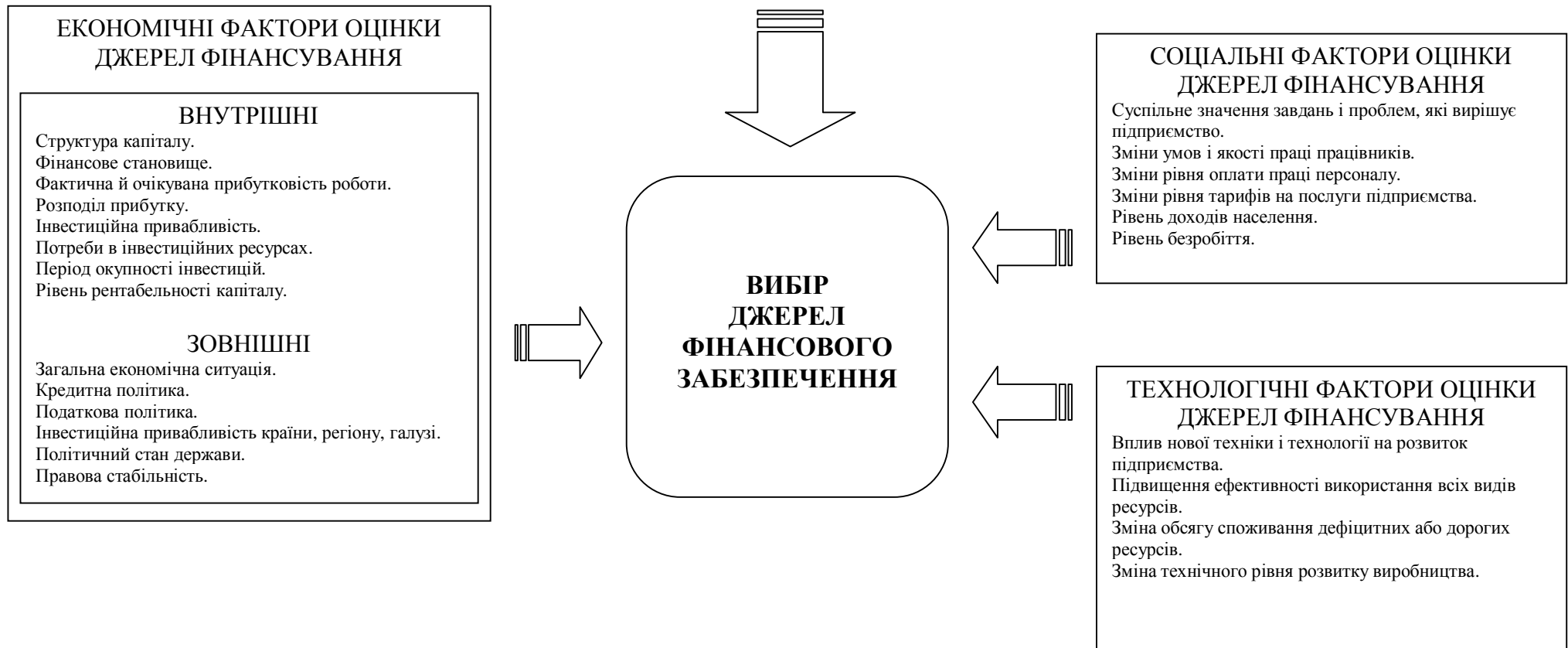
Додаток Е
Саморозвиток СКК у контурі інтересів зовнішніх учасників

Джерело: складено автором

Додаток Ж
Система критеріїв та факторів вибору джерел фінансування

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СКК						
Ефективність діяльності підприємств СКК	Мінімізація ціни капіталу	Мінімізація ризиків	Відповідність основним положенням інвестиційної політики держави	Забезпечення вимог щодо якості послуг в економічній і соціальній сферах	Вдосконалення розподілу прибутку щодо фондів підприємства	Забезпечення високої якості менеджменту

Джерело: складено автором

Додаток 3
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств

Дані Методичні рекомендації щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств (далі – Рекомендації) розроблені з метою впровадження єдиного підходу до розрахунку вартості чистих активів акціонерними товариствами.

Рекомендації не враховують особливості бухгалтерського обліку в акціонерних товариствах, які здійснюють банківську діяльність, страхову діяльність, та діяльність інститутів спільного інвестування.

Рекомендації можуть застосовуватись для розрахунку вартості чистих активів акціонерних товариств, що здійснюється для порівняння вартості чистих активів із розміром статутного капіталу з метою реалізації положень статті 155 "Статутний капітал акціонерного товариства" Цивільного кодексу України, зокрема, п. 3: "Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації".

1. Під вартістю чистих активів акціонерного товариства (далі – АТ) розуміється величина, яка визначається шляхом вирахування із суми активів, прийнятих до розрахунку, суми його зобов'язань, прийнятих до розрахунку.

Для визначення вартості чистих активів складається розрахунок за даними бухгалтерської звітності відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку N 2 "Баланс", затвердженого наказом Міністерства фінансів України 31.03.99 р. N 87 зі змінами та доповненнями, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 21.06.99 р. N 396/3689.

2. До складу активів, які приймаються до розрахунку включаються:

2.1 Необоротні активи (код рядка балансу форма 1, далі - р.): нематеріальні активи (залишкова вартість) р. 010

незавершене будівництво р. 020

основні засоби (залишкова вартість) р. 030

довгострокові фінансові інвестиції р. 040

інші фінансові інвестиції р. 045

довгострокова дебіторська заборгованість р. 050

інші необоротні активи, включаючи відстрочені податкові активи р. 060 + р. 070

2.2 Оборотні активи (розділ 2 балансу): запаси р. 100, 110, 120, 130, 140

векселі одержані р. 150

дебіторська заборгованість р. 160, 170, 180, 190, 200, 210

поточні фінансові зобов'язання р. 220

грошові кошти р. 230, 240

інші оборотні активи р. 250

2.3 Витрати майбутніх періодів р. 270

3. До складу зобов'язань, що приймаються до розрахунку, включаються:

3.1 Довгострокові зобов'язання р. 440, 450, 470, 460

3.2. Поточні зобов'язання, в т.ч. короткострокові кредити банків р. 500

поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями р. 510

видані векселі р. 520

кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги р. 530

поточні зобов'язання за розрахунками:

з одержаних авансів	р. 540
з бюджетом	р. 550
з позабюджетних платежів	р. 560
зі страхування	р. 570
з оплати праці	р. 580
з учасниками	р. 590
із внутрішніх розрахунків	р. 600
інші поточні зобов'язання	р. 610

3.3 Забезпечення наступних виплат і платежів р. 430

3.4 Доходи майбутніх періодів р. 630

4. Визначення вартості чистих активів АТ проводиться за формулою:

Чисті активи = $(2.1 + 2.2 + 2.3) - (3.1 + 3.2 + 3.3 + 3.4)$.

5. При порівнянні вартості чистих активів із розміром статутного капіталу рекомендується враховувати вартість фактичних витрат АТ на викуп акцій, для їх наступного перепродажу чи анулювання (р. 370 балансу) та заборгованість учасників (засновників) за внесками до статутного капіталу (р. 360 балансу).

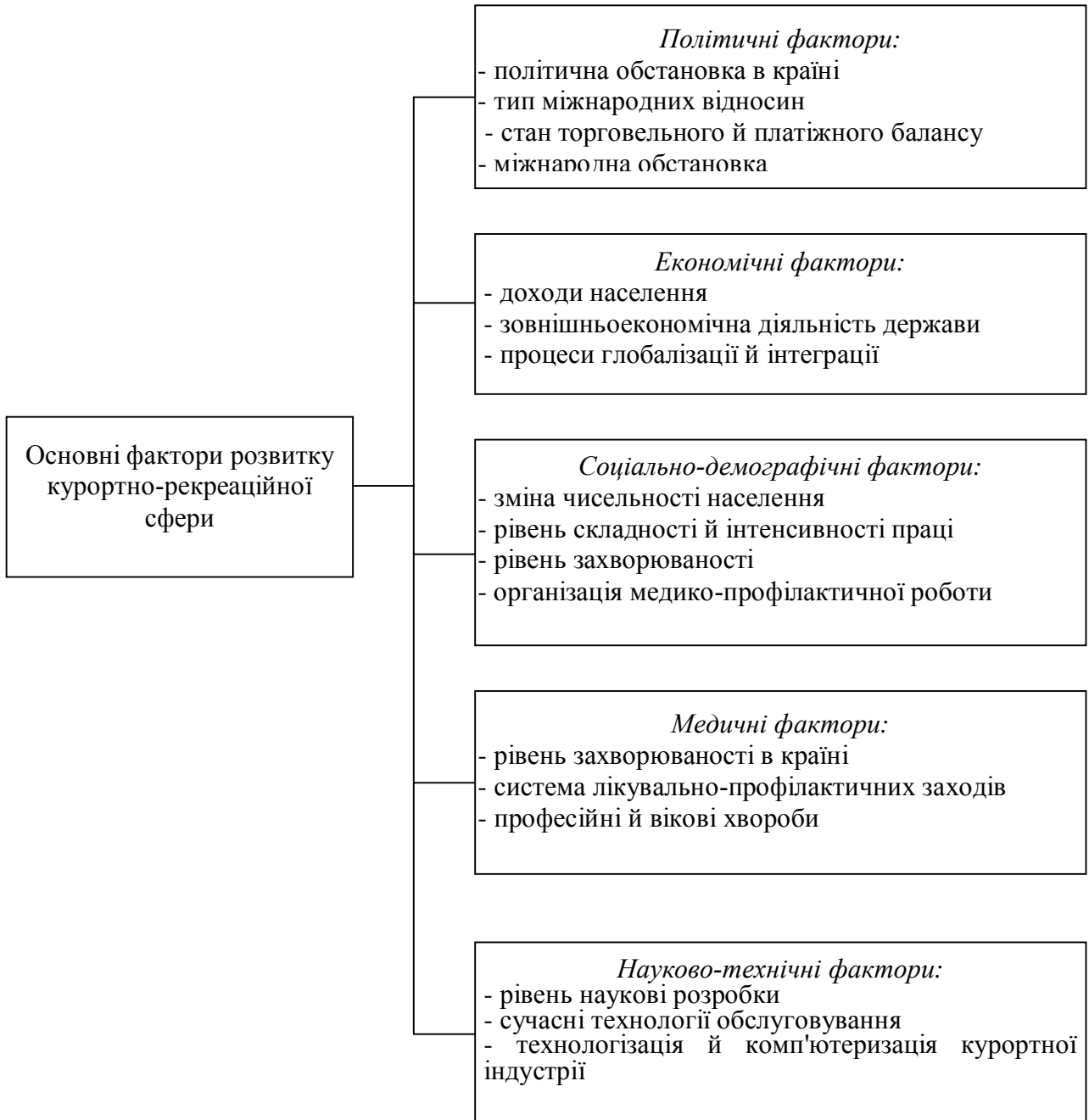
Джерело: складено автором за даними: [39]

Додаток II**Види курортних послуг у сучасних підприємствах санаторно-курортного комплексу**

Джерело: складено автором

Додаток К

Фактори розвитку курортно-рекреаційної сфери

Джерело: складено автором

Додаток Л

Показники рейтингу курортного обслуговування курорту Трускавець в 2010 р.

№ з/п	Найменування установи	Критерії якості													
		Задоволеність відпочинком	Рівень сервісу	Гостинність	Оснащеність номерного фонду										
					умови проживання	Засоби гігієни	меблі й інвентар	побутові послуги	холодильник	телевізор	телефон	кондиціонер	гаряча вода	температура в номері	загальний стан номера
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Кращі санаторії															
1	Санаторій «Кришталевий палац»	93	93	100	81	100	92		100	100	100	13	100	100	95
2	Санаторій «Арніка»	100	100	100	75	100	67		100	100	100		100	100	100
3	Санаторій «Трускавець»	100	90	100	81	100	90		100	100	100		100	100	90
Санаторії															
1	Санаторій «Шахтар»	92	80	100	75	100	88		100	100	40		100	80	88
2	Трускавецький центральний військовий клінічний санаторій	92	80	100	75	100	80		100	100	20		100	100	80
3	Санаторій «Карпати»	70	67	98	81	100	76		100	100	100		100	67	76
4	Санаторій «Південний»	80	80	100	75	100	80		100	100	100		50	100	80
5	Санаторій «Дніпро-Бескид»	83	80	100	75	100	80		33	50			100	33	80
6	Санаторій «Молдова»	80	60	100	75	100	60		100	100			100	100	60
7	Санаторій «Весна»	77	80	100	75	100	77		100	100			50		80
8	Санаторій «Рубін»	72	76	100	75	100	64		40	100			50	20	76

Продовження додатку Л

9	Санаторій «Алмаз»	62	64	96	75	100	64		60	100			50	20	64
10	Санаторій «Березка»	85	80	85	100	80	70		50	100			100	100	80
11	Санаторій «Кристал»	60	60	80	75	100	60			100			50		60
12	Санаторій «Джерело»	90	80	90	50		60						50	100	60
13	Санаторій «Аркада»	70	60	100	63	67	67		67	100			50		67
Медичні центри															
1	Діагностичний лікувально-реабілітаційний курортний комплекс «Ріксос-Прикарпаття»	100	100	95	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2	Медичний центр «Маріот»	95	100	100	75	100	100		100	100	100		100		100
3	Медичний реабілітаційний центр «Перлина Прикарпаття»	79	78	100	75	89	73			100	100		100	89	73
Пансіонати															
1	Пансіонат «Світязянка»	90	91	88	75	100	93		100	100	100		100	100	93
2	Пансіонат «Електрон»	95	80	90	75	100	80		100	100			100	100	80
3	Пансіонат «Алексик»	97	100	100	75	100	100		100	100	100		100		100
4	Пансіонат «Пролісок»	67	60	87	50		60						50	100	60

Продовження додатку Л

7	Санаторій «Весна»	83	87	93	100	93		70	67	73	100	80	74,25
8	Санаторій «Рубін»	92	80	80	92	88		80	80	80	100	92	72,82
9	Санаторій «Алмаз»	80	76	76	88	84		76	72	76	100	84	67,96
10	Санаторій «Березка»	80	85	83	85	80		50		40	100	80	66,10
11	Санаторій «Кристал»	80	70	70	100	100		60	70	60	100	90	64,95
12	Санаторій «Джерело»	80	100	100	80	80		80	80	80	100	70	64,11
13	Санаторій «Аркада»	27	67	67	100	80		73	73	80	100	93	59,37
Медичні центри													
1	Діагностичний лікувально-реабілітаційний курортний комплекс «Ріксос-Прикарпаття»	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	99,06
2	Медичний центр «Маріот»	100	100	100	100	100		80	80	90	100	80	87,00
	Медичний реабілітаційний центр «Перлина Прикарпаття»	78	93	96	100	91		82	80	87	100	98	77,58
Пансіонати													
1	Пансіонат «Світязянка»	97	100	76	75	100		97	95	96	100	81	93,65
2	Пансіонат «Електрон»	60	100	100	95	100		90	90	90	100	90	86,35
3	Пансіонат «Алексик»	100			100	100		100	100	100	100	100	85,68
4	Пансіонат «Пролісок»					80					100	87	27,11

Джерело: складено автором

Додаток М

Позиціонування курортних послуг на світовому ринку

Континент, частина континенту	Конкурентні переваги	Країни-лідери	Слабкі сторони
Західна Європа	Спеціалізація лікувальних курортів, високий рівень комфортності, широка популярність	Франція, Німеччина, Австрія, Швейцарія	Висока вартість курортних послуг
Південна Європа	Обладнані зони відпочинку й розваг	Іспанія, Італія	Нечисленність спеціалізованих лікувальних курортів
Східна Європа	Багатство лікувальних ресурсів, низькі ціни	Чехія, Угорщина	Масовість відвідувань
Північна Європа	Орієнтовані переважно на внутрішній ринок	Данія, Нідерланди	Бальнеологічні курорти рідкісні
Північна й Південна Америка	Високий рівень технічної оснащеності й комфортності	США	Лікувальний відпочинок розвинений слабо, курортологія відстає від європейського рівня
Близький Схід	Унікальність природних цілющих факторів	Ізраїль	Слабкий розвиток лікувального відпочинку, відсутність популяризації
Азія	Багата історія нетрадиційної медицини, застосування фітотерапії й голковколювання	Китай	Оздоровчо-лікувальні послуги розвинені слабо, нетрадиційна медицина не приваблива для іноземців
Австралія	Наявність природних лікувально-оздоровчих ресурсів	Австралійський Союз	Віддаленість континенту, як наслідок – орієнтація на внутрішніх споживачів
Африка	Високі темпи розвитку рекреаційної індустрії, сучасне технічне оснащення,	Єгипет, Туніс	Забезпеченість природними ресурсами тільки окремих країн, обмеженість коштів для розвитку курортів

Джерело: складено автором за даними: [179]

Додаток Н
Напрямки підтримки й стимулювання інноваційної діяльності
курортно-рекреаційних підприємств

Джерело: складено автором

Додаток П

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади України

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням*		Санаторії-профілакторії*		Будинки і пансіонати відпочинку*	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.
2002	544	151	334	28	290	63
2003	536	147	325	27	292	62
2004	531	147	311	25	302	62
2005	524	145	291	23	321	65
2006	520	148	277	23	301	63
2007	523	143	269	21	302	64
2008	518	142	262	21	302	64
2009	513	141	252	21	296	62
2010	510	141	234	19	290	60

Джерело: Дані Держстату України

*Починаючи з 2002 року інформація стосовно діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) закладів подається за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року.

Додаток Р. 1

Розрахунок показників, що характеризують ефективність формування джерел фінансування і структуру активів санаторно-курортних підприємств

Показник	Формула для розрахунку	Коментарі
Аналіз структури капіталу		
Коефіцієнт співвідношення статутного капіталу до загального об'єму власного капіталу	$K_{\text{дск}} = \frac{\text{СК}}{\text{ВК}}$	Показує темпи зростання власного капіталу рекреаційного підприємства у відношенні до розмірів його статутного капіталу
Коефіцієнт фінансування за рахунок довгострокових позикових джерел	$K_{\text{фпк}} = \frac{\text{ДПК}}{\text{ВК}}$	Відображає рівень фінансування рекреаційного підприємства за рахунок довгострокових позикових коштів
Коефіцієнт фінансування за рахунок залучених джерел	$K_{\text{фзд}} = \frac{\text{ЗК}}{\text{ВК}}$	Характеризує рівень фінансування рекреаційного підприємства за рахунок залучених коштів
Аналіз структури активів		
Коефіцієнт співвідношення необоротних активів до загальної суми активів	$K_{\text{дна}} = \frac{\text{НА}}{\text{В}}$	Показує, яку частку в загальному об'ємі усіх активів підприємства займають необоротні активи
Коефіцієнт співвідношення оборотних коштів до загальної суми активів	$K_{\text{сос}} = \frac{\text{ОА}}{\text{В}}$	Показує, співвідношення оборотних коштів до загальної суми необоротних активів

Умовні позначення.

- СК - статутний капітал;
- ВК - власний капітал;
- ДПК - довгостроковий позиковий капітал;
- ЗК - залучений капітал;
- НА - необоротні активи;
- ОА - оборотні активи;
- В - всього активів (валюта балансу).

Додаток Р. 2

Розрахунок показників, що характеризують майновий стан санаторно-курортних підприємств

Показник	Формула для розрахунку	Коментарі
<i>Коефіцієнт зносу основних засобів</i>	$K_{\text{зн.}} = \frac{OЗ_{\text{зн.}}}{OЗ_{\text{пв}}}$	Показує рівень зносу основних фондів підприємства
<i>Коефіцієнт оновлення основних засобів</i>	$K_{\text{он.}} = \frac{OЗ_{\text{пост.}}}{OЗ_{\text{кп}}}$	Відображає рівень оновлення основних фондів підприємства
Термін оновлення основних фондів, років	$T_{\text{он.}} = \frac{OЗ_{\text{нп}}}{OЗ_{\text{пост.}}}$	Показує період, протягом якого відбувається повне оновлення основних фондів
<i>Коефіцієнт вибуття основних засобів</i>	$K_{\text{виб.}} = \frac{OЗ_{\text{виб.}}}{OЗ_{\text{нп}}}$	Показує, яка частина основних коштів вибула за звітний період
<i>Коефіцієнт приросту основних засобів</i>	$K_{\text{прир.}} = \frac{OЗ_{\text{прир.}}}{OЗ_{\text{нп}}}$	Показує приріст основних засобів за звітний період
<i>Коефіцієнт придатності основних засобів</i>	$K_{\text{прид.}} = \frac{OЗ_{\text{зв}}}{OЗ_{\text{пв}}}$	Показує рівень придатності основних засобів

Умовні позначення.

OЗзн. - сума зносу основних засобів;

OЗпв - первинна вартість основних фондів;

OЗпост. - вартість основних засобів, що поступили;

OЗкп - вартість основних засобів на кінець періоду;

OЗнп - вартість основних засобів на початок періоду;

OЗвиб. - вартість вибулих основних засобів;

OЗприр. - вартість приросту основних засобів;

OЗзв - залишкова вартість основних фондів.

Додаток Р. 3

Розрахунок показників, що характеризують фінансовий стан санаторно-курортних підприємств.

Показник	Формула для розрахунку	Коментарі
Аналіз платоспроможності (ліквідності)		
Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	$K_{\text{покр.}} = \frac{OA}{ПЗ}$	Показує, яка частка короткострокових боргових зобов'язань може бути покрита за рахунок оборотних активів
Проміжний коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{\text{шл.}} = \frac{ГК+КФВ+ДЗ}{ПЗ}$	Відображає платіжні можливості підприємства відносно покриття поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{\text{ал.}} = \frac{ГК+КФВ}{ПЗ}$	Показує, яка доля боргів підприємства може бути сплачена відразу
Аналіз фінансової стійкості		
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	$K_a = \frac{ВК}{ВБ}$	Відображає ефективність формування рекреаційним підприємством власного капіталу.
Коефіцієнт фінансування	$K_{\text{ф}} = \frac{ПК}{ВК}$	Показує залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	$K_{\text{об.}} = \frac{OA-ПЗ}{OA}$	Показує забезпеченість підприємства власними оборотними коштами
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_{\text{ман.}} = \frac{OA-ПЗ}{ВК}$	Показує частку власного капіталу, що використовується для фінансування поточної діяльності і на капіталізацію

Умовні позначення.

ПЗ - поточні зобов'язання;

ГК - грошові кошти;

КФВ - короткострокові фінансові вкладення;

ДЗ - дебіторська заборгованість;

ПК - позиковий капітал;

ВБ – валюта балансу.

Додаток Р. 4

Розрахунок показників, що характеризують ділову активність санаторно-курортних підприємств.

Показник	Формула для розрахунку	Коментар
1	2	3
Коефіцієнт оборотності активів	$КО_{\text{Оа}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{Вср}}$	Характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів, незалежно від джерел їх залучення.
Коефіцієнт оборотності основних засобів і інших необоротних активів (фондовіддача)	$КО_{\text{Ова}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{ВАср}}$	Відображає ефективність використання основних засобів і інших необоротних активів. Показує, скільки на 1 грн. вартості необоротних активів реалізовано послуг.
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	$КО_{\text{Ооа}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{ОАср}}$	Відображає швидкість обороту матеріальних і грошових ресурсів підприємства за аналізований період, або скільки грн. обороту (виручки) доводиться на кожну грн. цього виду активів.
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	$КО_{\text{Оск}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{СКср}}$	Відображає активність власних засобів або активність грошових коштів, якими ризикують акціонери або власники підприємства Зростання в динаміці означає зростання ефективності використання власного капіталу.
Коефіцієнт оборотності дебіторською заборгованості	$КО_{\text{Д/з}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{ДЗср}}$	Показує швидкість оборотності дебіторської заборгованості підприємства за даний період, збільшення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством.
Коефіцієнт оборотності кредиторською заборгованості	$КО_{\text{К/з}} = \frac{\text{ЧДобщ}}{\text{КЗср}}$	Показує швидкість оборотності кредиторської заборгованості підприємства за даний період, збільшення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємству.

Продовження додатку Р. 4

1	2	3
Термін погашення дебіторською заборгованості, днів	$СП_{д/з} = \frac{365}{КО_{д/з}}$	Показує середній період дебіторської заборгованості в днях. Зниження показника - сприятлива тенденція.
Термін погашення кредиторською заборгованості, днів	$СП_{к/з} = \frac{365}{КО_{к/з}}$	Показує середній період, за який підприємство покриває термінову заборгованість. Уповільнення оборотності, тобто збільшення періоду погашення кредиторської заборгованості, - сприятлива тенденція
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	$КС_{дк} = \frac{ДЗ_{ср}}{КЗ_{ср}}$	Характеризує співвідношення розрахунків по видах заборгованості. Зменшення показника позитивно характеризує ситуацію з фінансуванням поточної діяльності підприємства.
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$КО_{мз} = \frac{З_{общ}}{МЗ_{ср}}$	Характеризує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів.
Термін оборотності матеріальних запасів, днів	$СО_{мз} = \frac{365}{КО_{мз}}$	Показує середній період оборотності товарно-матеріальних запасів в днях. Зниження показника - сприятлива тенденція.
Тривалість операційного циклу	$ОЦ = СП_{д/з} + СО_{мз}$	Характеризує загальний час, протягом якого фінансові ресурси знаходяться в матеріальних засобах і дебіторській заборгованості. Необхідно прагнути до зниження значення цього показника.
Тривалість фінансового циклу	$ФЦ = ОЦ - СП_{к/з}$	Час, протягом якого фінансові ресурси абстрактні з обороту. Мета управління оборотними коштами — скорочення фінансового циклу, тобто скорочення операційного циклу і уповільнення терміну обороту кредиторської заборгованості до прийнятної рівня.

Продовження додатку Р. 4

1	2	3
Коефіцієнт капіталізації чистому прибутку	$K_{кп} = \frac{Пр}{ЧП_{общ}}$	Характеризує рівень розвитку підприємства за рахунок власних джерел
Ефект операційного левериджа	$K_{ол} = \frac{ТР_{воп}}{ТР_{чод}}$	Відображає потенційну можливість впливати на прибуток підприємства шляхом зміни структури собівартості послуг і об'єму їх реалізації
Ефект фінансового левериджа	$K_{фл} = (1 - Пн) \times КВРа \times \frac{ЗКср}{СКср}$	Показує взаємозв'язок між прибутком і співвідношенням власного і позикового капіталу
Ефект операційно-фінансового левериджа	$K_{офл} = K_{ілок} \times K_{фл}$	Відображає загальну ефективність операційної і фінансової діяльності

Умовні позначення

ОАср - величина оборотних активів, середня за період ;

ДЗср - дебіторська заборгованість, середня за період;

КЗср - кредиторська заборгованість, середня за період;

МЗср - вартість матеріальних запасів, середня за період;

Пр - прибуток, спрямований на розвиток виробництва (реінвестований прибуток).

ТРвоп - темпи зростання валової операційної прибутку;

ТРчод - темпи зростання чистого операційного доходу;

Пн - ставка податку на прибуток;

КВРа - коефіцієнт валової рентабельності активів (відношення валового прибутку до середньої вартості активів);

ЗКср - сума позикового капіталу підприємства, в середньому за рік.

Джерело: складено автором за даними: [39]

Додаток С

Показники рейтингової оцінки за якістю курортних закладів
курорту Трускавець за 2010 р.

№ з/п	Найменування установи	Рейтинг	Якість обслуговування, %
Санаторії			
1.	Санаторій «Кришталевий палац»	1 місце	91,22
2.	Санаторій «Арніка»	2 місце	85,05
3.	Санаторій «Трускавець»	3 місце	84,38
4.	Санаторій «Шахтар»	4	82,93
5.	Санаторій «Карпати»	5	81,67
6.	Санаторій «Південний»	6	80,32
7.	Санаторій «Дніпро-Бескид»	7	78,70
8.	Санаторій «Молдова»	8	76,63
9.	Санаторій «Весна»	9	74,25
10.	Санаторій «Рубін»	10	72,82
11.	Санаторій «Алмаз»	11	67,96
12.	Санаторій «Березка»	12	66,10
13.	Санаторій «Кристал»	13	64,95
14.	Санаторій «Джерело»	14	64,11
15.	Санаторій «Аркада»	15	59,37
Медичні центри			
1.	Діагностичний лікувально-реабілітаційний курортний комплекс «Ріксос-Прикарпаття»	1 місце	99,06
	Медичний центр «Маріот»	2 місце	87,00
2.	Медичний реабілітаційний центр «Перлина Прикарпаття»	2 місце	77,58
Пансіонати			
1.	Пансіонат «Світязянка»	1 місце	93,65
2.	Пансіонат «Електрон»	2 місце	86,35
3.	Пансіонат «Алексик»	3 місце	85,68
4.	Пансіонат «Пролісок»	4	27,11

Джерело: складено автором

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

вул., Грушевського, 7, м.Київ, 01601, тел. (044) 253-61-94, E-mail: moz@moz.gov.ua
web: http://www.moz.gov.ua, код ЄДРПОУ 00012925

12.09.2011 № 10/06-78

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Рендовича Петра Михайловича на тему: „Фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу” за спеціальністю
08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

У дисертаційному дослідженні аспіранта кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету Рендовича Петра Михайловича на тему: „Фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу” розкрито актуальні питання щодо вдосконалення теоретико-методичних підходів до підвищення ефективності діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу.

Теоретичні й аналітичні наукові розробки автора щодо покращення фінансово-організаційної структури підприємств санаторно-курортного комплексу та створення центрів фінансової відповідальності використовуються департаментом фінансово-ресурсного забезпечення при розробці стратегії фінансового забезпечення санаторно-курортних закладів.

Довідку видано для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду по захисту дисертацій Д 58.082.03 Тернопільського національного економічного університету.

Заступник Міністра
охорони здоров'я України

О. К. Толстанов

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СПРАВАМИ
ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
“Санаторій “КРИШТАЛЕВИЙ ПАЛАЦ”**

82200, м.Трускавець, Львівської обл.,
тел. (03247) 5-15-40; 6-60-53 вул. Суховоля, 35

р/р 26006000006191 у ПАТ “Укрсоцбанк”
м.Трускавець, Львівської області
ЄДРПО 01981968, МФО 300023
ІПН 019819613127 № св. 18307104
тел./факс (03247) 5-25-94, 5-15-40

“09” 09 201/ р. № 01-05/672
на № _____ від _____

**Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.03
Тернопільського національного
економічного університету**

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри фінансів суб’єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного економічного університету
Рендовича Петра Михайловича на тему: „Фінансове забезпечення
підприємств санаторно-курортного комплексу” за спеціальністю
08.00.08 – гроші, фінанси і кредит**

Результати дисертаційної роботи Рендовича Петра Михайловича щодо покращення методики розрахунку показників рентабельності основних послуг, додаткових платних послуг та послуг допоміжних підприємств використовуються Державним підприємством «Санаторій «Кришталевий палац» у практичній діяльності.

Зокрема, враховано те, що фінансово-господарській діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу притаманна специфічна риса, яка вирішальним чином впливає на їх кінцеві результати – нерівномірність завантаженості основної діяльності протягом року, що призводить до значних коливань у грошових надходженнях за цей період.

Директор

Гумега М.Д.

* УКРАЇНА *

Львівська обласна рада профспілки працівників
нафтової і газової промисловості

САНАТОРІЙ «НАФТУСЯ ПРИКАРПАТТЯ»

82186, Львівська обл., Дрогобицький р-н, п/в Модричі,
вул. Курортна, 1, тел.: (03244) 2-36-62, 3-83-54
р/р 28007625321621 в Дрогобицькому відділенні
Укредбанку, МФО 325019, ЗКПО 20795071

Бух. № 346/1-08 09 2011 р.

На. № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного економічного університету
Рендовича Петра Михайловича
„Фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу”**

Пропозиція у дисертаційній роботі Рендовича П.М. уніфікувати систему показників оцінки ефективності діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу шляхом об'єднання їх у п'ять блоків: структура капіталу й активів, майновий стан, фінансовий стан, рентабельність та ділова активність використовується в практичній діяльності санаторію «Нафтуса Прикарпаття». Для оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства санаторно-курортного комплексу було систематизовано показники, застосування яких дозволяє максимально врахувати специфічні особливості фінансово-господарської діяльності підприємства.

Директор

Фаргушок Б.І.

Тернопільський національний економічний університет
Ternopil National Economic University

Lvivska Str. 11, Ternopil, 46020, Ukraine
Tel./Fax +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна
Тел./факс +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

№ 126.33/1945

20 . 09 2011 р.

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного економічного університету
Рендовича Петра Михайловича
у навчальний процес**

Результати науково-дослідної роботи аспіранта кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Рендовича П. М. за темою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук „Фінансове забезпечення підприємств санаторно-курортного комплексу” впроваджені кафедрою фінансів суб'єктів господарювання і страхування у навчальний процес при викладанні курсів „Фінанси підприємств”, „Фінансовий менеджмент”, „Фінансова діяльність суб'єктів господарювання”.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.03 Тернопільського національного економічного університету.

**В. о. завідувача кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування,
доктор екон. наук, професор**

В. Г. Дем'янишин